Sebastián Serlio.

— Anno 1553. —

Den eersten boeck van Archi tecturen Sebastiani Serlij / tracterende van Geometrye.

Ouergesedt wten Jtaliaen-sche in nederlandts / duer Peeter Cocke van Aelst doen ter tijt Schildere der K. Maiesteyt.

met keyserlijcke preuilegie

Gedruct inde vermaerde Coopstadt van Antuerpen, ende nu eerst wt laten gaen duer Mayken verhulst weduwe des seluen Peeters voers, int Iaer M. V^c. LIII.

Men vindtse te coope Thantwerpen op de lombarde veste inde schiltpadde

Den beminders der Architecturen S.

DAT onse auctuer Sebastiaen Serlius om zijn
leeringe van Architecturen behaechelijck te
makene, den vierden boeck vander gemeenen
reglen eerst wt heeft laten gaen, ende daer nae den derdden
boeck vander Antiquiteyt, vreesende dat, hadde hy aende Geo-
metrie ende Perspectiue eerst begost, (midts dat die selue (al zijnse
cleyne) niet zoo genoechelijck en zijn om in te studerene als dandere)
datter lutter iemant lust soude toe gehadt hebben. Die selue oorsake bemin-
de Lesere, heeft my dus lange gehouden eer ick dees twee boeken oock hebbe wil-
len translateren ende wtgeuen, Ia was wel van sinne dieselue teenemaele te
verlatene, en hadde die begeerte van sommigen gedaen daer ick meer om
doen soude, midts dat ick sie dat hem den meestendeel van onsen werck
lieden, alleene metter handelingen laten genoegen, ende lutter daer
op achten, oft huer wercken met rechter Simmetrien gemaect
zijn, dat welcke nochtans seer confuys es voer die verstan
dige te siene, in sulcken sonderlingen wercken, dewelcke
aengaende der handelingen, byna den Italiaenschen
souden mogen voergesedt worden. Waeromme
dat mijn wenschen wel zijn soude, gemerct
dat ick noch desen aerbeyt ende cost aen-
ueerdt hebbe te doene, tot vorderinge
van onser natien, dat hem niemant
die voer werckman soude wil-
len gehouden zijn, en wilde
laten verdrieten, desen
aerbeyt in handen te
nemene, ende dien
reglen achter-
uolgende,
make,
dat
hy ende
zijn werck,
moghen te vol-
len gepresen
worden.

Den eersten boeck der Architecturen van Sebastiaen Serlius/ tracterende van Geometrien.

Dat eerste Capittele.

Hoe noottelijck dat die alder sekerste conste van Geometrien eenẽ iegelijcken Constenare ende Werckman is/ mogen betuigen alle die ghene die eenen tijtlanck sonder de selue gestudeert ende gewrocht hebben: die selue dan naderhant tot eeniger kennissen vander voersеyder coust gecomẽ zijnde/ en sullen niet alleenlijck hemseluen verlachen/ maer inder waerheyt moeten bekennẽ dat alle tgene dat welcke van hemlieden te voren geordineert ende gemaect es/ niet besiens weert en was. Midts dat dan die leeringe van Architecturẽ veel edele consten beuangende es/ zoe sal ten eersten van noode zijn dat die Architect/ ten alderminsten (mach hijs niet meer hebben) zoe vele daer af wete/ dat hy die beghinselen van Geometrien verstae/ op dat hy in dat getal vande steenbederuers niet en zy/ de welcke den naem van eenẽ Architect voeren/ eñ en souden nauwelijck weten te andwoordene/ wat een punct/ een linie/ een pleine/ oft een corpus ware/ Ja noch veel min souden zij weten te seggene/ wat correspondentie oft harmonie ware: maer volgende duer haer goetduncken andere blinde voergangers/ die sonder redene gewrocht hebben/ zo maken zijt noch ergere: dat welcke een oorsake is van vele onbesnedene wercken/ diemen in diuersche plaetsen siet.

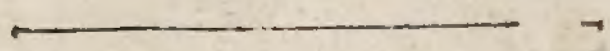
Waeromme dat die Geometrie den eersten graet es van allen goeden consten/ vande welcke dat ick den Architect zoe vele te kennen geuen wille/ dat hy met goeden redenen zijn werck sal mogen verandwoorden: Aengaende den speculatien van Euclides/ ende andere auctoren die van Geometrien gescreuen hebben/ die sal ick voerby gaen/ nemende alleenlijck sommige bloemkens wt haren hof/ om daer mede duer den cortsten wech die my mogelijck zijn sal/ te tracterene van diuersche duersnijdinge van linien/ met sommigen demonstratien/ ende meyne oock die selue zoe opentlijck in scrifte ende in figuren te stellene/ datse een iegheliick sal connen begrijpen ende verstaen: aduerterende den lesere dat hy aende tweedde figure niet en gae/ voer dat hy deerste wel verstaen heeft/ ende altijts zoe voorts gaende/ sal hy tot zijnder meyningen mogen cõmen.

Van der Geometrien

Punct.

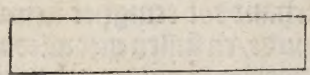
Linie.

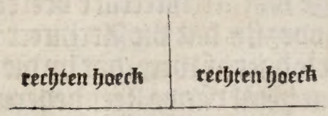
Paralellen.

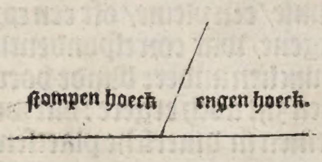

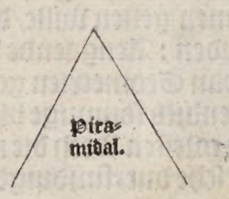
Superficie.

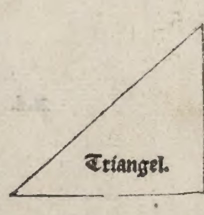
Perpendiculaer linie.

Ten eerſten/zo moetmen weten/dat punct een ſtipken oft eenen ſteeck is/diemen niet gedeelen en can/want hy en heeft lingde noch breedde.

¶ De linie/es een rechte veruolgende ymaginatie inder lingden/ beghinnende aen eenen punct/ ende ſy eyndet oock met eenen punct/maer ſy en heeft geen breedde.

¶ Als twee linien euen wijt van malcanderen ſtaen/ zo worden die ſelue na dlatijn paralellen ē oock equediſtanten genoemt.

¶ Als nu die twee equediſtanten op elck eynde met een linie gesloten waren/zo ſoudet een ſuperficie heeten : ende deſgelijcs alle ſpatien hoedanich dat die met eenighe linien gesloten oft omvangen zijn/die heeten alle ſuperficien oft pleynen.

¶ So wanneer dat op een dweerſe rechte linie/een opſtaende linie geſedt wordt in zijn loodt oft winckelhaeck/zo noemtmen die ſelue een perpendiculaer linie/oft oock Catheta: ē die hoeken op beyden ſyden/heetmen rechte hoeken ē winklen.

¶ Wanneer dat op een dwerſe rechte linie/een ander linie geſedt wordt ſonder loodt/ zo veel dan als ſy ter eender ſyden hellende es/zo veel ſal dien hoeck onder ſcerpere/ē den anderen hoeck ſo veel ſtomper oft botter zijn dan eenen rechten hoeck: ē den engen hoeck wordt in dlatijn Acutus/ende den wijden hoeck Obtuſus genaemt.

¶ Eenen hoeck diemen Piramidal ende oock Acutus in Latijn noemt/die is/als twee euen lange rechte linien/bouen aen eenē punct verſamen/gelijck dees figure betoont.

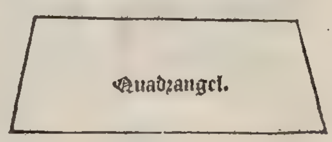
¶ Als dan een ſulcken figure/ met noch een euen lange linie onder af gesloten wordt/ ſo noemtmen dat eenen triangel/dats eenen drijhoeck/ē heeft drij ſcerpe hoeken/ dats dat ſij enger dan den winckelhaelck zijn.

¶ Den triangel die gemaect wordt van twee euen lange linien/ ē gesloten met noch een langere linie dan dander twee zijn/ alſulcken ſal twee gelijcke ſyden hebben.

¶ Maer den triangel die van drye ongelijcke linien gemaect wordt/ die sal oock drij ongelijcke hoeken hebben.

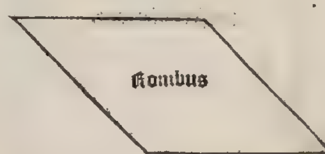

¶ Als twee lange eñ twee corte linien winckelhaex aen een ge-geuoecht zijn/ zo heetet eenen quadrangel met gelijcke syden oft hoeken: maer als alle viere linien van ongelijcker lingden zijn/so ist eenẽ quadrangel van ongelijcken syden gelijck desen.

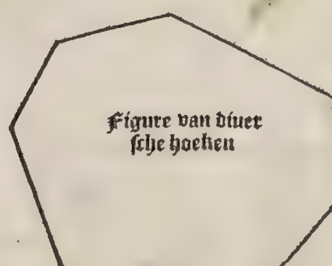

☞ Beminde Lesere/hoe wel dat alle vierhoekige figuren mogen quadranglen genoemt worden/nochtans/mids dat het recht viercant quadratus heedt/ zo fallick/tot veranderinge van dien/alle figuren die een tafele ge-lijcken (dats langer dan breet) quadranglen noemen.

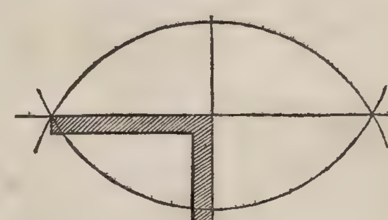
Voechtmen viere euenlange linien winckelhaex aen een/ zo heetet quadraet/ eñ is een viercant: maer als men die twee hoeken scerp maect/mids dat dan dander twee hoe-ken zo veel botter oft stomper zyn moeten/zo wordet een rom-bus genaemt.

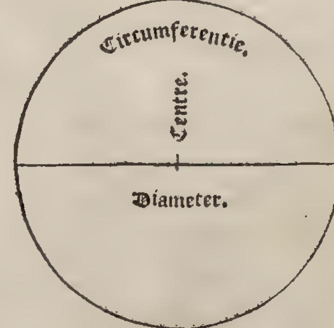
Hoe wel datmen alle dese voergetoonde figuren lichtelijck in een gerecht viercant verkeeren mach/zo mogen noch-tans den Architect noch ander figuren met diuerschen hoeken voercommen/van welcker gelijcken dat ick ten lesten die maniere oock toonen sal/om alsulcken in een oprecht viercant te bringene.

Superficie van crõme linien.

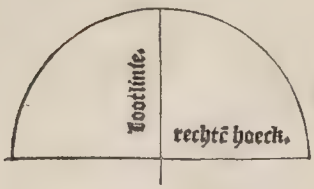

Als men met eenen passere eenen boge treet/ eñ van op dien boge weder eenen anderen daer tegen treet/dat sal een su-perficie van crommen linien heeten met twee gelijcke hoe-ken/ende treetmen dan vanden eenen hoeck totten anderen een rechte linie/eñ desgelijcx vanden eenen punct oft centre daer den passer gestaen heeft/totten anderen punct oock een rechte linie/ zo vintmen daer duere den rechten winckelhaeck.

Maer treetmen met eenen passet een geheele ronde linie/ dat sal eenen volmaecten cirkel eñ ronde superficie zijn: eñ den punct inden middelt/heetmen den centre: de buy-tenste linie/heetmen circumferentie: Ende treetmen een rechte linie duer den centre/die wordt diameter genaemt/om dat hy den cirkel in twee euengroote deelen sceydt.

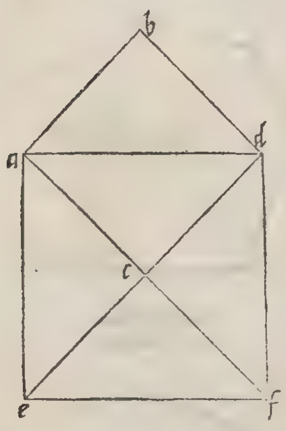
haluen circkel.

Als de halue circumferentie met den Diameter duer den centre afgesneden is/zo heetment eenen haluen circkel:ende rechtmen een lootlinie op den centre/zoe maect die selue linie twee rechte quartieren van eenen cirkel/ eñ deylt oock den Diameter in twee halue Diameters.

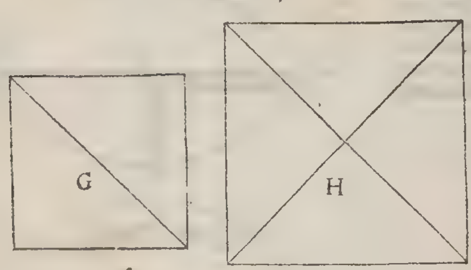

¶ Wanneer datmē viere euenlange linien winckelhaecs aen een voecht/die selue maken een perfect viercant datmē quadratus noemt: ende treetmen dan vanden eenen hoeck totten anderen een rechte linie/die heetmen Diagonus/om datse tviercant ouerhoop in twee gelijcke deelen scheydt.

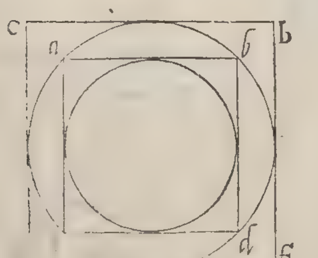

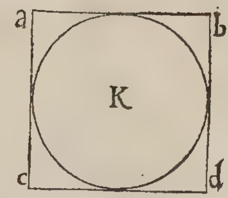
Nv die Architect sommige vandē noottelijcsten superficien gesien heeft/zo moet hy noch voorder varen/ende leeren die selue vergrooten ende minderen / ende oock in ander formen verkeeren / maer nochtans datse euen veel velts inhoudende zijn.

Ende ten eersten/eest datmen wt de lingde vanden Diagonus voo.F (midts het toevoegen vā noch drije euē lange linien) een ander viercant maect/ dat selue viercant sal noch eens zo groot zijn als deerste/ende is te verstane/dat het viercant *a. b. c. d.* duer den Diagonus in twee triangels gescepden wordt/ eñ dat grooter viercant . *a . d . f. e* . houdt viere alsulcken triangels/midts dat die twee voergetoonde viercantē becommert in een hangen/zoe zijnse hier (tot meerder verclaringe) noch eens elck verscepden gestelt: eñ dat quadrat . *G*. gelijck gesept is/houdt twee triangels/ eñ dat quadrat . *H*. viere alsulcken triangels/also dat de proeue daeraf claer genoech is.

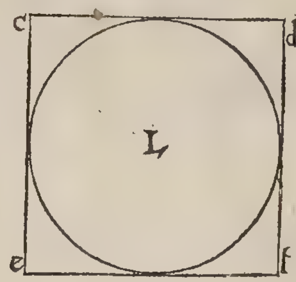

Maectmen binnen een viercant eenē cirkel die de vier sydē genake/ ende treetmen buyten dat viercant noch eenen circle/die de vier hocken *a. b. c. d.* genake/zo zal den buytensten circle noch zo groot zijn dan den binnensten/want maect men buyten omden grootsten circle noch een viercant . *c . d . e . f.* zo sullen die twee viercanten/den anderen voergetoonden viercanten gelijckformich zijn: die noodeloose proeue staet hier by geteeckent met *K . L* . tot meerder verclaringe.

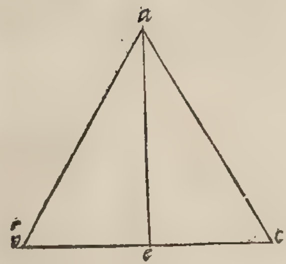

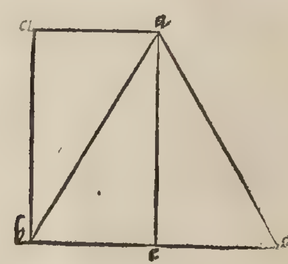

ITem hier wte wordt de proiecture (dats den wtſpronck) der baſen/ vande Tuſcaenſche colomne genomen/ Deſgelijcx oock de breedde vanden fondamenten onder haren muer/ van Vitruuio beſcreuen.

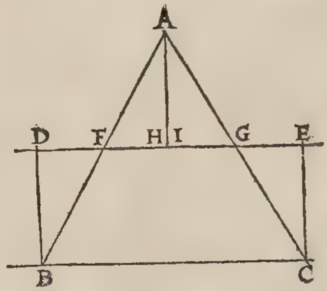

DJe Architect moet noch voorts varen/ ende weten/ hoe datmen eenen triangel in eenē quadrangel veranderen/ eñ oock ten leſten in een recht quadraet bringen mach/ waertoe dat ick diuerſche wegen ſetten wille/ eñ ten eerſten/ Neemt eenen triangel van ghelijcken hoecken/ als *a. b. c.*/ ende deelt die baſe (dat es den naem van alle benedenſte linie) *b.c.* in twee gelijcke deelen/ ende ſedt daer *.e.*/ dan treet vanden punct *.a.* tot *.e.* een linie/ die ſelue ſal den triangel in twee gelijcke deelen ſcheyden. Neemtmen dan dat deel *a. e. c.* ende ſettet tegen dander deel *.a. e. b.* /zoe heeftmen eenen quadrangel *.a. d. b. e.* van eenen triangel ghemaect.

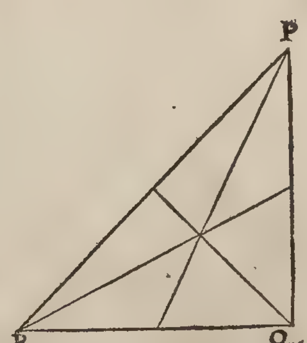

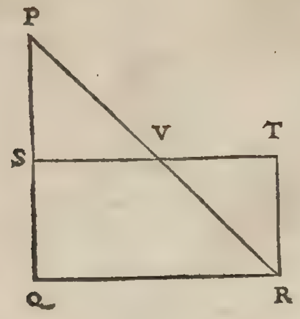

NOch machmen deſen triangel in een ander maniere verwandelen/ deelende de linien *A.B.* ende *A.C.* elcke in twee gelijcke deelen/ als *F.* ende *G.* Dan treetmen daer duere een linie *D.E.* zo lanck als die baſe *B.C*/ daerna ſluyt die twee equediſtanten recht winckelich/ zo ſal dien quadrangle *B.C.D.E.* zo vele inhouden als den triangel *A. B. C.* Ende die proeue daer af is/ dat die twee triangels *B.D.F.* /ende. *G.E. C.* effen zo vele inhouden/ als die twee and triangels *A.F.H.* eñ *A. I. G.*

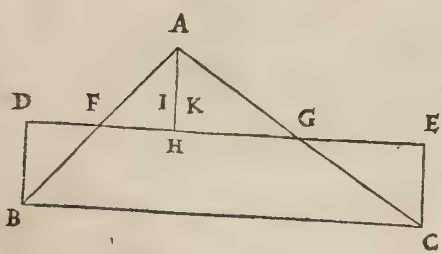

EEnen triangel met eenen rechten hoeck machmen drijmael in twee gelijcke ſtucken ſnijden/ deylende elcke ſide in twee portien/ gelijckmen inde figure *P. Q. R.* beuindē can/ duer die drij linien die op elcke ſijde twee euengroote triangels maken.

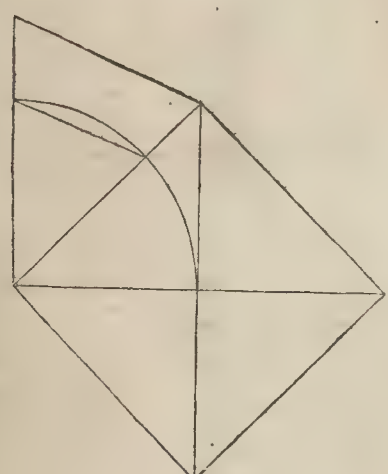

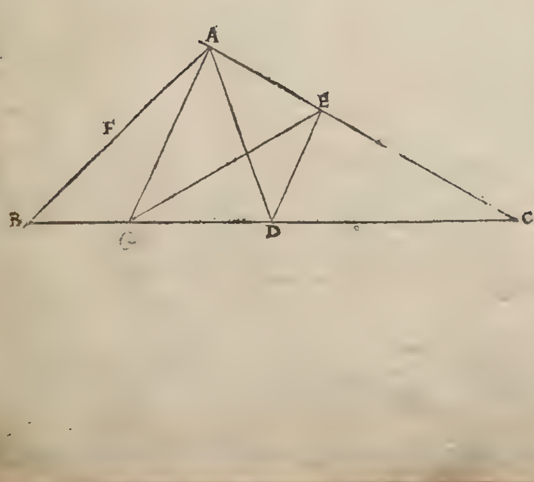
DEn ſeluen triangel .*P* . *Q* . *R* . machmen aldus in eenen quadrangel veranderen. Deelt de ſyde. *P*. *Q*/ ende die ſyde. *P*.*R*. elcke in twee gelÿcke deelen/daernae treet een linie *S*.*T*. zo lanck als *Q*. *R*./ ende daernae *T*. *R*. recht winckelich geſloten zÿnde/ zo houdt dien quadrangle zoe veel ſpatien als den voerſeyden triangele/ ter cauſen dat den afgeſnedenen triangel. *P*. *S*. *V*. van gelÿcker grootten is/metten toegeſetten triangel. *V*. *T*. *R*.

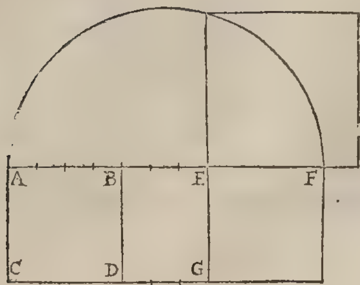
AL is oock eenen triangel van ongelÿcken ſÿden/zo mach men dien nochtans in eenen quadrangele veranderen/in manieren gelÿck voren byden rechten triangel geleert is. Want al en zÿn die twee afgheſnedene triangels/ ende die twee bygeuoechde/niet euen groot : zo zÿn doch die triangels *A*. *F*. *I*. ende . *B*. *D*. *F*. euen groot. Ende ten anderen den triangel *A*. *G*. *K*. ende . *G*. *C*. *E* . zÿn oock elckanderen gelÿck/ alſo dat die afgeſnedene/ende die toegeuoechde triangels euen groot zÿn. By deſe voergetoonde veranderingen machmen ge mackelÿck meten/hoe vele voeten/ellen/ oft roeyen viercants/ dat een drÿcantige ſuperficie inhoudende es.

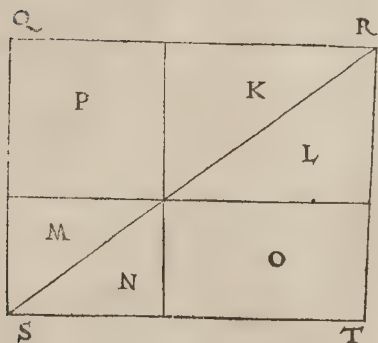
MAer oft het geuiele dat een triangulare (dats drÿcantige) ſuperficie oft pleyne/moeſte ouerdweers in twee gelÿcke deelen geſcheyden worden/ zo ſoudemen moeten wt eene vanden ſÿden diemen duerſnÿden wilt/ een recht viercant maken/ghelÿck vande ſÿde *A* . *B*./ ende trecken daer inne twee Diagonen van hoecke tot hoecke/ die ſullen v inden middelt vanden viercante den centre . *C*. toonen. Als dan ſedt den paſſer met den eenen voet op den hoeck *A*. / ende grÿpt metten anderen voet den centre. *C*./ende drayt oft cirkelt duer dat drÿcant dat ghy deelen wilt/zo vindy de twee puncten/daer ghy v ſcheydende linie duertrecken ſult. Die hieraf proeue begheert/ neme elck ſtuck/ende verandere dat in eenen quadrangele/ende daerna in een quadraet (gelÿck hier nae getoont ſal worden) ende hy ſalt oprecht vinden.

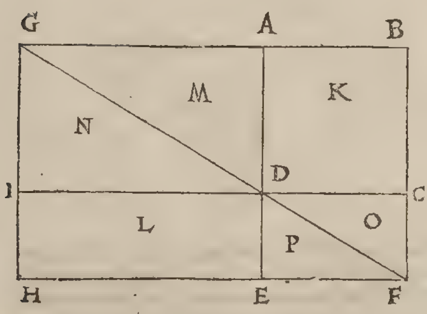
ANderen laſt mocht den Architect voercōmen/ midts dat hy ſonderlinge moet weten een erue te ſcheydene/in manieren datter niemant by vercort en wordde. Nu ofter dan een drÿcantige erue ware van ongelÿcken ſÿden/hebbende op eene vanden ſÿden eenen borrenput / maer niet inden middelt/ ē men moeſte dien triangel oft drycantige erue in twee gelÿcke deelen ſcheyden/ in ſulcker manieren/ dat elck op zÿn erue mochte dien put gebruycken: zoe ſalmen aldus doen/ Jck neme eenen triangel. *A*.*B*.*C*./ ē den put is geteekent met. *G*/ Nu deylt die linie . *B*.*C*. met een doncker linie in twee gelÿcke deelen als. *D*. Ende treckende dan een linie van . *D* tot. *A*./zoe es den triangel in twee gelÿcke deelen geſcheyden/maer beyde en mogen ſÿ noch aenden put niet cōmen : nu treet dan noch een doncker linie vanden borreput *G*/ tot *A*. Ende wten punct *D*. ſuldy een equediſtantie tegen *G* *A*. ſetten/geteekent met *E*. Ende treckende dan vanden put *G* . die ſwertte linie tot den punct *E* . die ſelue ſal v dat ſtuck eruen in twee euen vele inhoudende deelen ſcheyden /ende elck ſal den borreput teynden van zÿnder eruen hebben/ want dat deel *A*.*B* .*G*.*E*. inhoudt effene zo vele voeten oft roeyen als dat deel geteekent *G*.*E*.*C*.

IEk hebbe hier voren ghetoont hoe datmen een viercante superficie noch eens zoe groot maken soude/ nu mochtet gevallen datment maer anderhalfmael oft oock meer oft min soude willen vergrooten/zoe es dan den Architect dit oock van noode daer by te wetene: Om dit te toonene zo nemick voor my een recht viercant A.B.C.D / ende dat willick noch drij quaert grooter hebben/ die selve drij quaert zettick dan daer besyden ane/also dat sij met den quadrate tsamen eenen quadrangel A.E.C.G. maken: om dan dien quadrangele in een recht quadraet te bringene/ zoe verlingt die linie A.E. noch van eenen quadrate/oft vande syde des quadrangels.E.G.ende zedt daer.F/ nu maect op die linie A.F. eenen halven circle/ende trect die linie van.G.E. opwaerts tot tegen den halven circle/die selve opstaende linie sal v teghen den cirkel die een sijde vanden begheerden quadrate toonen: dat welcke quadraet dan geformeert zijnde/ sal effen zoe veel inhouden als den ghemaecten quadrangele / ende aldus machmen alle quadrangulare (dats langwerpige viercanten) in een evenveel houdende quadraet veranderen.

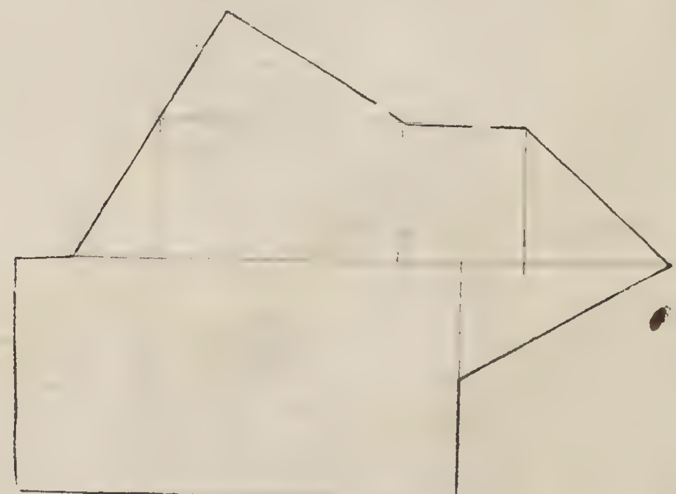

DOm nu de proeve te toonen van tgene dat voren geleert es/ zo moetmen den quadrangele/met synen quadrate te samen in tviercante besluyten/ ghelijck.Q.R.S.T./ ende trect vanden hoeck.R. tot den hoeck.S.eenen Diagonus / zoe eest dan seker dat dien Diagonus twee ghelijcke deelen maect: Nu seyt Euclides dat/ alsmen van gelijcke deelen eenige ghelijcke deelen wechneemt oft affsnijt/zo blijven die restende deelen oock gelijck: treetmen dan den triangel K. ende L.daeraf/ ende den triangel M.N.die welcke elcanderen ghelijck zijn/zoe es die rechte viercante superficie.P.oock van gelijcken inhoudene/met der langer superficien.O.

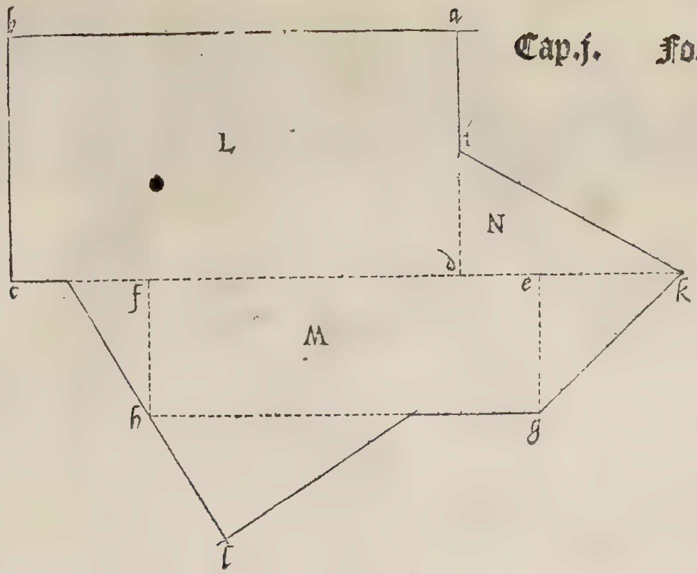

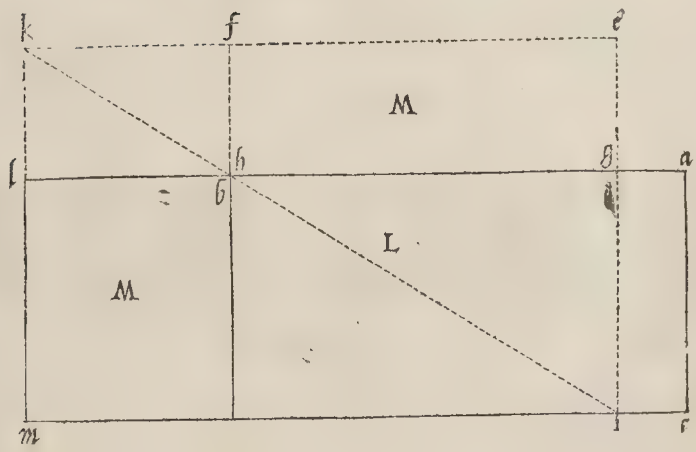
WEderomme moechdy een quadraet lichtelijck in eenen quadrangel veranderen/zoe lanck oft smal als ghy dien behoeven sult/doende aldus: Neemt v quadraet.A.B.C.D.ende verlingt v linie A.B.ende de linie B.C./dat gedaen zijnde/ zoe sedt die lingde vanden quadrangel die ghy begeert opde linie A.G./ende treet dan uten punct G.voorby den hoeck des quadraets.D./tot tegen die linie C.F./daer vindy die cortste linie vanden quadrangele. Also moechdy ter contrarien/duer die smale sijde vanden quadrangele die lancste oock vinden/gelijckmen duer die voergetoonde figure oock proberen mach/want als men die triangulen.M.N.ende.O.P.die elcanderen gelijck zijn wechneemt/ zoe blijven die twee deelen.K.L.oock elckanderen gelijck.

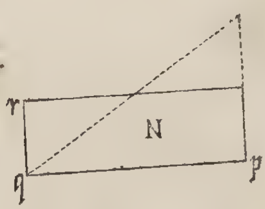
DEn Architect mochte by gevalle een forme van diverscen ongelijcken sijden voer de handt commen/ende dat hyse soude moeten in een quadrangulate/oft oock in een quadrate forme veranderen/om dat rechte inhouden te wetene/ende bisonder alst meer dan eenen persoon toebehoorde/het ware lant oft ander dingen: want al en conste die Architect oft oock landmetere geene Aritmetica/oft cijferen/zoe en sal hem dees regle niet faelgeren/oft oock niemanden anders/die soude willen het bedroch van een cleermaker ondersoecken. Dus zeggick dan/hoedanige forme dathet wesen mach/ick neme dese hier beneden/zo soect daer dat grootste quadraet oft quadrangel wt te metene dat vmmogelijck is/daerna zoe soect daer noch een quadraet oft quadrangel oock zo groot als ghy moecht wt de reste te makene/ende moechdy daerna noch meer quadraten oft quadranglen daer wt trecken (ick meyne alle met rechte hoeken) die suldy oock nemen/ maer condy gheene meer vinden/zoe maect trianglen oock so groot als ghy moecht/van welcke trianglen dat voren oock geleert is/hoemense in quadranglen veranderen mach/ ende laet dan dees stucken elck bisondere met caracteren ghetcekent worden/ghelyckmen inde navolgende figure sien mach.

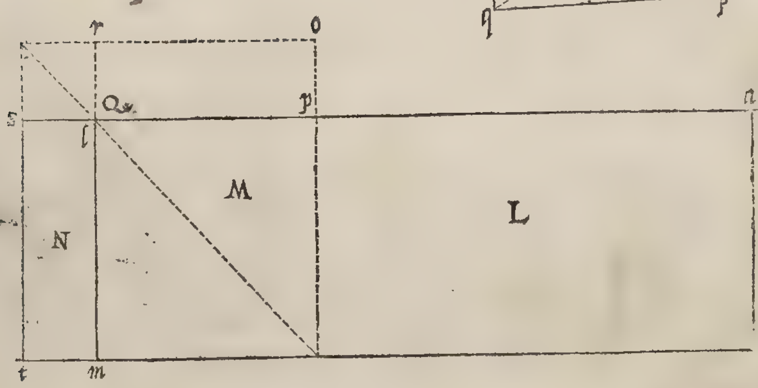

LAet by exemplen v veelhoeckige figure / ten eersten/ met den grooten quadrangel *.a.b.c.d.* wtgeteckent zijn / ende daer nae met noch eenen minderen quadrangel/als *.e.f.g.h.*/de reste zijn alle trianglen . Nu sedt den grootsten quadrangel. *L.* op een plaetse bisondere/ende daer nae den anderen geteekent met . *M.* dien sedt daer boven oppe/ in manieren dat die twee hoeken ende syden gelijck staen : dat gedaen zijnde/verlingt dan die linie *.e.f.* / ende oock die linie *.e.g.*/ ende daerse ondere den grooten quadrangel . *L.* raect/ daer sedt een *.i.* /van aen dees *.i.* dan een Diagonale linie ghetogen zijnde/ duer de hoeken . *b.h.*/ die selve sal v aenden punct *.k.* duer dat sluyten van . *b.l.m.d.* eenen anderen quadrangel wijsen/van ghelijcken inhoudene dat den quadrangel . *M.* is / also dat den gheheelen quadrangele *a.c.l.m.* die twee voorseyde quadrangels inhoudt . Aengaende den trianglen/ alsmen die selve nade voerghegevene leeringen in quadrangulen verandert heeft/ gelijckmen byden triangel. *N.* siet / zoe machmen die quadranglen oock inden grooten voegen/ gelijck (tot minder beecommeringe).den vergrootten quadrangel *.a.l.m.c.* noch eens bisondere ghestelt wordt/ met den cleynen quadrangel *.o.p.q.r.* daerop ghesedt / ende wordt duer de Diagonal linie achter den grooten gevoecht/te wetene *.l.m.t.s.* beyde geteckent met . *N.* Alsoe dat den quadrangle *.a.c./ s.t.* drij quadrangels inhoudt / te wetene . *L. M. N.* / ende zoe vele alsser daer meer is / moechdy by deser manieren al in eenen quadrangel bringen/het en ware datter eenige cromme linien inne quamen/die sal nochtans die ingenioese Architect bicans moghen quadren ; desen quadrangel machmen indien datmens behoeft oock in een perfect viercant setten/gelijck voren geleert is.

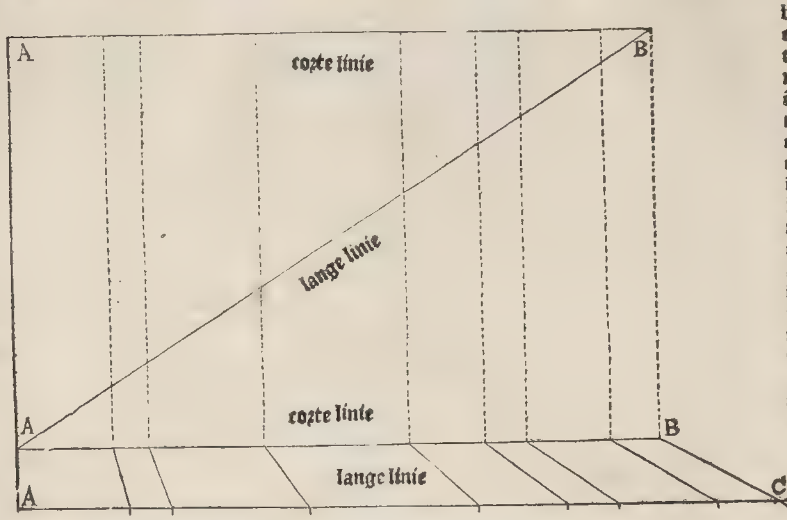

b
a
L
i
N
d
c
f
e
k
M
h
g
l

k
f
e
M
l
h
g
a
b
L
M
m
i
c

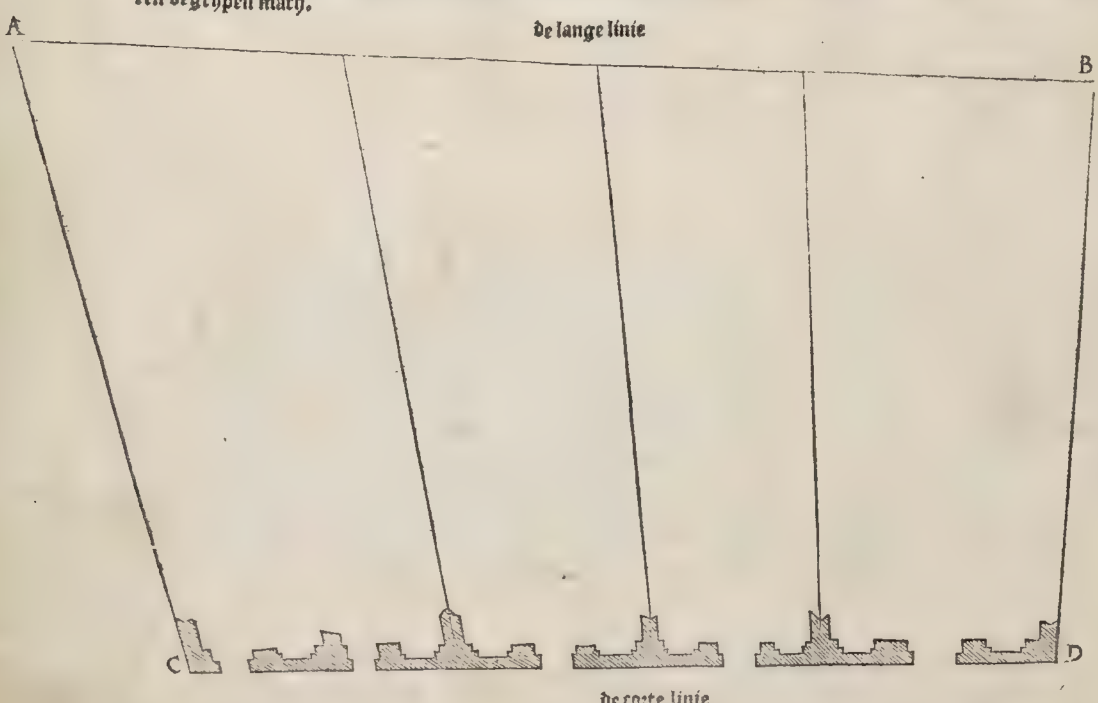

r
N
q
p

r
o
s
Q
p
n
l
M
L
N
t
m

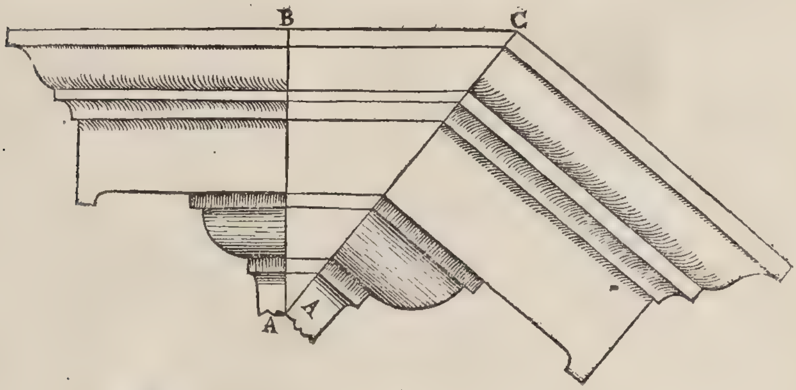
Als men een linie oft ander dinck heeft van ongelijcken deelen / ende daer is noch een ander langer linie oft ander dinck/dat welckmen oock in ongelijcke deelen begeert te settene/naer aduenant vanđ corter linien: zoe sy dan de cortste linie. *A. B* / ende die lanxste .*A. C.* / nu is van noode dat ghy vanden bouensten hoeck. *A.* eenen winckelhaeck maect/gelijck *A. B.* ende *A. A* / daer nae neemt uwe langer linie/ende sedtse metten eynde. *C.* aende. *B.*/ ende voeget dander eynde tegen die hangende linie .*A. A*: nu laet wt elcken puncte vanđ bouenster linien *A. B.* een hangende loot rechte linie vallen op de linie *A. C.* alzoe datse ōmers equidistant zijn metter linien. *A. A.* eñ daer die selue linien elcanderen duersniden/ daer es die rechte deelinge geproportioneert nade cleyne. Dees regle en sal dē Architect niet alleene dienen tot vele dingen/gelijck ick dyer sommige betoonen sal/ maer sal oock menigen Consienare dienen/om huere wercken van het cleyne int groote te v̄wandelen.

Tot een exempel van des voerß is/zo neminck eenige huysingen/oft eruen/van diuerscher wijdden/die welcke vozen smalder dan achter zijn souden/ de welcke huysingen mochten duer brandt oft oerloge zoe gheruyneert zijn/datmen vozen tusschen C. D. maer eenige litteeken van scheydingen en sage/eñ datmen achter teynden den hof/tusschen A. B. niet met allen en sage: Nu als dongeluck gepasseert ware/ende dat iegelijck zijn erue weder begeerde/zoe sal den Architect als erfscheydere van noode zijn/ nade voergetoonde regle/ de lanxste linie nade cortste te deelene/om eenen iegelijcken dat sijne te geuene / gelijckmen dat by deser nauolgender figuren begrijpen mach.

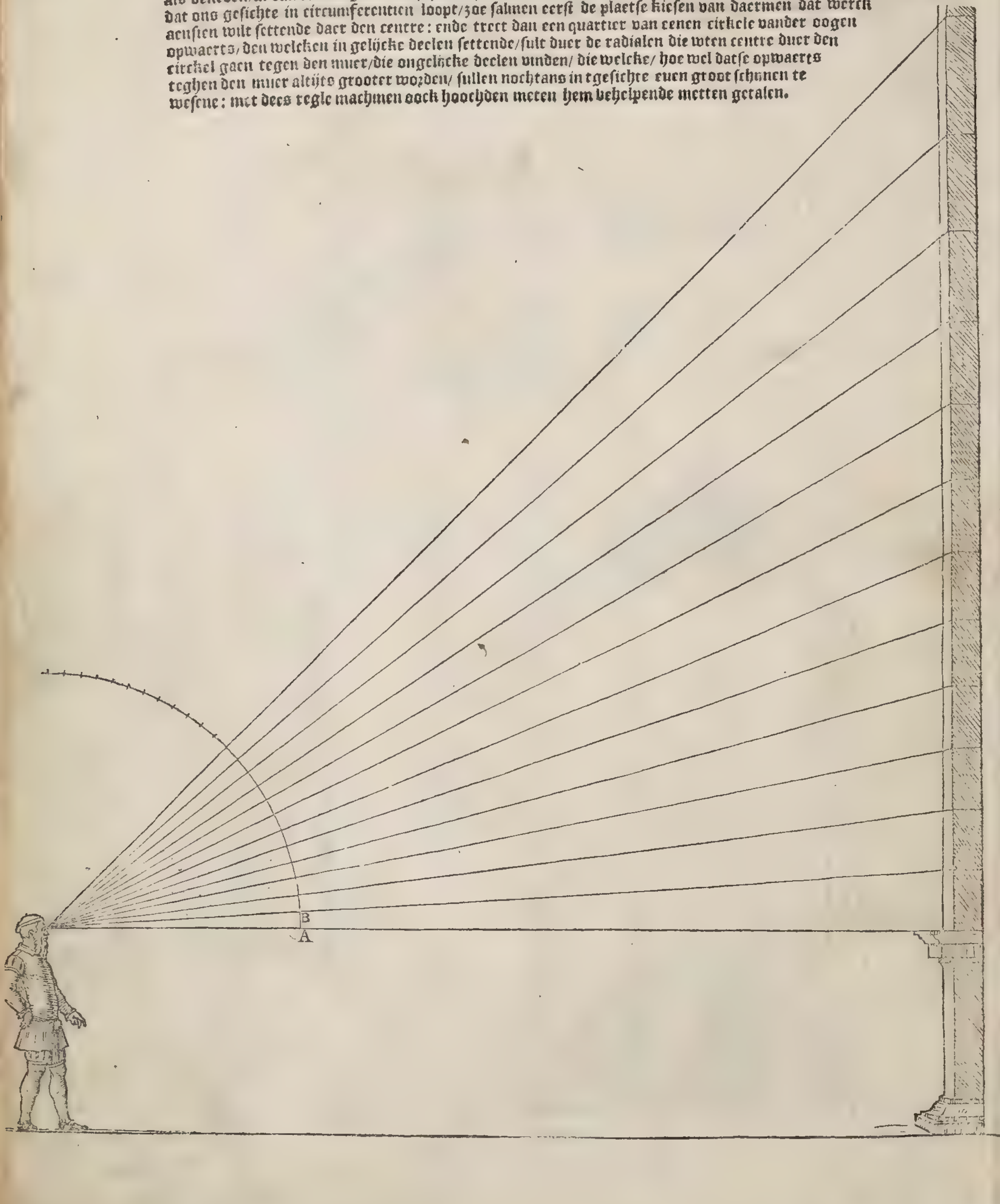
Die Architect mochte een welgeproportioneerde cornice hebben/ ende soude die selue willen vergrooten/ behoudende die selue proportie/ zo sal hy dat duer die voorgeleerde maniere/ connen te wege bringen: ghelijck in dese nauolgende figure getoont wordt/ duer de corte linie A.B, ende die verlingde linie A.C.

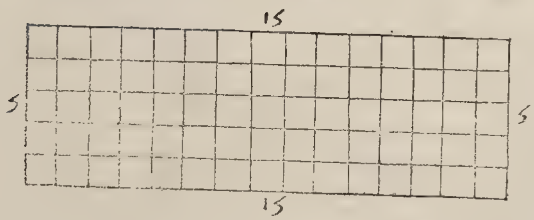

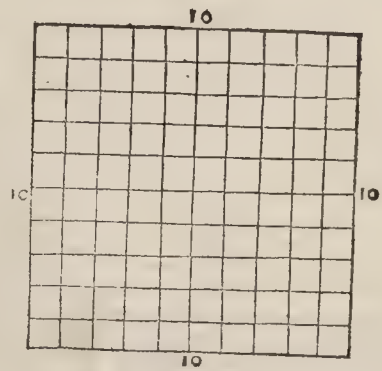
Desgelijcx mocht die Architect behoeuen een ghecanelleerde colomne te vergrooten/ dat welcke hy duer die twee voers linien oock doen mach: Ende al is die colomne Dorica/ nochtans verstaethet hem op alle manieren van colomnen: Oock en sal dees regle niet alleen tot dees drij ghetoonde figuren dienen/ maer tot zoe veelderleye/ dat soudicse alle toonē/ behoefde wel eenen boeck alleene daer af te makene/ waerōme dat wijt den Architect hier met ouergeuē willen.

HOe eenich materiael dinck voorder van onſen geſichte gaet/hoe dathet meer ſchijnt te verminderen/ duer de lucht die ons geſichte conſumeert: daeromme alſmen eenige dingen ſoude willen deen bouen dander inder hoochden maken/tegen eenige facie oft muer/ende dat die ſelue dingen zoe wel bouen/ende inden midden/ als beneden/al van eender grootten ſchijnen ſouden/zo waert van noode dees maniere te volgene/ te wetene/ om dat ons geſichte in circumferentien loopt/zoe ſalmen eerſt de plaetſe kieſen van daermen dat werck aenſien wilt ſettende daer den centre: ende treet dan een quartier van eenen cirkele vander oogen opwaerts/ den welcken in gelijcke deelen ſettende/ſult duer de radialen die wten centre duer den cirkel gaen tegen den muer/die ongelijcke deelen vinden/ die welcke/ hoe wel datſe opwaerts teghen den muer altijts grooter worden/ ſullen nochtans in tgeſichte euen groot ſchijnen te weſene: met dees regle machmen oock hoochden meten hem behelpende metten getalen.

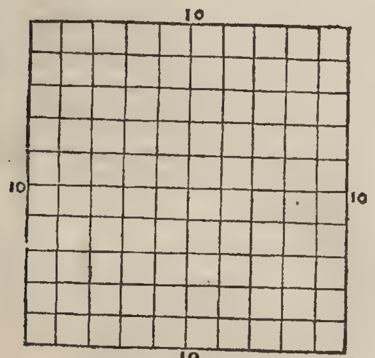

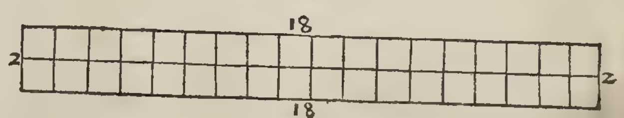
VElc isser die meynen dat een voertgegeuen linie/in wat manieren datmense sluytende es/euen vele velts begrijpt/ dats te wetene/oftmen een coorde hadde van veertich voeten/ende darmen die selue ront/ey wijs/ drijcant/viercant/vijfcant/&c. leydde eñ diuerschelijck wtrecte/ zoe en souden die superficien niet van euen gelijcken inhoudene zijn / dat welckmen aen dees viercante figuren mercken mach: want deerste linie houdt op elcke syde tiene/dat maect veertich/ende dat velt houdt tienmael tiene/ maect hondert: dander linie houdt op die twee lanxste sijden vijftiene/ ende opde twee cortste sijden vijue/ makende oock veertich / maer vijfmael vijftiene en maken maer vijfentseuentich.

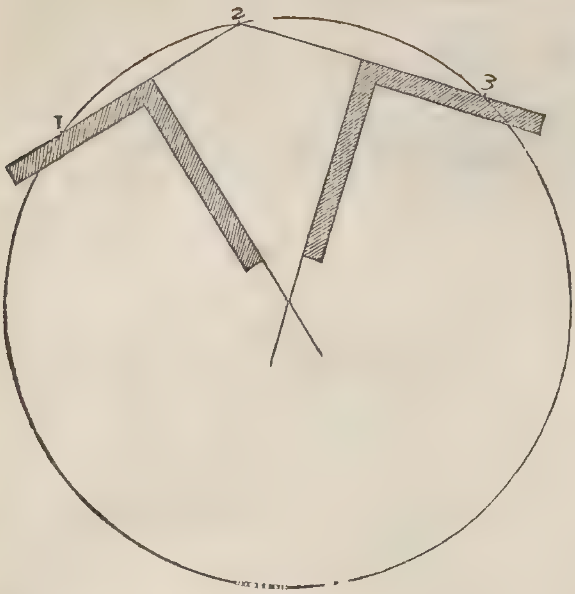

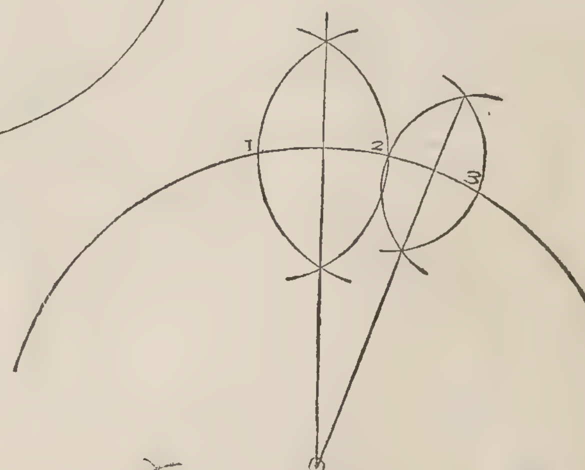
INdien datmen dat quadraet noch meer wtrecte/alsoe datmen den twee lanxste sijden elck achtiene gaue/soe moesten die cortste sijden elck twee hebbẽ om veertich te sijne opds linie/maer dat velt en soude maer sessendertich inhouden: Ende hier sietmen wat een perfecte forme/tegen een onperfecte vermach. Eñ dees regle sal den Architect dienen om niet haest bedrogen te wordene/ van deene forme tegen die andere te gelijckene.

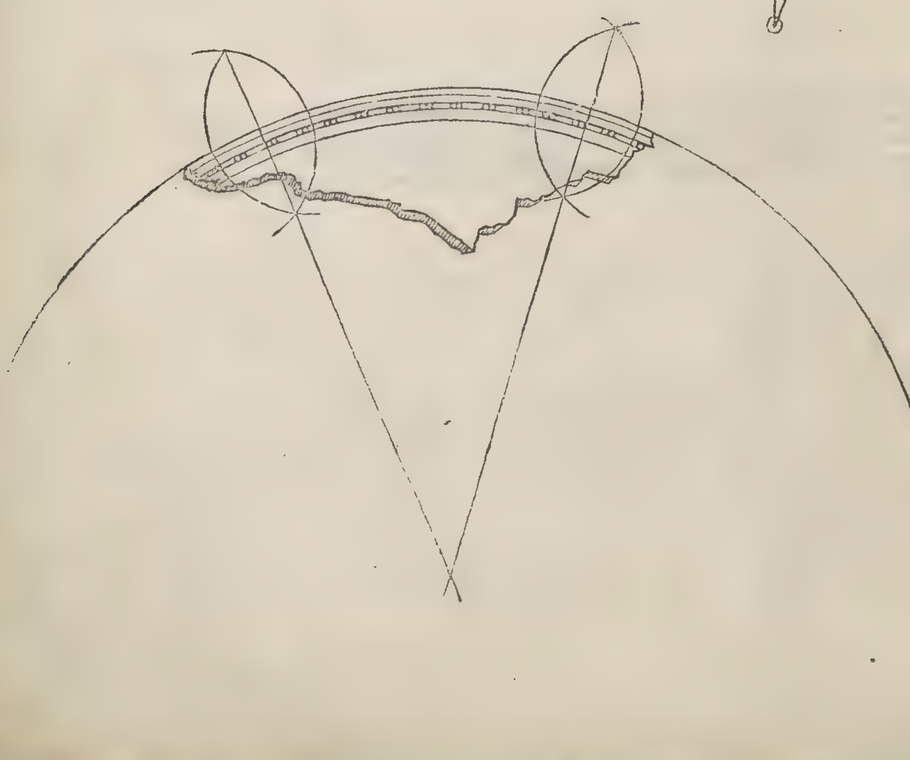

IEmant ſal drij puncten ſteken (behoudelijck datſe niet op een rechte linie en ſtaen) eñ begeeren datmen (een circumferentie makende) den paſſere duer alle drie die puncten leyde: Om die te doene/zoe ſalmen vanden punct .1. tot den punct .2. een linie trecken/ende vanden punct .2. tot .3. noch eene / die twee linien dan ſalmen elcke in tween deylen / ende den winckelhaeck ter helft ſettende/ gelijckmen inde figure ſiet/ die ſelue ſullen v duer dat ouereencruyceen den centre wijſen om den paſſer metten eenen voet te ſettene/ ende met den anderen duer alle drije die puncten te cirkilen.

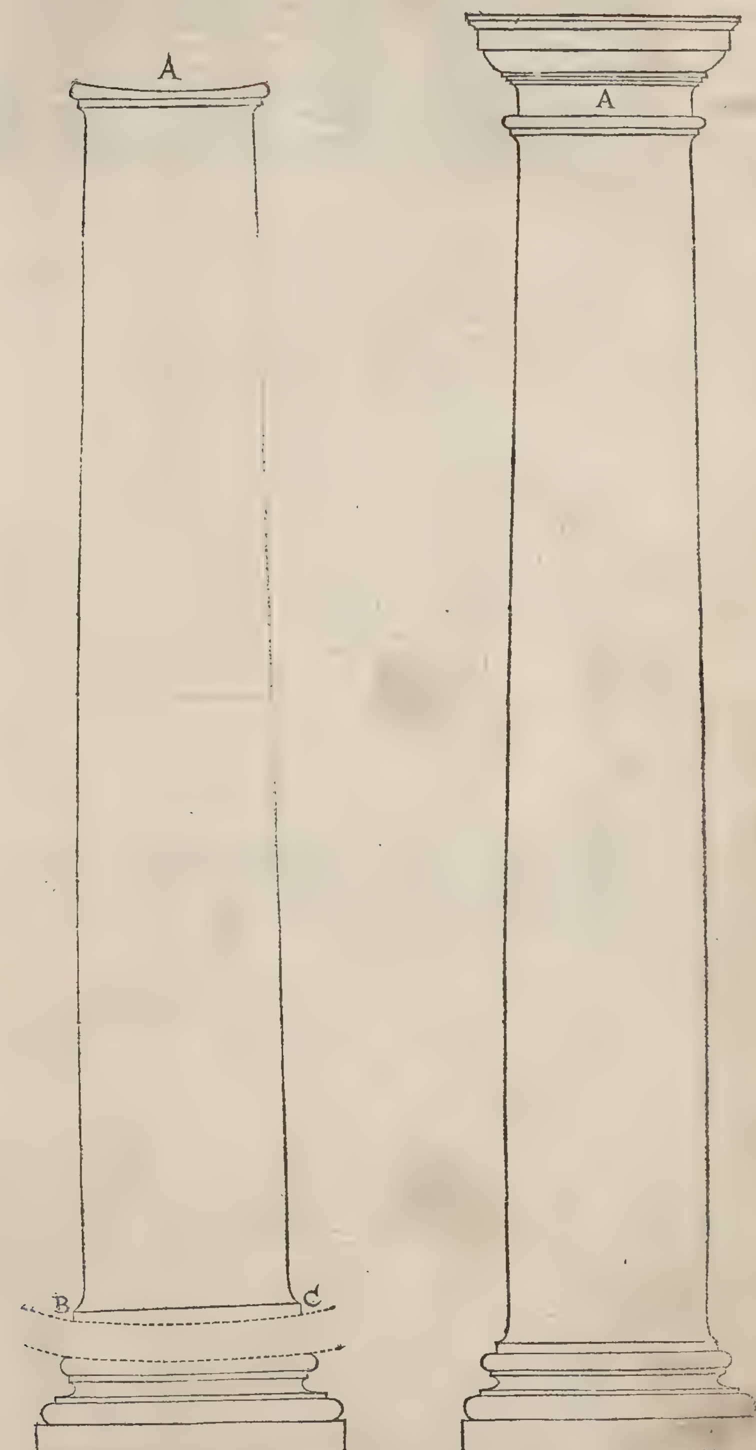
IN ander maniere machmen den centre vanden drijpuncten vinden/makende mettē paſſer/vandē eenen punct tot den anderen/een tweehoekige ſuperficie: duer welcke hoeken/ twee rechte linien getrocken/lanck genoech nederwaerts/ die ſullen v/ daerſe ouer een cruyceen den centre vanden drij puncten toonen.

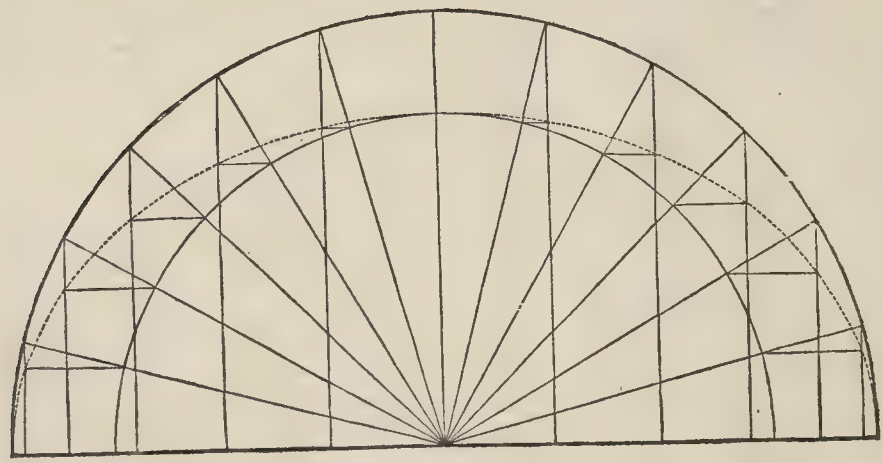
OP datmen niet meynē en ſoude dat dit maer ijdelheyt en ware/eñ nergens toe en diende/ Soe mach nochtans den Architect eenich ſtuck van een ront in handē cōmen/om dat in dwerck te voegene eñ de reſte daeraene te volmakene: van dat welcke ſtuck / dat hy met deſer regulen den centre/die circumferentie / eñ den diameter vinden mach/ alſoo men in de figuere mercken mach.

MEn vindt inde Antiquiteyt/ ende daertoe inde Moderne/ veel Colomnen/die welcke ondere int verſamen metten Baſemente gequetſt zijn eñ gebꝛoken / dat welcke coemt/duer dat haer baſen niet wel opdē winckelhaec gemaect/oft datſe niet wel loot rechte geſedt en zijn/alſo datſe op deen ſijde meer ghewichts dan op dander ſijde heeft/waer duere dat die canten berſten moeten/ dat welcke die Architect/ midts kenniſſe van linien ende behulp van Geometrien hebbende/vooꝛcōmen mach by deſer manieren/te wetene/ dat men die colomne ondere rondt achtich make / ende de baſe cauere ende wthole/ alſoe dat die colomne alſmenſe op haer loot ſedt/terſtont haer ſeluen ſchicken ſal ſonder quetſen.

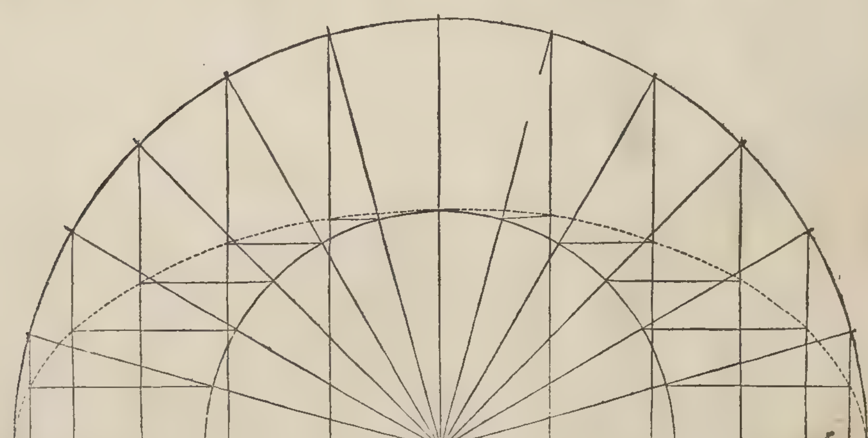
Om deſe rondicheyt te vindene /ſalmen den eenen punct vanden paſſere op thoochſte vā der colomnen ſetten/te wetene onder die A. / ende den anderen voet vanden paſſere op den punct B. / dien ſeluen dan omdꝛayende tot C/dat ſal die rondicheyt zijn/ makende oock die caueringe vander baſen op die ſelue mate:dieſgelijcx machmē metten capiteele oock doen/gelijckmen inde colomne daer by ſiet.

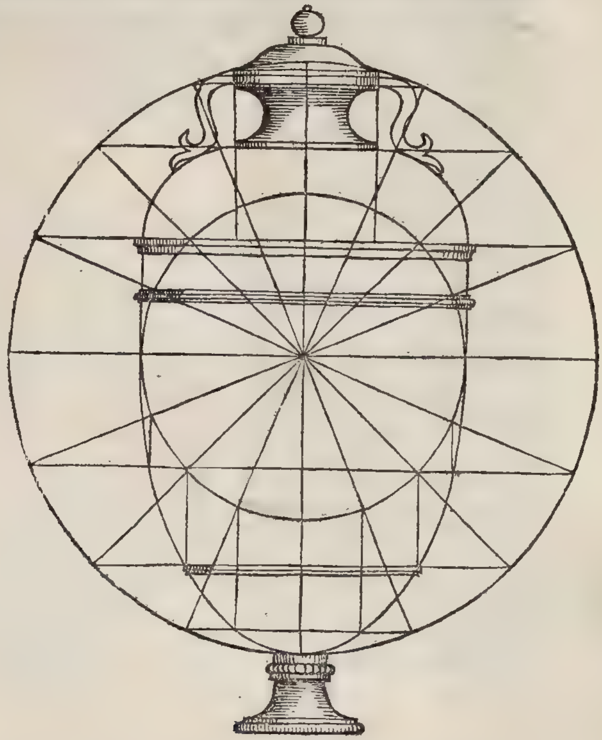
Wilt die Architect een bꝛugge/boge/oft ander rondt welffel maken/dathet wijder ſy dan van eenen haluen cirkele/ hoe wel dat die metſers die pꝛactijcke vander coꝛden hebben/ waer duere dat ſij alſulcken welffels maken die der ooghen contenteren : nochtans/ wilt die Architect die rechte theoꝛijcke ende redene volghen/ zoe mach hy deſen wech houden ghelijck hier getoont woꝛdt. Als hy dan die wijdde ende die hoochde heeft/zoe ſal hy wten middelt eenen haluen circkel maken : daernae ſal hy op den ſeluen centre/noch eenen minderen cirkel maken/ ende dien niet grootere/ dan hy den boge hooge maken en wilt : daer nae ſalmen den grootſten cirkel in gelijcke deelen ſetten/die welcke alle met linien getrocken na den centre/zoe ſalmen oock andere perpendiclen daer wt op haer loot hanghen/ ende daer die linien die totten centre gaen/den minſten cirkel duerſnijden/ van daer ſalmen die dweerſe linien tegen die perpendiclen trecken/eñ daerſe verſamen/daer ſal den geſochten boghe ouergetogen woꝛden/ghelijck metten ſtipkens ofte puntkens hier onder getoont woꝛdt.

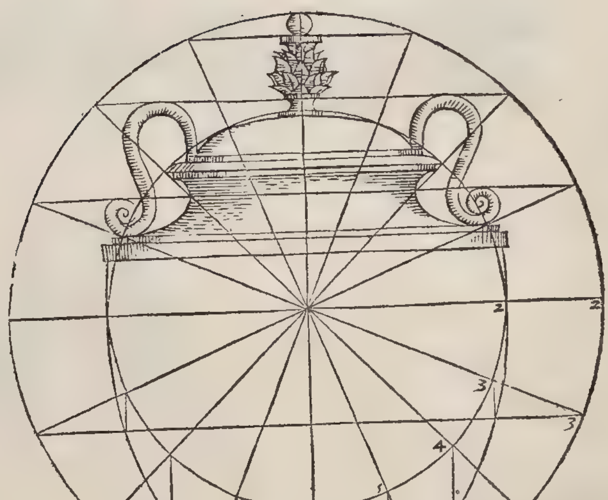

Ende alſmen dyen boge noch neerder begeert te makene/ zoe ſalmen nae de vooꝛſcreuene regle vooꝛts varen/ ende maken den binnenſten cirkel zoe veel cleynder : eñ is te wetene/dat/hoemen den grootſten cirkel in meer poꝛtien deelt/hoe datmen die begeerde cromme linie gemackelijcker trecken ſal. Wt dees regule volgen veel meer ander dingen/ gelijckmen hier nae beuinden ſal.

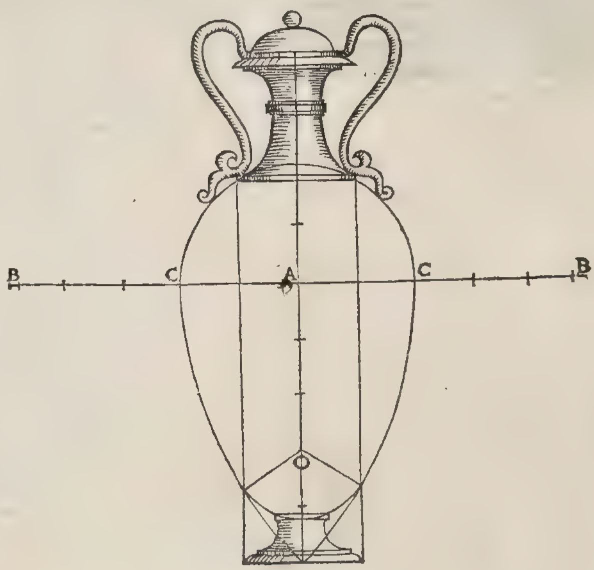
Denckende op die voergegeuene regelė/ zoe is my inden ſinne gecomen een maniere om verſcheyden ſoorten van vaſen hier duer te makene/ ende en is niet van noode dat ick daer eenige ſonderlinge vercleeringe af ſette/ dan alleenlijck/ dat zo wijt alſmen die vaſe maken wilt/ alſo groot maectmen den binnenſten circle: Vande reſte can dingenieuſe Architect/ den toeganck wter figuren ghemercken/ te wetene/ hoe de linien nae den centre getrocken zijnde/ ende die paralellen/ ende wten cleynen cirkel die perpendiculen hangende/ die vaſe gheformeert wordt/ den voet ende den hals ſullen nae wille des Architects gemaect worden.

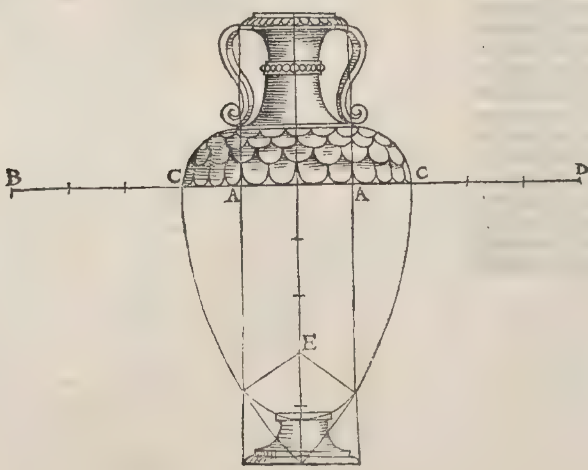

Maer wiltmen dat corpus vander vaſen dicker hebben/ zoe moet men den haluen cirkele zoe veel grooter maken/ ende maken den buyck onder hangende wten cleynen cirkel tot tegen den grooten circkel/ duer dat vallen der perpendiclen op die dweerſe linien/ ghelijck met .3.4.5. ghetoont wordt/ alſo datmen duer dees manieren veelderley vaſen different vā de mijne makē mach: den hals ende deckſele van deſer vaſen/ blijuen binnen den cleynen circle: die ander leden eñ ornamenten/ zijn altijts nae wille vanden ingenioſen werckman.

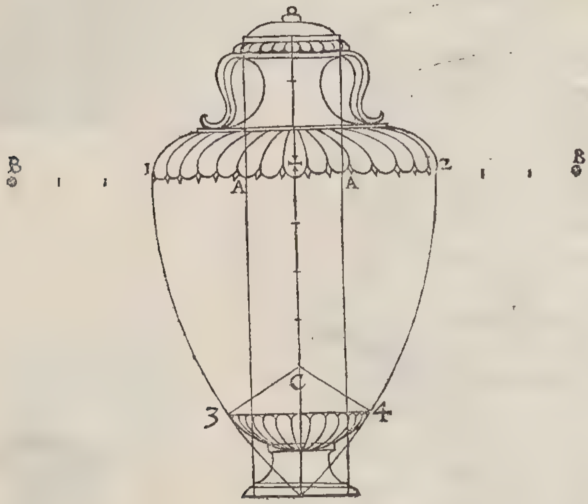
HEt es een schoone tÿtcortinge metten passer te studerene/ waermede datmen by tÿden vint tghene datmen nemmermeer en soude ghepeyst hebben/ Desgelÿcx is my desen nacht gebuert; want soeckende een naerdere regle/om een ey te makene/ dan die scerpsinnige Albert Durer gestelt heeft/ zoe hebbick daer duere die maniere geuonden/om een Antÿckse vase te makene/settende den voet onder aenden punct vanden eye/ende den hals/metten hanthauen/bouen op dat dickste vandē eye: maer dat ey salmen eerst aldus formeren: Maect een recht cruyce van twee linien/cñ deelt v dweerse linie in tien ghelÿcke deelen/ dats op elcke syde vÿue: daer nae sedt den passer op den centre .*A.* /ende grÿpt met den anderen voete twee deelen/ te weten op . *C*. makende opwaerts eenen haluen circkele/ dat ghedaen zÿnde/ sedt den eenen voet vanden passer op dat punct ge teekent met . *B*. /ende grÿpt met den anderē den wtersten punct .*C*. drayende nederwaerts tegen den perpendicle/ ende desghelÿcx van der ander sÿden oock doende/ sullen beneden eenen punct maken: daerna neemt die helft vanden haluen cirkel bouen/ te wetene/ twee deelen/ende sedt die vanden ondersten punct des perpendikels opwaerts bouen *O*./daer sal den centre staen om dat ey te sluytene: de reste ondere sal voor den voet zÿn/ den hals machmen ongheveerlÿck twee deelen hooge maken/ cñ dander al na belieuen des werckmans oft achteruolgende dees figure.

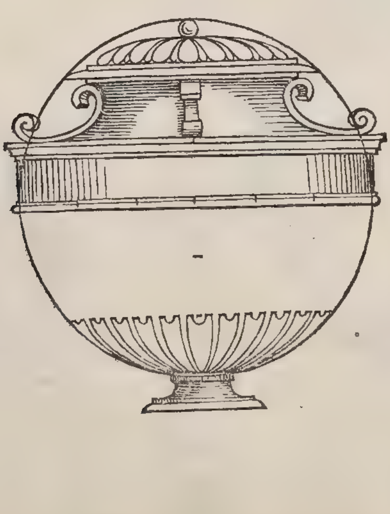
NOch machmen een ander vase maken nae de voorgegeuen regule/ maer wt die puncten *A*. (die welcke de breedde vanden voet/en de wydde vanden mont toonen) salmen van die *C*. opwaerts cirklen tot tegen die twee perpendiclen/daer sal dat corpus gesloten worden: den hals daer bouen staende/sal twee deelen hooge zÿn / maer die andere ciraten sullen nae wille ende belieuen vanden werckman zÿn.

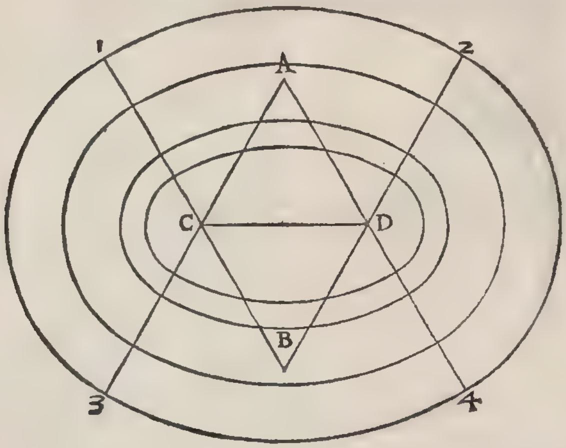
MEn mach duer deſen wech noch ander differente vaſen maken / maer deſe naeuolgende ſalmen aldus maken : datmen die dwerſe linie in tweluen deele/makende oock duer de puncten *A.* twee perpendiclen / om den voet/ende den hals te toonen : Daernae ſettende den eenen voet vanden paſſere op .*B*. ende den anderen voet op .1./ drayende nederwaerts teghen den perpendicle/ desgelijcx vander ander ſyden op .2. gedaen zijnde/ zoe ſedt uwen paſſer op den punct .*C*. /ende rakende de ſijden .3. ende .4. zo ſal den bodem vander vaſen geſloten zijn. Daernae ſedt den paſſere opden punct tuſſchen die .1. ende die *A*. makende opwaerts een quartier cirkels/ende doende desgelijcs tuſſchen .2. ende *A*. /dat ſal die rondicheyt vander baſen bouen zijn : die andere vier deelen/blijuen voer den hals vander vaſen metten heyſen.

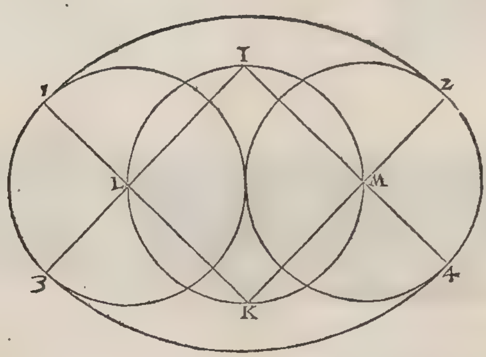

MEn mach noch vaſen duer een circulare forme alleene maken/ makende oock een recht cruyce daer inne/ ende deelende elcke linie in ſes deelen: den haluen circule ſal voor den buick vander vaſen zijn/ende noch een ſeſtedeel opwaerts voor een friſe / op datter meer plaetſen ſy om te vercierene : een ander deel ſal den hals hooge zijn/ende noch een deel dat deckſele : den voet hoe wel dat hy maer een half deel hooge en is/mach wel een ſeſte deel buyten dat ront gaen : Ende al en hebbick hier maer ſeſſe manieren van vaſen geſtelt/ nochtans machmen duer dees voergetoonde regulen andere vaſen ſonder eynde maken/ ende ſonderlinge machmenſe veranderen duer haer ornamenten/daer ick niet af ſetten en wille/om datmen die linien te bat ſien ſoude.

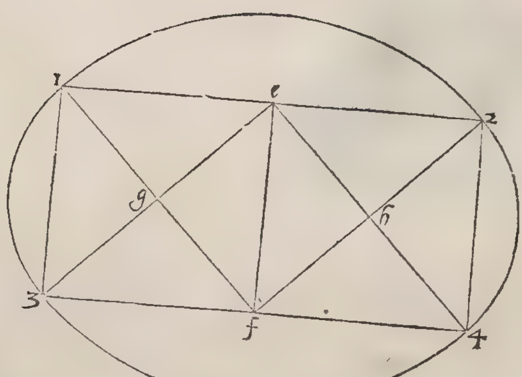

IN diuerſche manieren machmen ouale formen maken/maer ick ſal alleene vier maniere̅ daeraf ſetten. Om dees eerſte figure te makene/zoe ſalmen twee perfecte triangulen bouen een ſetten gelijck een rombus oft rupte/ende aende vergaderingen ſalmen die linien duertrecken tot .1.2.3.4./ende die hoecken *A. B. C. D.* ſullen die vier centers zijn: daernae ſedt den eenen voet des paſſers opde *B*. ende den anderen op .1/drayende den ſeluen tot .2/ daernae van inden punct .*A*. ende .3. tot .4. ſalmen oock omdrayen: dat gedaen zijnde/ ſedt den paſſer inden punct .C./ ende grijpende de .1. zoe drayten tot op .3./ ende wederom van inden punct .*D*. drayende van .2. tot .4. zoe ſal die forme geſloten zijn: men ſal oock weten dat/hoe deſe figure̅ naerder haren centre co̅men/hoe datſe ghe-ſtrecter worden: en̄ ter contrarien/hoe datmenſe wijder vanden cen-ters maect/hoe datſe ronder wor-den/nochtans en mogenſe gheenen perfecten cirkel wordden/om datſe meer dan eenen centre hebben.

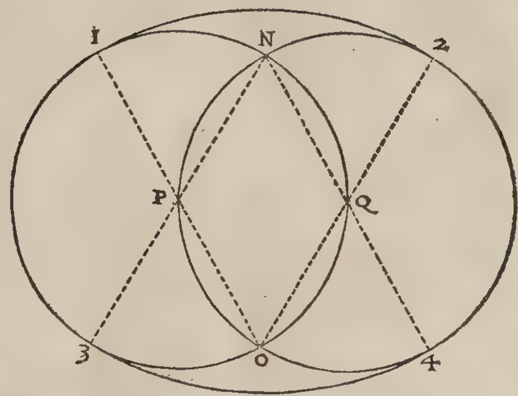

TOt dees tweedde ouale/ſalmen ten eerſten drij cirkels make̅ alſome̅ ſiet/ treckende daer die viere rechte linien inne/die vier cen ters ſullen *I. K. L. M.* zijn; daer nae ſettende den eenen punct van den paſſer inde *K*/ ſo ſalmen mette̅ andere̅ punct van .1. tot .2. drayen/ Desgheliicx ſonder den paſſere te ontſettene/ſo ſalme̅ den eenen voet inde .*I*. ſettende/van .3. tot.4. oock drayende de reſte ſluyten: ende de-ſe figure ghelijct zeere eenen eye.

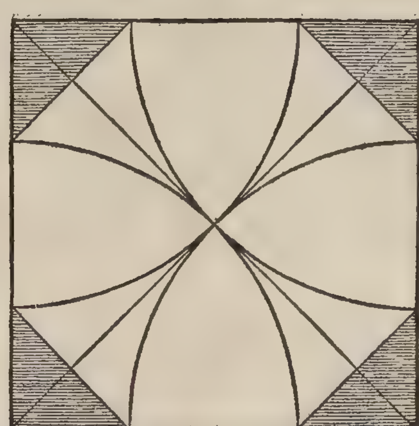

DEes derde forme maect-men duer twee vierkan-ten/ treckende daer die Diagone̅ inne/die welcke ſullen die twee centers .*g*. *h*. toonen/ende dander twee ſullen de hoecken .*e*. en de .*f*. zijn: daernae vanden punct .*f*. tot .1. cirkelt tot .2. Diesgelijcx doet oock van .*e*. tot .3. ende .4./ dat ghedaen zijnde/ zoe ſuldy wten punct .*g*. ende wten punct .*h*. die twee ſyden .1. 3. ende .2. 4. ſluyten.

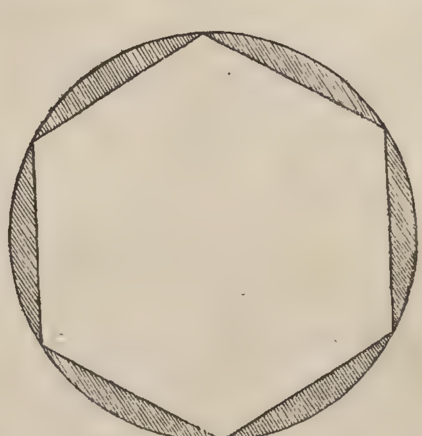
Wiltmen dees vierde ouale formeren/zoe maect twee circkels/alsoe datse elckanders centre duersnijden/ende die andere twee centers sullen op die vergaderingen. N. O. zijn: daer nae die rechte linien getrocken zijnde oft niet/zoe salmen wtten punct O/ende diesgelijcx wt den punct N/die twee sijden .1.2. eñ .3.4. sluyten. Ende al seyt onse Auctor dathet vier sorten van oualen zijn/nochtans zo is dees leste figure vander seluer formen dat die eerste is/anders dan dat dese gemackelijcker te maken is.

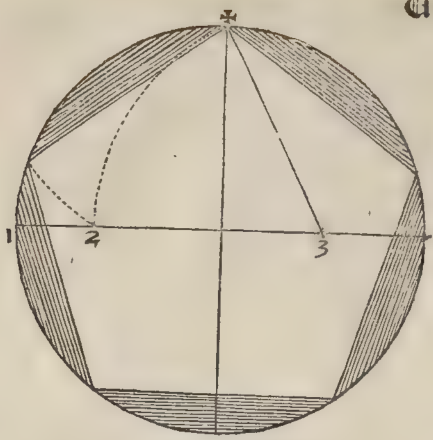
Behaluen den circule so sijnder velẽ figuren die naer ronde trecken/gelijck dẽ vijfhoeck/dẽ seshoeck/den seuenhoeck/achthoeck/negenhoeck/tienhoeck/ꝛc. Maer op dees tyt sullen wij alleenlijck van dees drije principale tracteren/midts datse meest te passe commen.

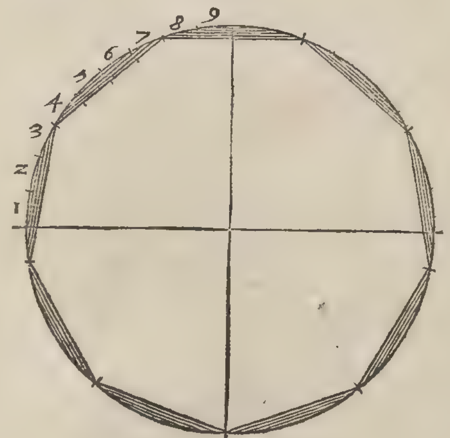
Desen octogonus ofte achthoeck treectmen wt een recht viercant/ treckende eerst die Diagonen/welcke v den centre wijsen sullen: daernae neemt den passer/eñ sedt dien metten eenen voete opde hoecken des quadraets/eñ leydende den anderen voet duer den centre/circulende tegen die sijden vanden quadrate/daer sullen v rechte puncten staen om den achthoeck te makene. Ende hoe wel dátment duer den cirkel alleene soude mogen doen/makende een cruyce daerinne/ende deelende elck quartier in tween/zoe soudet doch wat gebedelt schijnen/also dat dit sekerder eñ perfecter is.

Den hexagonus dats den seshoeck/maectmen alder gemackelijcst binnẽ den cirkle/want/alsmen den cirkel be screuen oft gemaect heeft/zoe salmen sonder den passer te versettene/die circumferentie in sesse gelijcke deelen setten/ende treckende van den eenen punct totten anderen die linien/zoe sal den seshoeck gesloten zijn.

MAer den pentagonus dats den vijfhoeck/ en is niet zoe licht om te makene als dandere/ midts dat hy van onpaer getal is/dicsniette- min zoe machmen dien aldus maken: Als den cirkel gemaect is/zo ſedtmen daerinne een recht cruyce/ende men deelt die een helft van de dweerſe linie in tween ghetcekent met.3/ dan ſedtmen den eenen voet van den paſſere op de 3/ende met den anderen reykende den punct onder tcruyce/ zoe draytene nederwaerts/tot op de dweerſe linie ghetcekent met. 2. /van daer dan tot onder dat cruyce/ ſuldy die lingde van elcke ſijde des penthagonus vinden. In deſe figure vintmen oock den decagonus/ dats tienhoeck/want vanden centre tot. 2. dat ſal een ſijde daer af zijn: Noch mochtmen eenen ſeſtienhoeck maken wt die wijdde. 1, 2: ende ſettemen eenen perpendicle opden punct. 3./ zo ſeyt Albert Durer/ dat dien ſeluen den ſeuenhoeck maken ſoude.

DEſe figure ſal den genen ſeer behulpelijck zijn/ die een circūferentie behoeft in eenich ompaer getal te deelene/ hoe vele dat het oock is: maer op dat wij den leſer niet confuys en maken met die menichte/ zoe ſullen wij alleene deſen ſetten gedeelt in negenen/ ende dit ſal een exempel voer alle die andere zijn. Dus neemt dan voer v dat vierde deel van eenen cirkle/ende deelt dat in negenen/zo ſullen die viere van dien deelen een negenſte deel vande geheele circumferentie makē: deſghelijcx ſalmen verſtaen/ deeldmen een quadrant in eluen/ twaleuen/ oft dertienen/ zc. want altyts ſullen die vier deelen van dien v geſochte wijdde zijn.

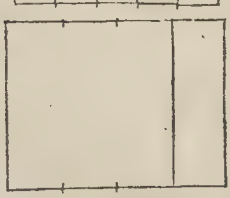

DAer zijn vele quadrangulare proportien/ maer ick ſalder hier alleene ſeuene vanden principalen ſetten / die den Architect meeſt dienen ende te paſſe cōmen ſullen.

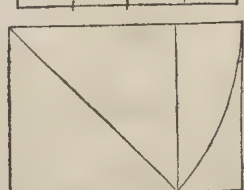
Ende ten eerſten/ zo is deſe forme een recht viercant quadratus genoemt.

DEes tweedde forme oft figure/noemt men in dlatijn ſexquiquarta/ dats te wetene/ van een viercant ende een vierendeel vanden ſeluen viercante daeraen geſedt.

DE derdde figuere / heetmen in dlatijn ſexquitertia/dats te wetene/ van een viercant ende een derddendeel van den ſeluen viercante daer ane geſedt.

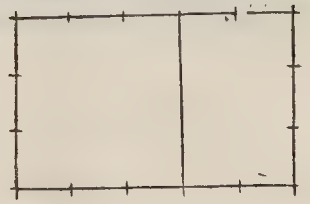

DEes vierde forme noemtmē diagonea/ vande linie diagonos/ die welcke linie dat viercant ouerhoop deelt/den welckē Diagonus metten paſſere van onder opwaerts ge leydt zijnde/ſal v de lingde vanden diagonalen quadrangel toonen / maer van deſe proportie en canmen geen regle by getale geſetten.

Die vijfste figure heetmen een serquialtera/ dat is te seggene/van een viercant ende noch een helft van dien viercante daer by gheuoecht.

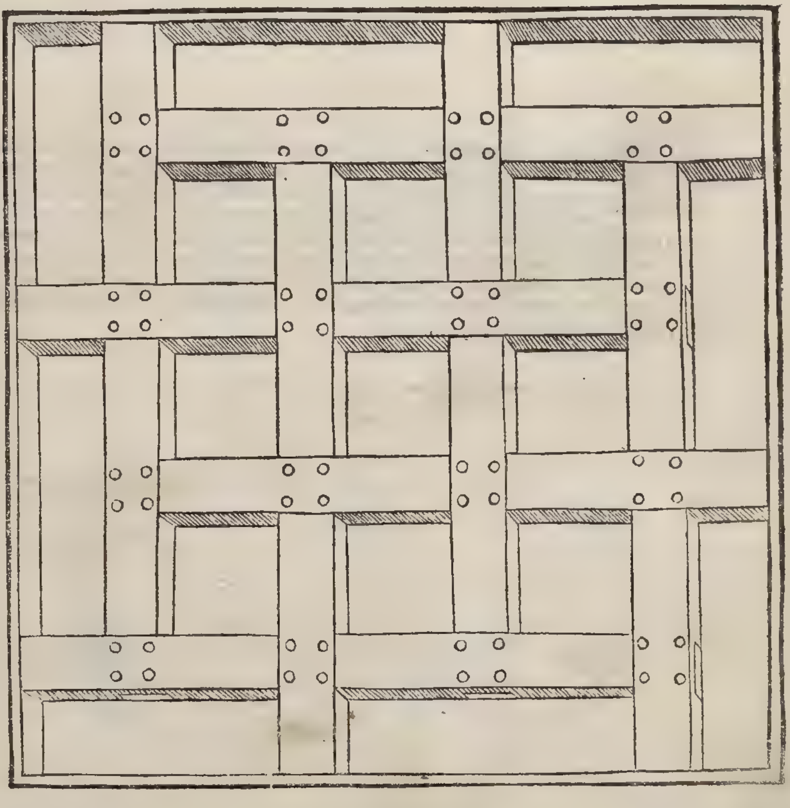
Dese seste figure noemtmen superbipartiens tercias/dat is te seggene/van een viercant/ ende twee derdendeelen/van dyen seluen viercante daer by gesedt.

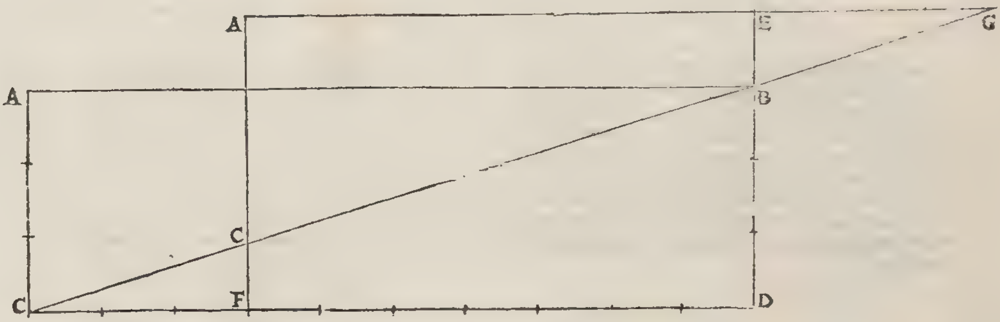
Dese seuenste ende leste figure wordt dupla dats dobbel genaemt want sy is van twee viercanten neuen een gesedt / ende men en vindt inde goede Antijcsche wercken/geene forme die twee viercanten passeert/ ten waren gheweest logien/galerien/oft ander wandelingen : oock heb ben sommige poorten/dueren/ende vensters indet hoochden wat ghepasseert / maer cameren noch zalen en sullen byden verstandigen dees lingde niet passeren.

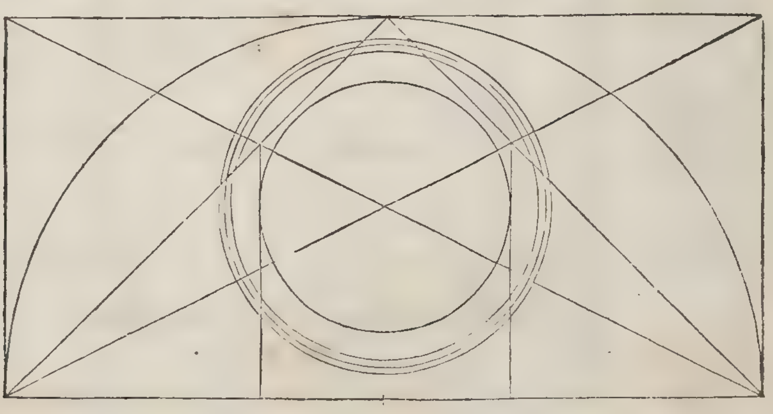
Diuersche accidenten mogen den Architect in handen commen gelijck ditte : dats dat men een solderinghe soude legghen in een plaetse / lanck ende breet zijnde vijftien voeten/ ende de rebben en souden maer veertien voetē lanck zijn/eñ daer en ware anders geen hout te crijghene/zoe salmen in sulcker noodt die bindinge mogen maken gelijckmen hier tegenwoordich siet/ op dat die rebben dienen mogen/ende dit sal oock sterck genoech zijn.

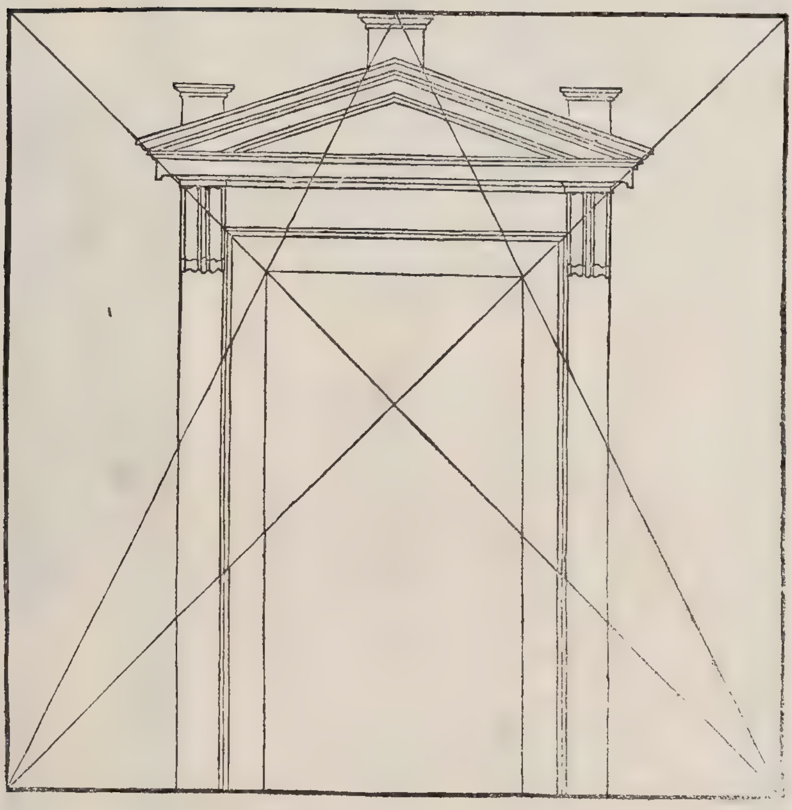
NOch mocht het gheuallen datmen een tafele vinden ſoude/ lanck zijnde tien voeten/ ende breet zijnde drij voeten : met deſe tafel ſoudemen geerne een duere ſluyten / van ſeuen voeten hooge/ ende breet oft wijt vier voeten : wiltmen dan dees tafle inder lingden in tween zagen/ende ſetten ſe onder elckanderen/ zoe en makenſe maer ſes voeten inder hoochden / ende men behoefter ſeuene : wiltmen maer die drij voet afcorten/ om daer met den vierden voet inder breedden te voldoene/zo ſal die eene ſijde alte ſeere gelapt zijn/daeromme ſalmenſe in deſer manieren deelen. Neemt v tafele van tien voeten lanck/ende drij voeten breet geteekent met *A. B. C. D* / die ſelue tafele ſalmen in Diagono/dats vanden hoeck *C.* tot *B.* in twee gelijcke deelen zagen : daerna ſalmen dat een ſtuck drij voeten achterwaerts treeken nade *B* / alſo ſal dan die linie *A. F.* vier voeten lanck zijn / ende dieſghelijcx zoe ſal ooch die linie *E. D.* vier voeten houden/By deſen middele hebdy v duere *A. E. F. D.* van ſeuen voeten lanck/ende van viere voeten breet/ ende v ſullen noch ouerſchieten/ die drijcantige ſtucken. *E. B. G.* ende. *C. F. C.*

HEt gebuert ſomtijts dat die Architect in eenen tempel een ooge oft ronde venſtre te maken heeft gelijck die Antijcken vſeerden/ ende hy is in twijfelingen van haerder grootten : indien dat hy die met Geometrike redenen ende linien maken wilt/zo ſal hy ten eerſten die breedde meten vander plaetſen daer hyſe ſetten wilt/ende daer ſalmen eenen haluen cirkel inne maken/ den welcken haluen cirkel in eenen quadrangel geſloten zijnde/zo ſalmen duer twee Diagonen den centre vinden: daernae ſalmen noch twee linien trecken/ alſo datſe van inde benedenſte hoeken tot bouen den centre/tegen den haluen cirkel verſamen/ende daer die ſelue linien duer die Diagonen ſnijden/ daer ſalmen twee perpendiclen maken/ die ſelue perpendiclen ſullen v die wijdde vander geſochter oogen toonen : die lijſte rontſomme/machmen dat ſeſte deel vanden Diameter (deſſeluen rondts) breet maken.

Wilt die Architect desgelijcx een poorte oft duere aen eenen tempel vinden die welcke nade plaetse gepꝛopoꝛtioneert zijn sal/zoe mach hy die wijdde binnen den tempel nemen/ oft die bꝛeedde van den muer buyten / is den tempel cleyne/ ende zijnder pilaren oft pilasiers/zoe salmen die wijdde tusschen beyden nemen/ende die selue bꝛeedde int viercant setten/ te wetene zoe hooge als bꝛeet/ in welcke viercant die Diagonen eñ die ander twee duersnydende linien v niet alleene die wijdde vander dueren toonen en sullen/maer oock die termijnen vanden oꝛnamentẽ der seluer/gelijckmen inde figure sien mach : Ende geuallet datmen aen eenen temple drij dueren ende drij oogen maect/ zoe machmen voer de cleynste/ dees pꝛopoꝛtie volghen . Ende hoe wel beminde Lesere/dat die intersectien ende duersnijdingen van linien sonder eynde zijn/ zoe willick als nu/ op dat ict niet te lanck en make/ mijn Geometrie hier eynden.

Hier eyndet dat eerste boeck der Architecturen tracterende van Geometrien/wten Italiaensche in duytschen ouergesedt duer Peeter Coeck van Aelst schildere/ Ende is geuisiteert eñ geappꝛobeert by mijn heere Martinus Cools Pꝛochiaen van sinte Goedele tot Bꝛuessele.

Met Pꝛeuilegie der K. Maiesteyt/
onderteekent P. de Lens.

Den tweeden boeck van Architecturen Sebastiani Serlij / tracterende van Perspectyuen / dat is / het insien duer tvercorten.

Ouergesedt wten Italiaensche in nederlandts / duer Peeter Coeke van Aelst doen ter tijt Schildere der K. Maiesteyt.

Gedruct inde vermaerde Coopstadt van Antuerpen, ende nu eerst wt laten gaen duer Mayken verhulst weduwe des seluen Peeters voers, int Iaer M. V^c. LIII.

met keyserlijcke preuilegie.

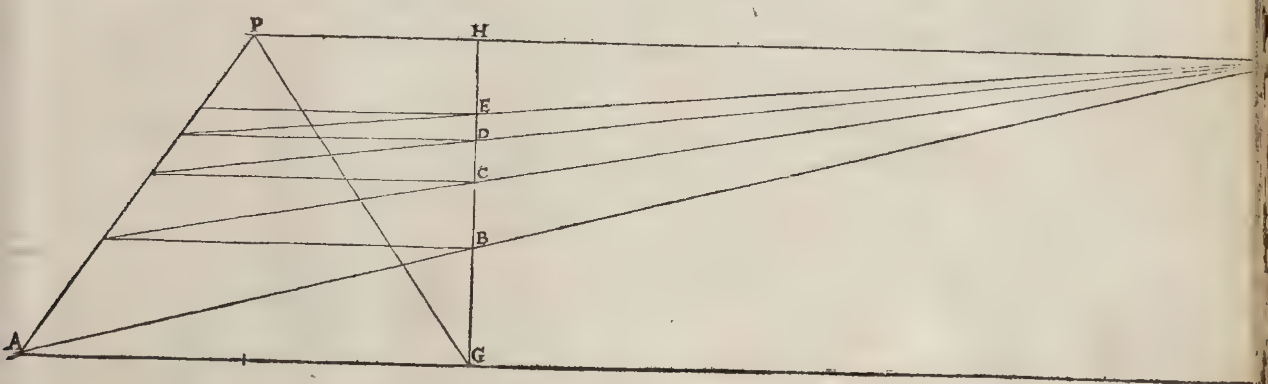
Men vindtse te coope Thantwerp en op de lombarde veste inde schiltpadde

¶ Dat tweede Capittel.

¶ Een tractaet van Perspectiuen/ aengaende den superficien,

HOE wel dat die subtile const van Perspectiuen seer difficil ende moeyelijck es om in scrifte tē settene/ ende aldermeest de corporen oft ghelijcke dinghen/welcke wten grondt opghetrocken worden : want tis een conste diemen niet so wel duer figuren ende scriften begrijpen en can/als duer een onderwijsinge die onderlinge geschiet: diesniettemin midts dat ick inden eersten boeck getracteert hebbe van Geometrien/sonder die welcke dat de Perspectiue niet en ware/so salick aerbeyden duer den cortsten wech dat my mogelijck zijn sal / hier in desen tweedden boeck / den Architect so vele daeraf tontdeckene/dat hy hem daermede sal connen behelpen in zijn wercken. Ick en wille my niet becommeren int philosopherē oft disputeren wat Perspectiue es/oft waer wte datse haren oorspronck neempt / midts dat die alder diepsinnichste Euclides subtijlichlijck metter speculatien daeraf tracteert. Maer om aende Practica te cōmen ende tgene dat de Architect behoeft/so salmen weten dat Perspectiue es/ tghene/ dat Vitruuius Scenographie noempt/ te wetene/ het opstaende ende die sijden van eenigen edificien/oft oock van eenigen superficien oft corporen. Dees Perspectiue dan/hangt principalijck in drij linien: Deerste linie/es die base beneden/daer alle dingen huer beginsel wtnemen : Die tweedde linie/es die/welcke nae den punct gaet/die sommige tgesichte/andre orisont noemen/ maer orisont es sinen rechten naem/ want den orisont es alomme daer hem ons gesichte eyndet: Die derde/es de linie vander distantien/de welcke behoort altijts te stane vander seluer hoochden dat den orisont es/maer verre oft by/na de gelegentheyt/ ghelijck wij dat tot zijnder plaetsen verhalen ende wijsen sullen: Desen orisont dan verstaet hem ter hoochdē van onser oogen te stane/gelijck oft de Architect tegen eenen platten muer eenige metselrije betoonen wilde/nemende zijn beginsele opden grondt daer de voeten vanden aensienders staen souden/in sulcken gheualle salt redene zijn/dat den orisont sohooge sy als ons ooge/ende de distantie om dat werck te siene/sal inde bequaemste plaetse ghesedt wordden die daer ontrent es : gelijck oft dat in een sale oft ander camere ware/ so sal die distantie aenden inganck genomen wordden / ende eest in oft teinden eenen hof oft galerie/so sal die distantie altijts aenden inganck vander seluer plaetsen gesedt wordden: Item eest in een strate tegen eenen muer oft huys/zo salmen die distantie op dander zyde tegen ouer setten/maer oft in sulcken geualle de strate seer nauwe ware/so salt goet zijn datmen een wijdder distantie ymaginere/op dat die vertortinghen niet te wreet oft onplaisant en comen: want hoe dat die distantie langer oft wijder es/hoe dat het werck beuallijcker eñ meer sal schijnen te veruerren. maer wiltmen dwerck vijf oft ses voetē hooge (van dē gront daermē op staet) beghinnen/zo soudt wel redene zijn dat den orisont gelijcs onser oogen stonde/gelijck geseyt is: maer midts datmen van sulcken metselrie gheenen gront sien en soude/waer duere dat het bouenste (in dyen men seer hooghe wercken wilde) onbevallijck der ooghen commen soude/so salmen in sulcken accident wel moghen orlof nemen om den orisont wat hooger te settene / ter discretien van eenen verstandigen werckman : maer nochtans niet gelijck sommige licentioese ende onverstandige/die ergens ter hoochden van dertich oft veertich voeten/ eenige historie oft ander dinck met huysinghen maken daer tgesichte oock also hooge staet dwelck onredelijck es/Eñ in sulcken dolinge en zijn die verstandige wercklledē noit gevallen : want daerse eenige dingen bouen ons gesichte gemaect hebben/ daer en heeftmen gheenen grondt ghesien van dyen seluen wercke/wandt die groote const van Perspectiuen heeftse inden toom gehouden. Ende daeromme gelijck voren geseyt es/dat die Perspectiue den Architect seer noottelijck es/so en sal die Perspectijf geen werckē maken sonder architecture/ noch die Architect sonder Perspectiue: Dat dit waer es blijckt by den architecten van onsen tyden/inden welcken dat die goede Architecture heeft beghinnen te bloeyene. Want Bramant een verweckere der welgeschicter Architecturen/en was hy niet eerst een schildere/ende zeer verstandich inde Perspectiue/ eer hy hem totten bouwen schicte? Die geluckfalige Raphael Durbijn en was hy niet dalder vermaertste schildere/ ende wel geinstrueert in Perspectiuen/eer hy van Architecturen wracht? Die alder voorsichtichste Balthazar Peruzzi van Sienen was oock een schildre/ende in Perspectiuen also geleert/dat hy willende ondersoeken sommighe maten van colomnen ende ander Antijsche dingen/om die in Perspectiuen te settene/creech sulcken behagen inde proportien ende maten/ dat hy hem geheelijck totter Architecturen begaf/inde welcke dat hy also toenam/dat nauwelijck zijns gelijcke en was? Die verstandige Jeronymus Genga en was hy oock niet een excellent schildere ende alderveruarenst in Perspectiuen / gelijck die schoone Scenen betuycht hebben / die welcke dat hy maecte ter belieften van synen Heere Francisco Maria Hertoge van Urbin/onder wiens schadue dat hy een dalderbeste Architect geworden es . Julius Romanus een warachtich discipele vanden glucsaligen Raphael Durbin / es duer die Perspectiue ende schilderie/een dalder beste Architect gewordden . Om dan tot mynen propooste te keerene / so segge ick/dat men behoort neerstich ende voersichtich te syne in dese conste/ inde welcke dat ick aen cleyne dinghen eerst beghinnen sal/ende allencxkens voortsvarende hooger climmen/tot dat ick v na mijn vermogen te bouen geleydt ende tgeheele inhouden ghewesen ende gheleert sal hebben.

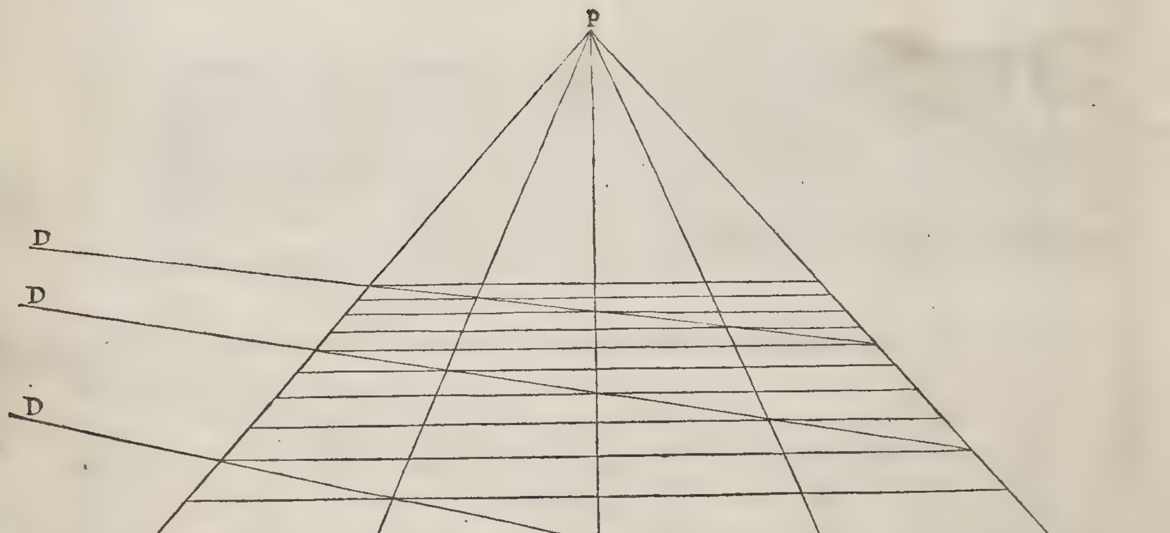
Ende om datmen duer tcleyne totten grooten coemt / zoe ſallick beghinnen die maniere te toonen om een viercant int vercorten te ſettene / waer wte dat alle dander ſpruyten ſal : De baſe dan van deſen viercante ſal *A*. *G*. zijn / ende die hoochde vanden Orizont (gelijck geſeyt is) ſalmen ymagineren gelijck der oogen / ende die ſal ſtaen aende. *P*. daer ſullen alle die linien toeloopen / gelijck die linien vander ſijden *A*. *P*. ende *G*. *P*. dan rechtmen opden eenen hoeck vanden quadrate eenen perpendicle *G*. *H* / dat ghedaen zijnde zoe trect die baſe *A*. *G*. *K*. lanck ghenocch / ende deſghelijcx ſuldy wten Orizont een paralelle oft equidiſtante vander baſen leyden / zoe verre als ghy wilt dat dooge oft het geſichte ſtaen ſal van tghene datmen aenſien wilt / wandt hoemen wilt dat het viercant meer vercorte / hoe datmen metten gheſichte. *I*. voorder vander. *H*. gaen moet om dat viercant aen te ziene / Ende nemende dan. *H*. *I*. voer de diſtantie / zoe ſalmen vanden punct. *I*. totten hoeck *A*. een linie trecken / ende daer die linie den perpendicle *H*. *G*. duerſnijdt / te wetene aen *B*. daer ſal den termijn vanden vercortendẽ viercante zijn / gelijckmẽ inde figure ſien mach : Maer wiltmen noch meer viercanten deen bouen dandere maken opden ſeluen orizont oft punct / zo ſalmen noch een linie vanden vercortenden hoeck des viercants totter. *I*. trecken / ende daerſe den geſeyden perpendicle duerſnijdt / te wetene aen *C*. daer ſal dat tweedde viercant afghesneden worden : ende alſoe ſalmen noch een linie mogen tot aenden punct der diſtantien trecken / ende daer ſy die lootlinie raect / te weten aen *D*. daer ſalmen dat derde viercant maken / deſgelijcs machmen met *E*. doen / ende voorts tot onder den orizont gaen.

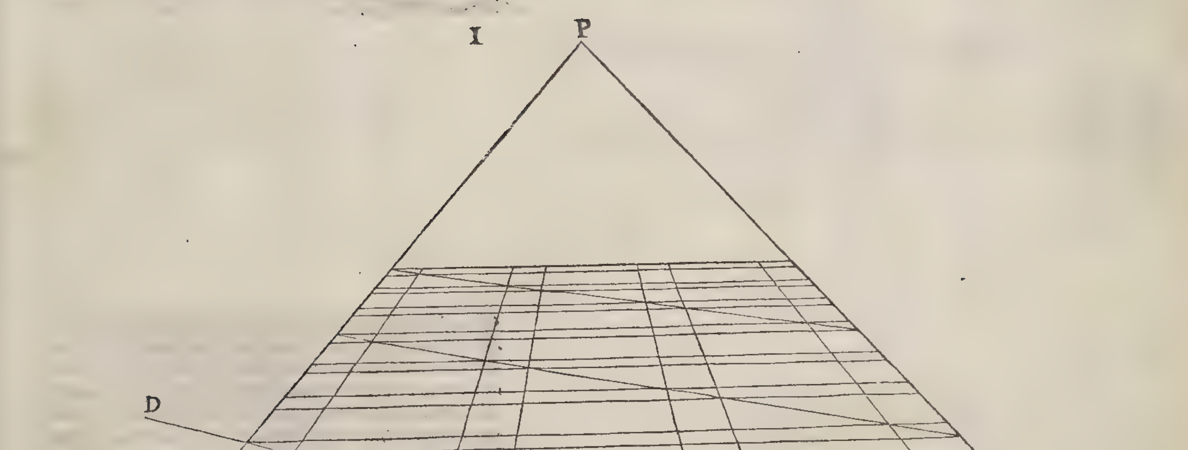
Dees voergegeuene regle es die perfecſte / ende men canſe proberen duer die linie *G*. *H*. de welcke dat men die linie vanden quadrate noemt / maer om dat het meerder becõmeringen van linien es / ẽn daer toe lanckſamere / zoe ſal dees nauolgende regle corter zijn ende lichter te wercke gaen dan dandere : want als die baſe *A*. *G*. getrocken es / ẽn die twee linien vander ſijden makende eenen triangel *A*. *P*. *G*. zoe ſalmen die twee paralellen / te wetene vande baſe ende vanden orizont lanck genocch trecken / ende zoe verre alſmen ſtaen wilt om dwerck af te ſiene / zoe verre ſalmen den perpendicle. *I*. *K*. verſcheyden vanden hoeck. *G*. ſetten : daerna ſalmen dan wten punct. *I*. tot inden hoeck *A*. een linie trecken / ende daerſe die linie *G*. *P*. duerſnijt / daer ſal den termijn vanden eerſten vercortenden viercante zijn : Ende wiltmen van dien viercanten noch meer daerop makẽ / zoe ſalmen doen gelijck voren geleert es. Hoe wel datter noch ander wegen zijn om een viercant te doen vercorten / zoe ſullen wij nochtans dees maniere volgen / voer de corſte ende de gemackelijcſte om in ſcrifte te ſettene.

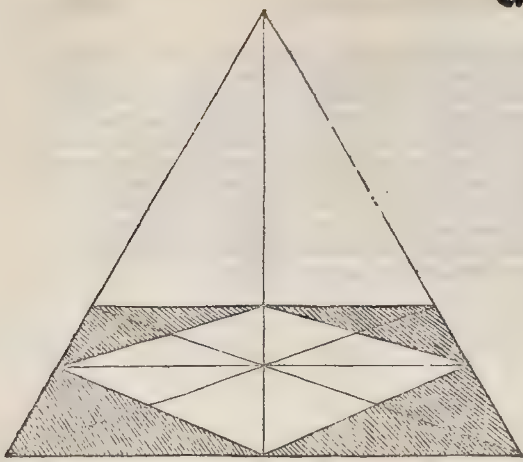

Diuerſche gronden ende diuerſche diſtantien moetmen hem gewennen/ daerom ſalmen den nauolgenden grondt (den welcken van drij viercanten hooge is) aldus maken: ten eerſten/worde getrocken die linie *A*. *B*. ſo lanck als dat werck breet ſijn moet/die ſelue linie ofte baſe/worde in ſo veel gelijcke deelen geſedt alſmen behoeft: eñ die dan alle nadẽ Oriſont oft punct getrockẽ ſijnde/ ſoe ſalmen die diſtantie nade voergegeuen reglen ſoe verre ſetten alſmen begheert/ want hier en is gheen plaetſe om die te ſettene/ hoe wel dat de diſtantie een lingde ende een halue vander baſen es/ gelijckmen met . $1\frac{1}{2}$. daer geteekent ſiet: die welcke baſe/midts datſe van vier deelen is/ ſoe coemt dat eerſte viercant ſeſtien cleyne viercanten te beuangene/de welcke alle geuonden worden duer die linie *B*. *D*. /want daer die ſelue die vier linien die na den punct loopen duerſnijdt/ daer moetmen die paralellen ouertrecken/ alſoe dat die ſeſtien quadren daer duere geformeert worden. Maer wiltmen veruolgende noch andere quadren daerop ſetten/ ſoe ſalmen (gelijck voren geleert es) noch een linie nade diſtantie . *D*. trecken / ende daer die ſelue de ander linien welcke naden punct loopen duerſnijdt/daer ſullen die termijnen vanden tweedden viercante ſijn/inhoudende oock viermael vier quadren: dat ſelue ſalmen verſtaen met den derden viercante/ ende noch meer andere indien datmenſe behoeft. Men ſal oock weten dat die linien geteekent . *D*. alle nade diſtantie loopen gelijck voren geleert es.

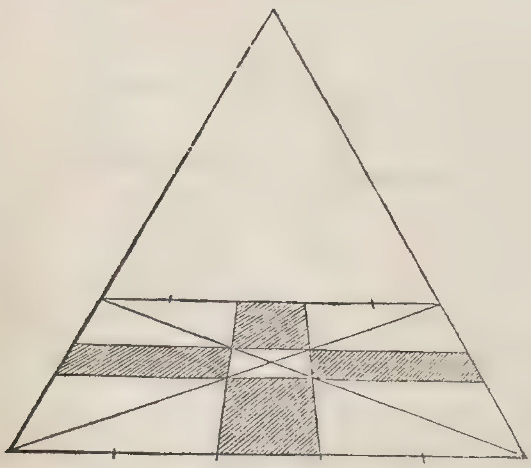

Wiltmen een paveitsel maken met grooten quadren/ende dat die selue met fascien/fasen/oft lijsten/ zoe wijse noemen willen/afgescheyden ende omvanghen worden/ zoe salmen opde base *A. B.* de fasen ende quadren deelen/ ende de selue alle naden Orisont trecken/ daer nae salmen de distantie ymagineren gelijck geleert es/ ende vanden hoeck *B* tot den punct der distantien / de linie *D.B.* getrocken zynde/zo salse midts het duersnijden vanden Orisontalen/ die termijnen toonen vandẽ quadren ende fasen oft boorden/te wetene/om die paralellen te treckene : Eñ wiltmen dan noch diergelijcke quadren hooger maken/zoe moetmen noch een linie totter distantien trecken/ ende daer die selue/de Orisontalen oft radialen geraect/daer salmen desgelijcx de paralellen duertrecken : also salmen metten derden oock doen / eñ den punct der distantien van deser figuren/staet zoe wijt vander *A*. zoe vele als de linie oft base *A. B*. lanck es. Wiltmen in dese quadren diversche formen maken / gelijck ruyten/cruycen/ seshoecken oft achthoecken/ daertoe zoe sallick die maniere hierna van elcke bisonder toonen/om dwerck niet te zeer te verladene.

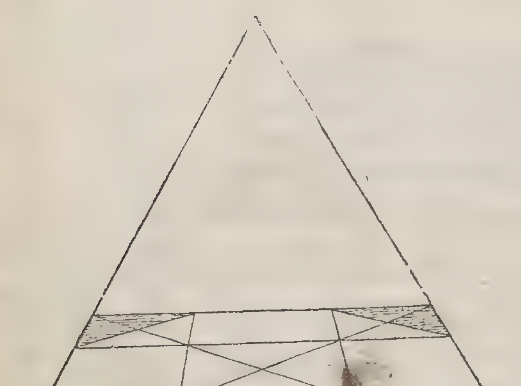

DEes figure es een quadꝛat/inhoudende een ruyte oft ander quadꝛat dat metten hoeken die ſijden vandē buytenſten quadꝛate geraect/waer duere dathet maer half ʒo groot en es als dat buytenſte/ gelijck in deerſte boeck van Geometrien geleert is/ eñ de maniere om dit te foꝛmerene is deſe: ten eerſten ſalmen een quadꝛaet maken nade voergegeuen leeringe/met ʒijnder diſtantien/ende in dit quadꝛaet ſalmen twee diagonen trecken/ ende oock de rechte cruyſlinien / waerduere datmen de ruyte lichtelijcken vinden can gelijckmen dat altſamen inde figure ſiet: op dees maniere moechdy inde andere vooꝛgetoonde quadꝛen de ruyten maken/te wetene/ dat men daerinne diagonen ende cruycen treckt ſonder andere diſtantie te ſoeckene.

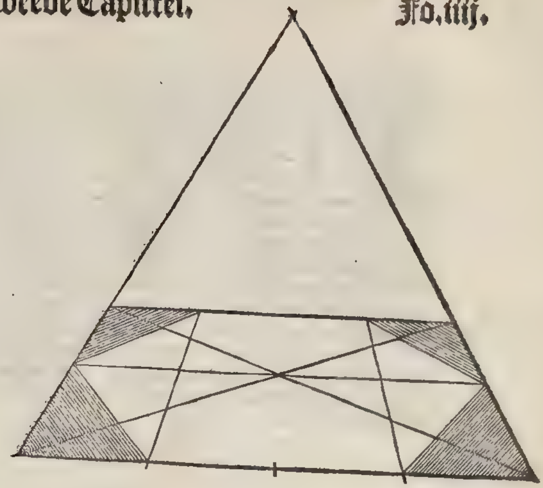

IN dees ander figure wert een cruice betoont/ eñ om dat te makene moetmen die benedenſte linie oft baſe vanden quadꝛate in vijuen deelen/ van welcken vijuen een deel de bꝛeedde vanden cruyce is / welcke bꝛeedde nae den punct getrocken ʒijnde/ ende daerna die diagonale linien ſullen v die paralellen wijſen vanden cruyce/ om te gebꝛuycken daerment behoeft.

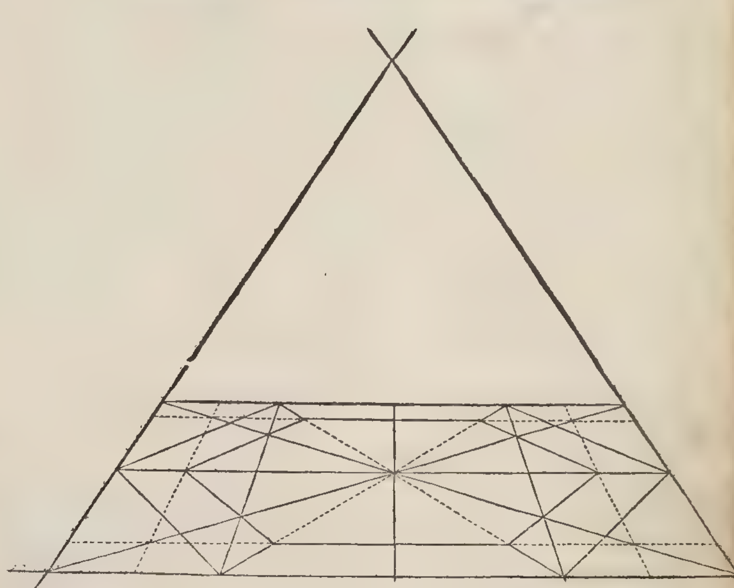

DIe achthoeckige figure ſedtmen duer veel diuerſche manieren in perſpectiuen/ de welcke manieren altſamen ſwaer genoech ʒijn/ maer om dat ick in deſen mijnē aerbeyt/den lichſten wech ſoecken wille na mijn vermogen/ſo hebbick dees tegenwooꝛdige maniere voergenomē/ die welcke ſeer licht is/ te wetene aldus: Dathet viercant gemaect ʒijnde int vercoꝛten/ſo ſalmen die baſe in tien gelijcke deelen ſetten/ eñ op elcke ſijde ſalmen dꝛij deelen laten ende inde middel viere/daerna die twee linien totten oꝛiſont getrocken ʒijnde/ ſo ſalmen duer die diagonalen die termijnen vanden paralellen vinden/ waer wte datmen den achthoeck ſal connen gheſluyten/gelijckmen datte in figure begrijpen can.

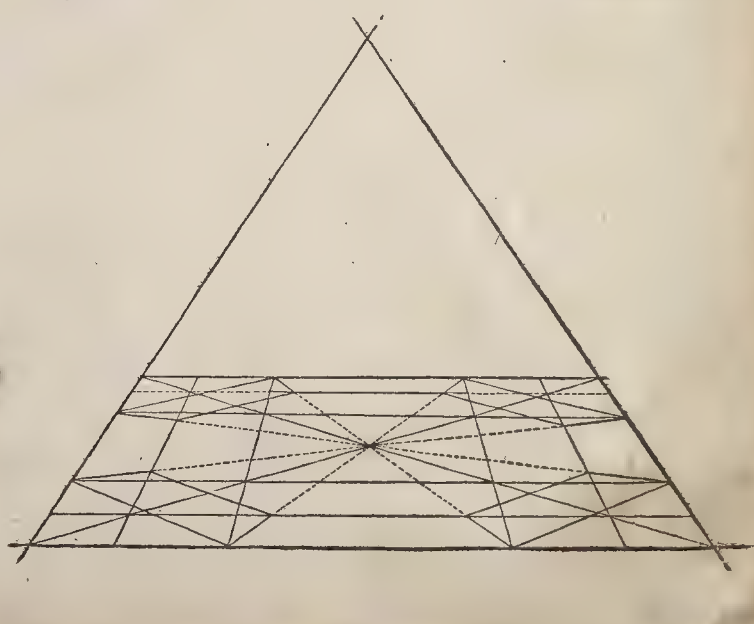
DEn cortsten wech om den seshoeck in perspectiuen te settene is desen/ Als dat viercant nae de voorghetoonde regulen int vercorten ghesedt es/ so salmen vander basen vier gelijcke deelen maken/ daer af sullen die twee inden midden blijuen/ende op elcke zijde salmen daer een laten/treckende dan die twee linien ten orisont oft punctwaerts oppe: daerna salmen die diagonen trecken/ende inden middelt daerse versamē / salmen een paralelle duertrecken / midts de welcke datmen alle die hoeken vindt om den seshoeck te sluytene.

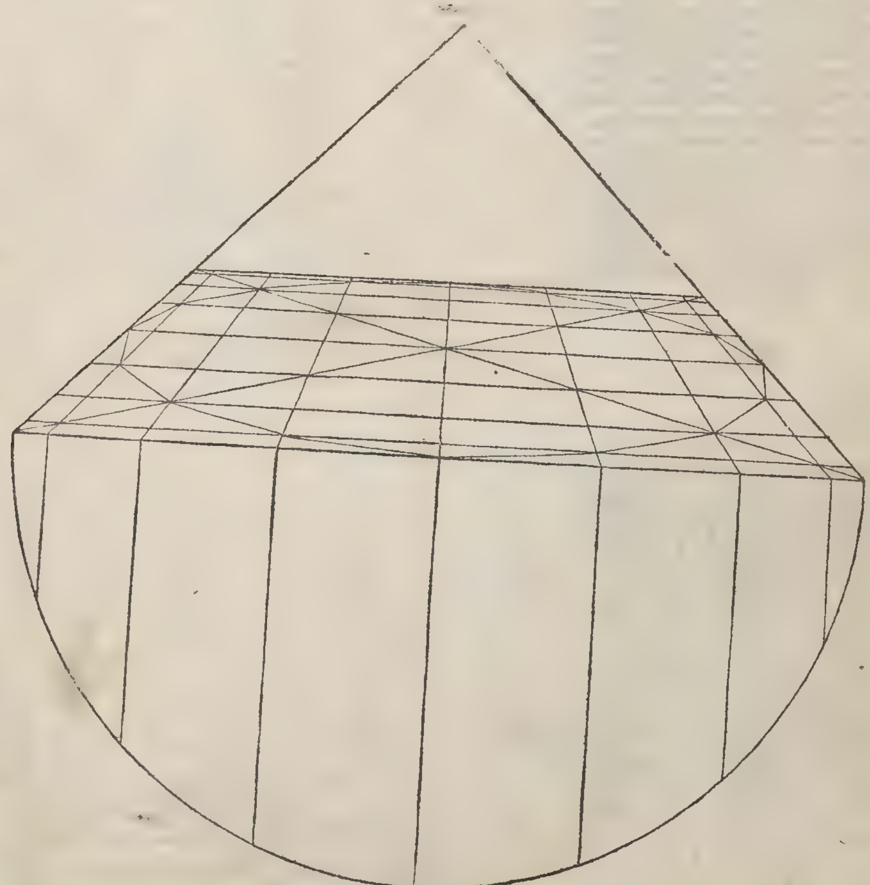
NV ick getoont hebbe hoe datmen simpele superficien/van viercanten/van sescanten/ ende van achtkanten maken sal / so wilick oock toonen hoe datmense dobbel behoort te makene / te weten / dat elcke simpel figure eenen bandt hebbe . Als een simpel superficie vanden seshoeck ghemaect es na de voerseyde regle / so veel dan als ghy wilt dat den bandt oft fase breet sy/dat suldy op de base teckenen/ ende trecken die oock nae den orisont. Ende daer die selue de diagonen duersnijden/ daer suldy onder ende bouen paralellen maken/daernae treckende noch twee diagonen wt die vier binnenste hoeken vanden seshoeck/so suldy v termijnen vinden om den cleynsten seshoeck te sluytene. Welcke tweedde diagonen/paralellen/ ende orisontalen/ alle met puntkens ghetrocken zijn tot een onderscheet vanden eersten linien / op datmense deen vten anderen kennen soude.

DEsgelijcx salmen oock doen met de achtcantighe forme/want als die selue binnen een viercant gemaect es/midts makende den boort vand breedden dat v belieft na de voorseyde regulen/ ē dan wt elcken hoeck van den octogonus een flauwe linie na den centre gettocken zijnde / so suldy die termijnen vinden om den binnensten achthoeck te sluytene/ ende alsdan van hoecke tot hoecke de linien ghetrocken zijn/so es een boort volmaect. Dese achthoeckighe formen machmen in ronde veranderē rakende den middelt van elcke syde/ oft oock buyten ouer die hoeken/ soude een clocke handt wel een circulare vercortende rondicheyt trecken.

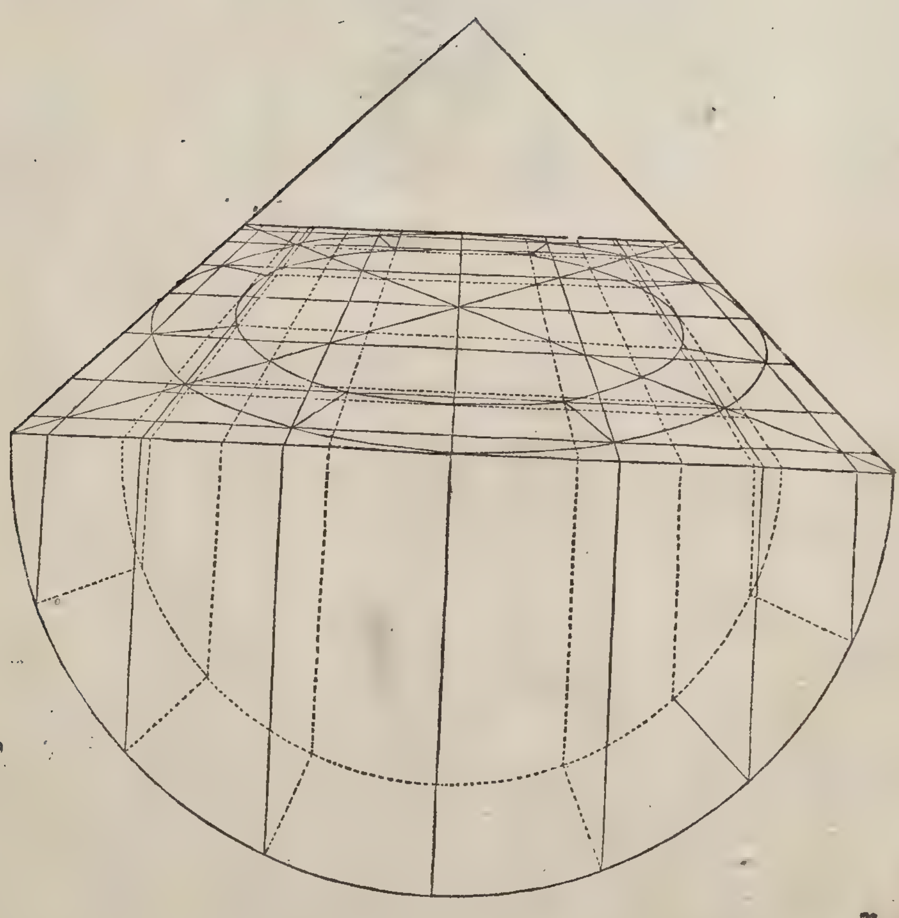

HOE wel dat ick ghesept hebbe datmen duer den achthoeck wel een rondicheyt int vercorten maken soude / nochtans om meerder sekerheyt / salmen duer desen wech tot naerder perfectien commen / want hoe dat die circulare forme meer hoeken heeft oft zijden / hoe dathet rondt volcommender zijn sal. Maer om dees figure te makene es van noode onder die base eenen halven circkel te makene / ende die circumferentie in so velen te deelen alst v belieft / behoudelijck datse paer zijn: in dees forme dan es den halven circkel in achten gedeelt / waeromme dat den geheelen circule in sestienen coempt: dat gedaen zijnde / so moetmen wt allé dyen deelen vande circumferentie perpendiclen setten tot tegen die base vanden vercortenden quadrate: die deelen dan na den orisont getogen zijnde / ende twee diagonale linien int quadraet ghetrocken / die sullen v int duersnijden van de orisontalen oft radialen de rechte parallelen toonen. Beghintmen daer na van den middelsten punct der basen ter eender ende ter ander zijden een diagonal liniken te treckene / ende also vanden eenen punct totten anderen opwaerts ouerhoex gaende / zo sal die forme gesloten worden gelijckmen siet. Waer duere / oft daerouere / dathet v licht zijn sal een ronde forme metter handt te treckene / wandt metten passere eest onmoghelijck te doene dathet wel vercorten soude. Dees figure / discrete lesere / behoortmen wel vaste te hebbene / ende wel te verstane (gelijckmē oock moet met die voergheleerde) eermen voorder studeert / want sy sal v tot vele naevolghende stucken dienen / ghelijckmen sien ende beuinden sal.

Als ghy die voorgetoonde figure wel vaste hebt/ zo moetty noch voorder procederen ende sluyten dit rondt oock met eenen boorde/ ende nae dat ghy dien breet hebben wilt/ zoe moetty den buytensten haluen circkel oock maken/ eñ die voergemaecte deelen vanden grooten circle ten center waerts treckende/ sullen inden cleynen circkel commen/ die welcke deelen vanden cleynen circle oock in perpendicle gesedt met punckens/ om dander linien niet te verduysteren/ ende die desgelijcx naden orisont ghetrocken/ zoe suldy midts dat duersnijden vanden diagonen die paralellen oock vinden/ om dat binnenste vercortende ront te makene/ achtervolgende deerste maniere; gelijckmẽ deerste rondt met stercken linien/ ende dat tweedde met punckens inde figure sien mach.

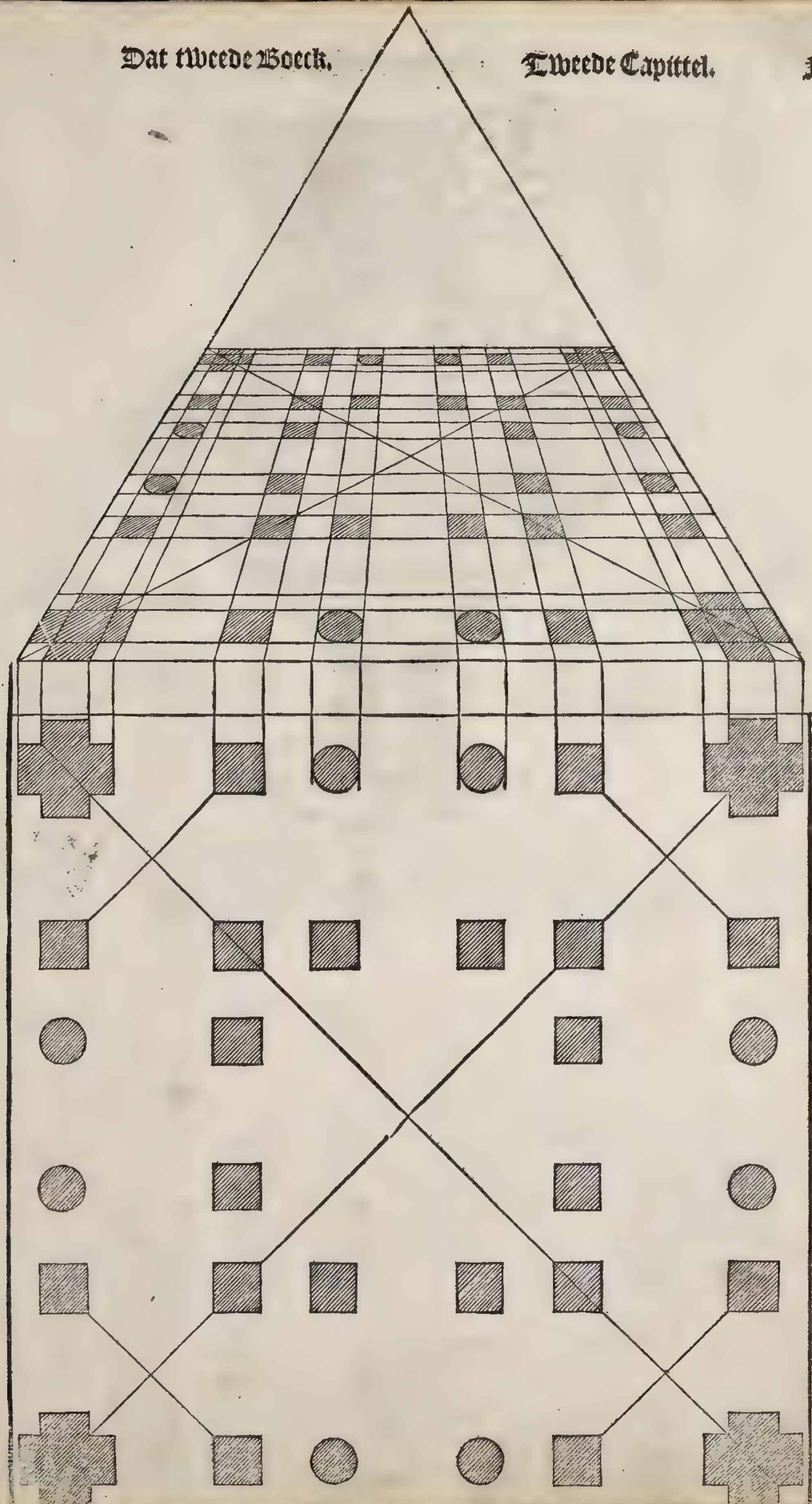
Beminde Lesere en lates v niet verdrieten/ dees figure zoe lange ende dickwijls te makene/ tot dat ghijse wel verstaet ende vast hebt/ wandt ick weet sekerlijck datse den menigen swaer vallen sullen/ nochtans en condy sonder dese niet veel ghedoen/ ende die dese oock wel vast heeft/ sal wel lichtelijck alle nauolgende dingen verstaen ende maken.

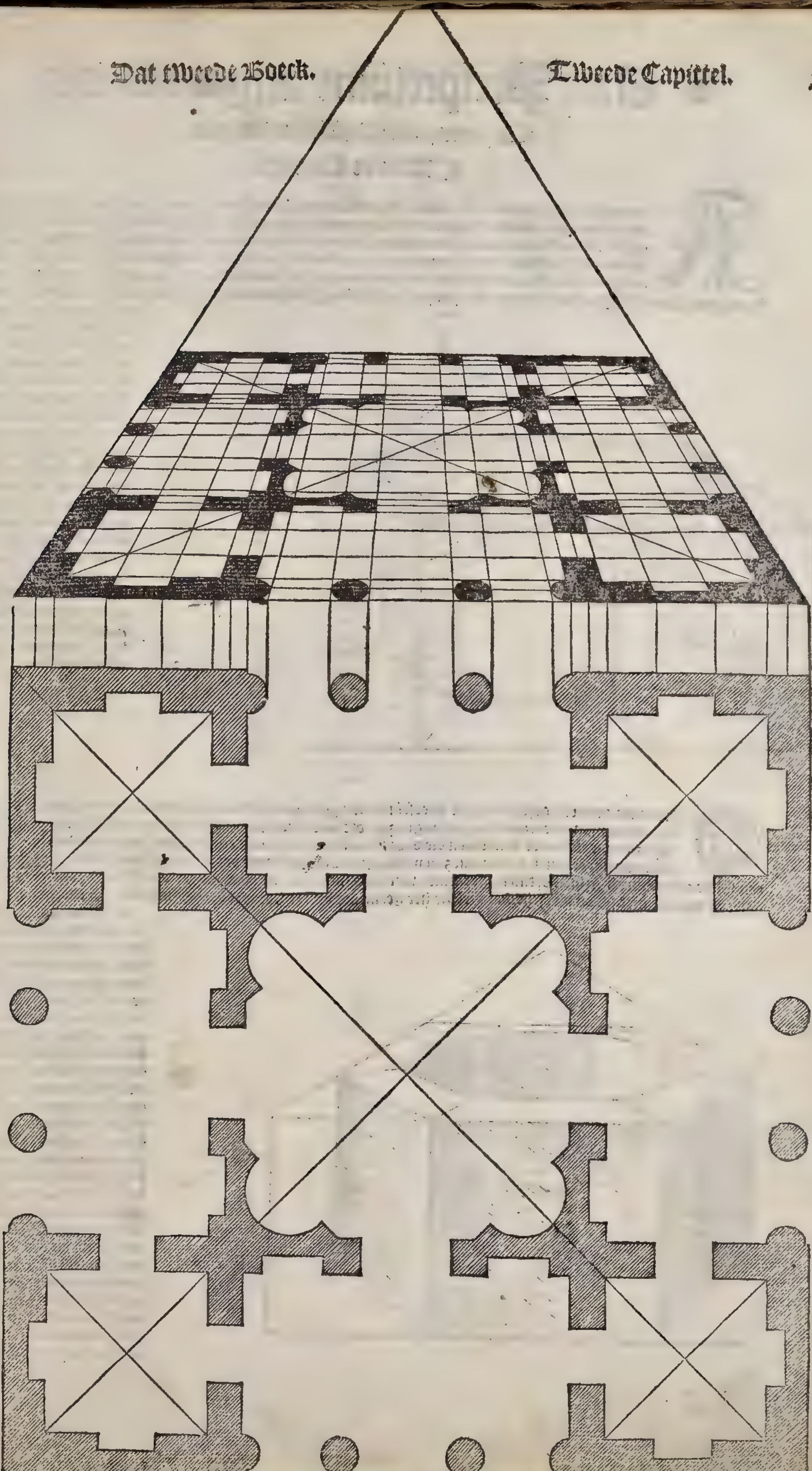
Van der Perspectiuen

HEt gheualt dickwils dat die Architect een edificie van buyten ende van binnen betoonen wilt / waer toe dat hy behoeuen sal den gront eerst in perspectiuen te settene/ op dat hy te sekerder mach wten grondt optrecken tghene dat hem belieft gesien te hebbene/ende de reste inden gront te latene : wiltmen dan eenen gront in perspectiuen setten/ zoe salt van noode zijn om wel te makene/dat hy eerst in platter formen gestelt sy/op datmen hem daer wte in perspectiuen trecke.

Om dit te doene/hebbick een duerluchtige edeficie voergenomen/op datment te lichtelijcker begrijpen mach voor dit beghinsele/ want als iemant desen wech vaste heeft/zoe sal hy daernae wel andere ende swaerdere dingen in perspectiuen connen trecken : ick en derf oock gheen groote moeyte doen om te bescrijuene hoe dat dit vercorten te wercke gaen soude/ midts dat het zo licht ende open in figuren staet datment terstont begrijpen can : want leydende alle die linien die vanden hoecken ende syden wten platten grondt gaen/ tot tegen die base die ghy int vercorten stellen wilt/ ende die selue daer nae op den Orisont ghetrocken/ midts dymagineren vander distancien zoe moechdy tvercortende viercant sluyten : daer nae zoe treckmen die twee diagonalen daerinne/ duer de welcke datmen die paralellen treckende/terstont eenen wech vindt om die colomnen ende pilasters te formeren/alsoe dathet ommogelijck is te faelgeren/ende principalijck de ghene die wel verstaen ende begrepen hebben tghene dat voren ge leert is.

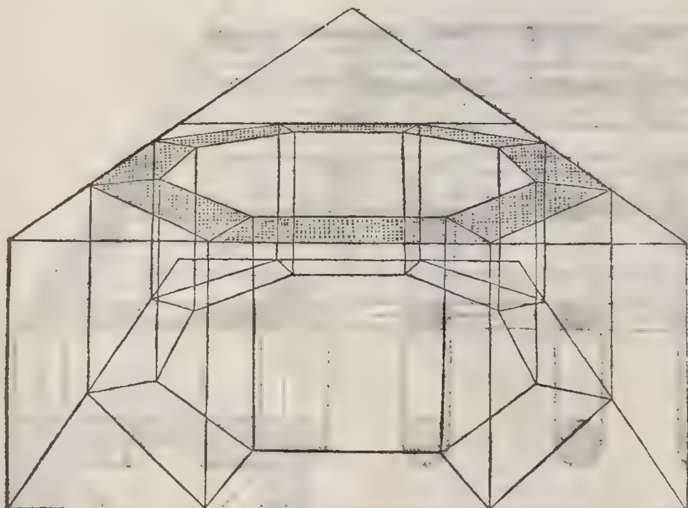
Dees nauolgende figuere es wat ſwaerdere dan die gepaſſeerde/ maer alſmen altijts vanden cleynen totten grooten gaet/ zo begrijptmen die dingen te lichtelijcker/ Ende bouen al/ zo en mach hy die hem in deſe conſt inſtrueren wilt/ egheene vanden gepaſſeerden figuren achterlaten/ maer moet alle zijn nerſtichept doen om altemale wel te verſtane/ eñ moeter oock zijn ghenoechte eñ tijtcortinge inne nemen: oft anders/ die als nu deene/ als nu dandere figuere voorby gaen wilt/ om dat hy die qualick verſtaen can (hoe wel dat ick altoos arbeyde om alle ſwarichept te ſchouwene) zo ſal hy lutter profiteren in deſe conſte . Die maniere dan om deſen gront in perſpectiuen te ſettene / begrijptmen claerlijck ſonder andere verclaringhen daer af te doene : maer men ſal die maniere oft den toeganck vander voergetoonder figuren volgen/ v aduerterende dat/ altijts die twee diagonen alle dwerck regeren/ midts dat duerſnijden vanden Orizontalen : ende hoe wel datmen vele diuerſche gronden ſoude mogen maken om hier int vercorten te ſettene/ zoe ſullen nochtans dees twee genoech zijn voer dees reyſe / midts dat ick noch ander dinghen te tracteren hebbe/ want die practikige Architect ſal duer dit behulp moghen andere maken tot ſynen propooſte/ ende alſulcken als hy behoeuē ſal : Eñ wilt hi alſdan eenige ſtucken oprechten om te toonene/ zo ſalt van noode zijn/ dat hy tworſte (te wetene Dortographie) metter seluer maten mete/ daer den platten gront mede gemeten es/ eñ daerna dat int vercorten bringe/ ghelijck hier nae tot zijnder plaetſen getoont ſal worden.

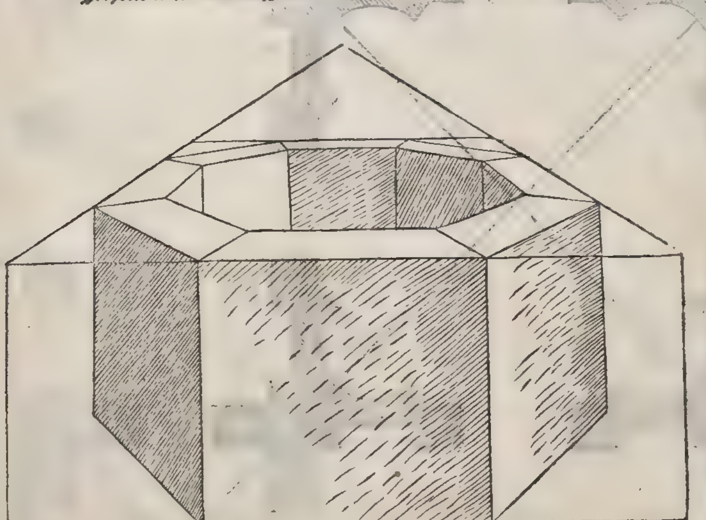
Van Perspectiuen aengaende den Corporen / oft Massijuen dingen.

Tderde Capittel.

AEngaende den gronden ende andere superficien van diuerschet formen/ daer dunct my ghenoech af ghedaen zijn/ dus willick nu tracteren vande corporen die wten grout opgetrocken worden: Ende ten eersten zo weetty dat voren gheleert es/ hoe datmen een achthoekige forme op haer seluen maken soude/ ende daernae es noch getoont/hoe datmen die figure met eenen boort omvangen soude/Maer/wilde die Architect in perspectiuen betoonen een opstaende achthoekige figure/gelijckmen seggen soude eenen put/ zoe sal hy eerst den grondt maken ghelijck hy voren getoont es/ ende zoe hooge als hy wilt dat den gesejden put verheuen stae van synen grondt bouen der eerden/daer sal hy die selue forme noch eens maken/ die treckkende na den seluen Orizont/ daer nae salmen van alle die bouenste hoeken tot die benedenste perpendiculen trecken/zo wel vande binnenste figuere/als vā de buytenste/waer duere dat het achtcantige corpus duerschijnende geformeert sijn sal/ gelijckmen inde figuere mercken mach ende begrijpen.

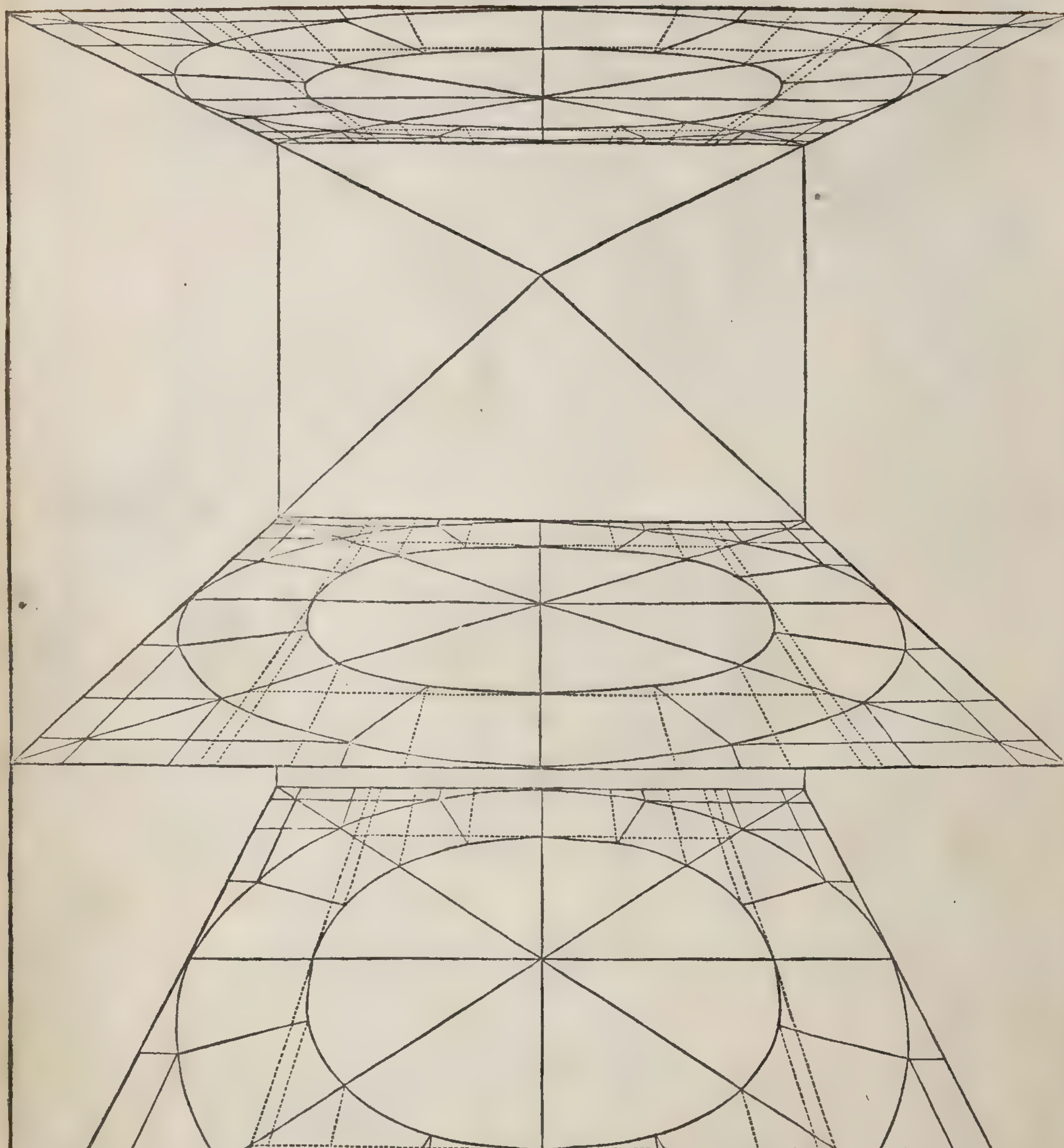

DAer es nu genoech geseyt vanden duerschijnenden put met achthoeken/den welcken wel van noode es te connen maken/eermen den gelijuigen put oft ander corpus maken wilt/gelijck desen tegenwoordigen/den welcken es den seluen die voorgetoont es in formen ende maten: maer alle die linien diemen van buyten niet sien en can zijn verborgen/Ende also vele verschilt een duerluchtich corpus van een solide oft gelijuich/gelijck oftmen tgeraemte van eens menschen lichaem sonder vleesch sage tegen een diesgelijcke leuende met synen vleesche/dat welcke het geraemte bedect/hoe wel dathet daeronder verborgen es. Eñ so vele als die schilders perfecter sijn die de Anatomien duermerct hebben/dan dandere die hem alleene met dē schijne vander superficien laten ghenoegen/also eest oock metten perspectē/ Want die ghene die wel verstaen ende in memorien settē willen die verborghen linien/die selue sullen die cōste beter verstaen/dā andere die hem alleene metten schijn vā buyten laten genoegen. Het es wel waer/als iemant dees verborghen deelen genoech gehandelt heeft eñ in memorien ghesedt/ soe sal hy/ hem behelpende metten principalen/veel dingen makē die perfect zijn sullen sonder nochtās allen desen aerbeyt te doene.

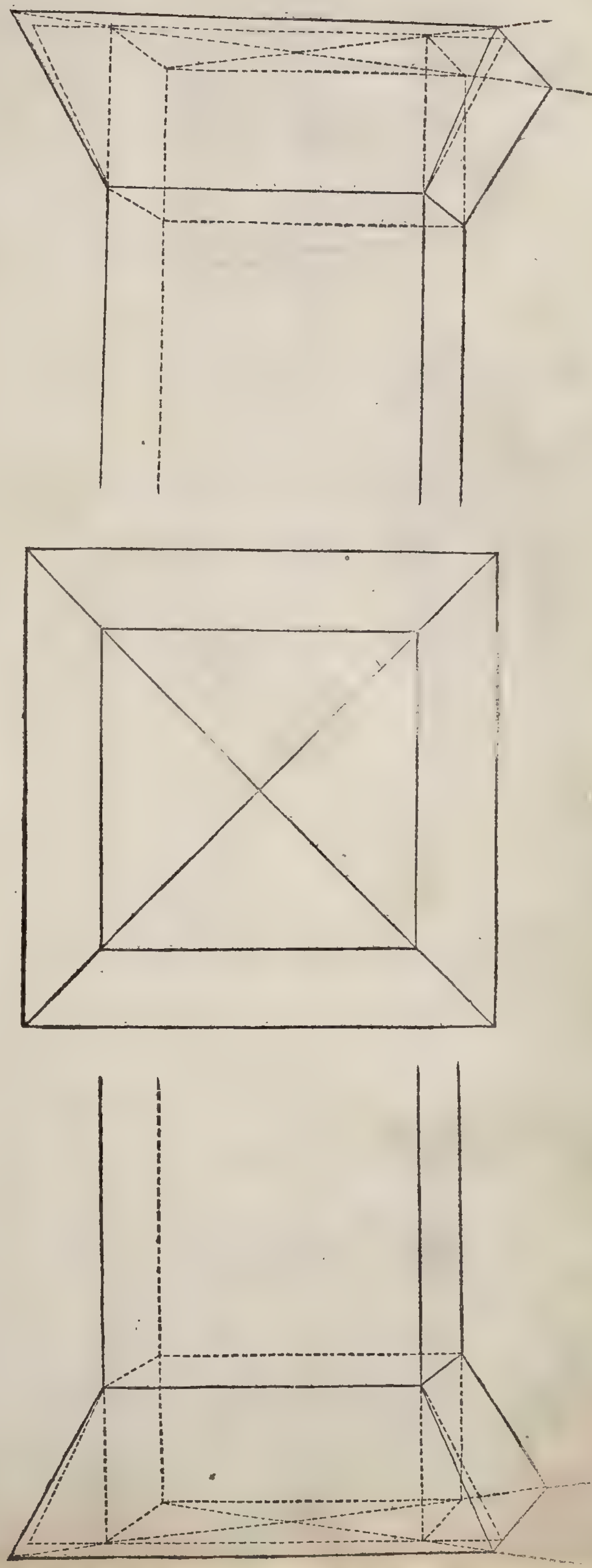
VAn deſe drije nauolgende figuren/zoe es elcke wten viercante getrocken/in ſulcker manieren als hier voren ghetoont es : ende ſij loopen oock alle drije op eenen orizont oft punct ghelijck dat behoorlijck es/met welcken figuren dat hem iemant ſal mogen behelpen in veel dingen/gelijck ick noch meer ghesept hebbe : ommers die deſe wel vaſte heeft ende verſtaet/ ſal alderley rondicheyt connen maken/ende ſonder deſe te connene/ſal hy lutter oft niet bedrijuen mogen in circulare oft ronde dingen/want wt deſe figuren machmen een ronde ſolide oft ſpherike edificie trecken/ met colommen ende ſonder colommen/ende oock eenen ronden windeltrap : want deſe figuren ſullen v den wech toonen om die trappen int ronde te makene met noch meer ander dingen/nochtans niet ſonder v induſtrie : want wonderlijck ende ſonder eynde zijn de ſtucken diemen hier wt maken can/ behoudelijck dat ghijs v niet en laet verdrieten/ ende dat ghy gheenen aerbeyt en ſpaert tot dat ghijſe wel vaſte hebt/ midts dat die boghen van poorten ende welfſels noch ſwaerder vallen ſullen gelijck wij dat hier na betoonen willen/ niettemin het neemt altemale zijn beghinſele hier wte. Maer wilt iemant die hier inne begheert te ſtuderene dees figuren ten eerſten verſtaen/ ghelijck die ſommige vermetelijck daerinne vallen/ zoe ghelooick wel dat hy confuys blauen ſoude : maer es hy duer alle die paſſagen die voergeſtelt zijn tot hier toe gecōmen/ſo wel duer die Geometrije als dees conſte : zo ſeggick dat hy wel van ongeluckigē grouen verſtande zijn ſoude/ indien dat hy dees figurē niet en verſtonde oft begrijpen en coſte/tſamen met alle den figuren die hier na volgen ſullen.

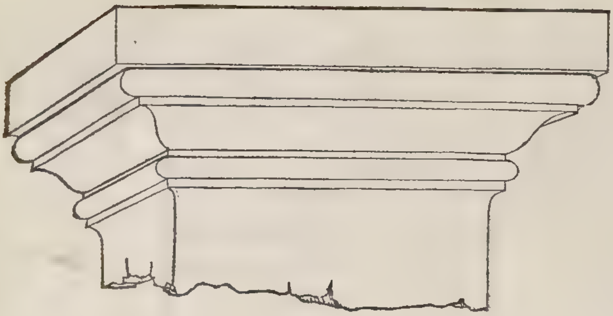
Dees drije figuren om te ſeggen en zijn maer drije ſuperficien/ niettemin eeſt datmen wt alle die termijnē perpendiculaeren treet / zo wel binnen als buyten/eñ bouen als beneden/zoe ſuldy een duerſcijnende corpus hebben: eñ worden die binnenſte linien bedect/ſo ſalt een maſſijf corpus zijn: Eñ en verwondert v niet beminde Leſere/al ſchrijuick ſomtijts langhe ſermoenen op een dinck/ want gelijck ick van eerſten ghesept hebbe/ dit niet alleenlijck met veel woorden en moet geleert zijn/maer waer wel vā noode dat het iemanden metter haut tegenwoordichlijck ghe-weſen ware/om gemackelijcken te begrijpene ende verſtane.

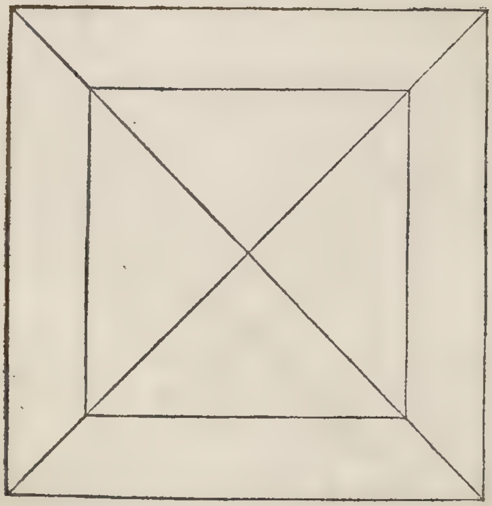

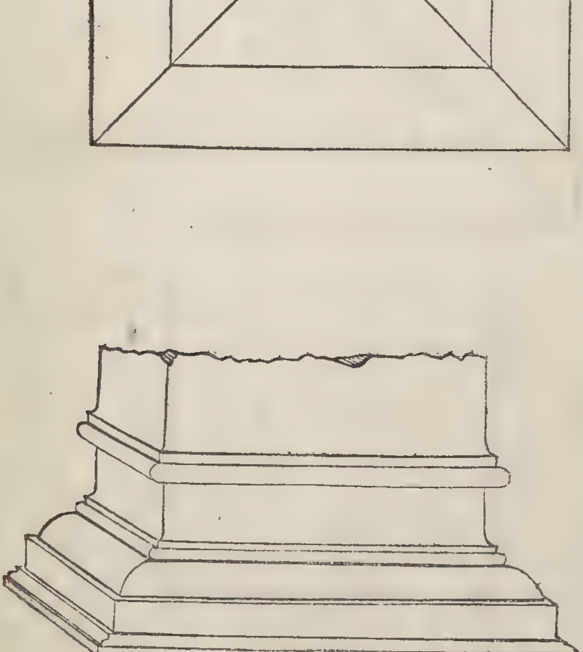
DEn meeſtendeel vã groo-
ten riuieren die vanden
berghen afcommen met
eenighen tempeeſte/ als
ſij dan beneden inde valleye cõmen/ zoẽ
loopenſe ſomtijden buyten haer canael/
eñ zo veel lants als ſij dan op deen ſyde
afnemen/alſo vele gheuen ſij dan weder
aen dander ſijde: alſoe doet die perſpec-
tiue oock in hoekige dingen: want zoe
vele alſmen vanden hoeck verlieſt daer
men tegen ſiet/alſo vele waſt dẽ anderẽ
hoeck die buyten ſtaet/ dwelcke in deſe
naeruolgende figuere betoont woꝛdt.

Aenmerct hier dan beminde Leſere/
dathet quadꝛaet indẽ middelt beteekẽt
die dicte van een viercante colomme oft
pilaer/eñ den bandt daer buyten omme
beteekent die dicte oft den wtſpꝛonck
vander baſen eñ vanden capiteele: De
figuere onder dees platte foꝛme es die
baſe/eñ die bouenſte figure es dat capi-
teel. de maniere dan om deſe te doen
vercoꝛten/ſallick v verclaren/Ende ten
eerſten: Ghy ſult den pilaer plat vã vo-
ren maken ſonder dicte/ende daer ſuldy
oock die baſe ende dat capiteel ane foꝛ
meren/ gheuende hem ouer elcke ſijde
euen veel pꝛoiecturen oft wtſpꝛoncx/
maer ghy ſultſe flaukens trecken/ghe
lijck dees puntkens betoonẽ inde figu-
re: daerna treet die ſijde vanden pilaer
diemen wilt ghesien hebben naden oꝛi-
ſont/ eñ geuonden hebbende hoe dicke
dat die vercoꝛtende ſijde zijn moet/duer
die reglen die in deerſte van deſer per-
ſpectiuen ghetoont zijn/ zoe hebdy den
vercoꝛtenden grondt vanden pilare/ in-
den welcken datmen flaukens die twee
diagonen treckẽ ſal lanck genoech due-
re/ende van aenden hoeck der baſen be
neden die int vercoꝛten ghesien woꝛdt/
ſalmen een linie naden oꝛiſont trecken/
de welcke datmen beneden oock ſal la-
ten ſincken tot datſe den diagonus be-
neden raect / ende daer ſal den termijn
vand vercoꝛtender baſen ſijn. Dus ſiedy
dat die perſpectiue daer wat afneemt/
te wetẽ/die ſpatie tuſchen de puntkens
ende die ſwerte linie: nu ſalmen van
dien termijn naden anderen buytenſten
hoeck vander baſen een paralelle trec-
ken onder den grondt vanden pilaer/
tot datſe den diagonus gheraect/ daer
ſuldy beuinden dat der baſen toegege-
uen woꝛdt tghene dat aen dander ſijds
afghinck/Aldus dan zo toont die pꝛo-
iecture vã deſer baſen/ hoe dat den ee-
nen hoeck innewaerts getrockẽ woꝛt/
ende hoe den anderen weder wtwaerts
loopt: Daernae dan/die bouenſte linie
vander baſen oock naden oꝛiſont geto-
gen zijnde/ zo vindy op die vercoꝛtende
ſijde duer een linie den derden hoeck vã
der baſen beneden/Ende tgene dat hier
vander baſen geſeyt es / dat ſalmen in-
der ſeluer manieren oock vanden capi-
teele verſtaen.

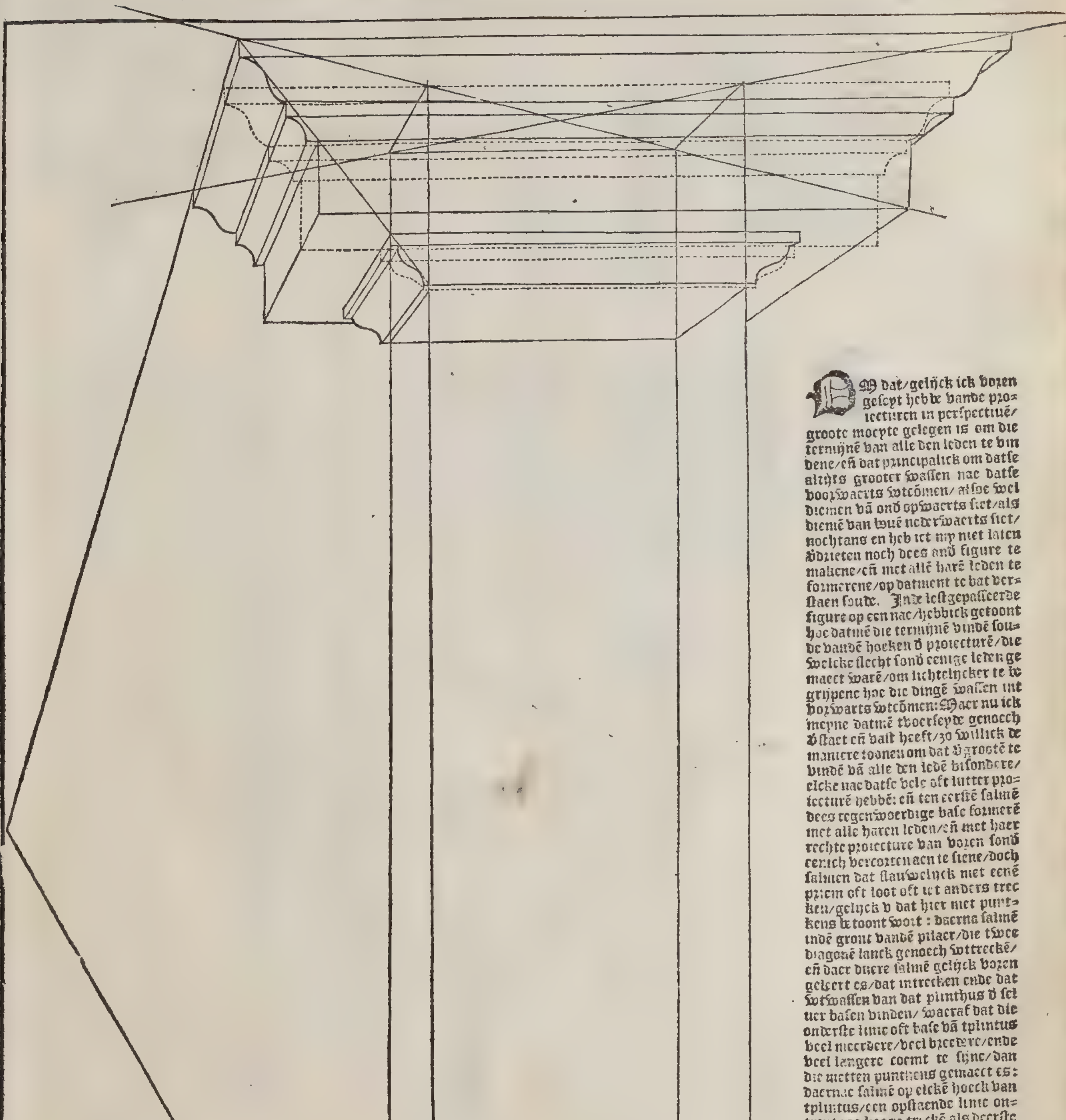

Dees andere drij figuren zijn de ſelue die voerghetoont zijn/maer die eerſte waren duerluchtich ſonder leden/ ende deſe zijn gheciert met alle haren leden: Eñ al en hebbick inde gepaſſeer-de figueren niet ghetoont hoe datmen dees leden formeren ſoude/ dat welcke inder waerheyt ſeer confuys eñ moeyelijck om in ſcrifte te ſettene ſoude ghe weeſt hebben / zoe hebbick alleenlijck willen die eerſte termijnen toonen/op datmenſe wel in zijn verſtant prenten ſoude/eñ daerna hebbick in dees tegen-woordige figuere willen toonen/ hoeſe in dooge cōmen te ſtane/op datmen ſien mach wat effect datſe doen : Maer hier voorts (midts dathet/ghelijck ick geſeyt hebbe/een moeyelijcke ſake es) zoe ſallick een ander maniere formeren met alle haren leden/ duer doncker li-nien / ende daer nae ſallick de maniere ſetten nae mijn vermoghen/om de ter-mijnen van dien leden deen na dandere te vindene / wandt zij waſſen alle te ſa-mē een weynich : maer daer en tuſchen es wel te confidererē/hoe dat dees baſe eñ dit capiteel aen deen ſijde inne crim-pen eñ aen dander ſijde wtwaſſen/ende dat ſelue moetmen daer nae wel in me-morien houden/ op datmen in dees na-volgende leſſe eerſt wel geinſtrueert ſy van tghene datmen maken wilt/Want vorwaer die theorike ſtaet int verſtant/ maer die practike leyt inde handelinge. Daeromme waſt dat die alder verſtan-dichſte ſchildere Leonardus Vinci/nem-mermeer ghepayt en was van eenich dinck dat hy maecte / ende ſeer lutter wercken brocht hi tot perfectien/want hi ſeyde dickwils dat dit die cauſe was/ te weten/dat zijn handt ſynen verſtande niet voldoē en coſte. Eñ aengaende my/ ſoudick doen gelijck hy/zoe en haddick noyt oft noch en ſoude / laten wtgaen eenige van mijnē dingen : want om die waerheyt te ſeggene/ watick make oft ſcrijue/ten vernoecht my niet: Maer ge lijck in dbeghinſel van mynen vierden boeck geſeyt es/ hoe dat ick het cleyne talent/ dwelcke my de goetheyt Gods belieft heeft te gheuene / hebbe lieuer willen in dwerck ſetten/dan ond deerde te laten verrotten ſonder enige vrucht: Eñ al en ſallick den curieuſen niet hel-pen/ om den gront eñ die perfectie van allen dinghen te rakene/ zoe ſallick ten minſten dē leerjongers helpen die daer niet oft lutter af weten/want dit is al-tijt myn wterſte meyninge gheweeſt.

Om dat/gelijck ick voren
geseyt hebbe vande pro=
iecturen in perspectiuē/
groote moeyte gelegen is om die
termijnē van alle den leden te vin
dene/eñ dat principalick om datse
altijts grooter wassen nae datse
voorwaerts wtcōmen/ alsoe wel
diemen vā onð opwaerts siet/als
diemē van bouē nederwaerts siet/
nochtans en heb ict my niet laten
vðdrieten noch dees anð figure te
makene/eñ met allē harē leden te
formerene/op datment te bat ver=
staen soude. Inde lestgepasseerde
figure op een nae/hebbick getoont
hoe datmē die termijnē vindē sou=
de vandē hoeken ð proiecturē/die
welcke slecht sonð eenige leden ge
maect warē/om lichtelijcker te be
grijpene hoe die dingē wassen int
voorwarts wtcōmen: Maer nu ick
meyne datmē tvoerseyde genoech
vðstaet eñ vast heeft/so willick de
maniere toonen om dat vðgrootē te
vindē vā alle den ledē bisondere/
elcke nae datse vele oft lutter pro=
iecturē hebbē: eñ ten eerstē salmē
dees tegenwoerdige base formerē
met alle haren leden/eñ met haer
rechte proiecture van voren sonð
eenich vercorten aen te siene/doch
salmen dat slauwelijck niet eenē
priem oft loot oft iet anders trec
ken/gelijck v dat hier met punt=
kens betoont wort : daerna salmē
indē gront vandē pilaer/die twee
diagonē lanck genoech wttreckē/
eñ daer duere salmē gelijck voren
geleert es/dat intrecken ende dat
wtwassen van dat plinthus ð sel
uer basen vinden/ waeraf dat die
onderste linie oft base vā tplintus
veel meerdere/veel breedere/ende
veel langere coemt te sijne/dan
die metten punthens gemaect es:
daernae salmē op elckē hoeck van
tplintus/een opstaende linie on=
trent soe hooge treckē als deerste
plinthe/hoe wel dat ict maer aen
den wtersten hoeck gedaen en heb
be/om dwerck binnen niet te be=
cōmeren/dan salmen die bouenste
hoeken vā deerste plinthe met
den punthens oock na den
orisont trecken/de wels
ke nedðwaerts sullen
tegen die twee op=
staendē liniē ra
ken/ en daer
sullen die

termÿnen zÿn om dat tſweedde eñ grooters plintus te ſluytene/met eenē ſwerten trecke: daer nae treet noch een ſwerte linie vanden binnenſten hoeck der plinten opwaerts naden orizont/daer ſal die vercortende plinte gesloten worđē/ Eñ gelÿck dit plintus ouer alle ſyden geſlotē eñ met ſwerten linien afgetrocken is/alſo ſuldy voorts met alle den anderen leden vanđ baſen doen/ want als ghy vanden buyenſten hoeck der eerſtgeteeckender baſen een hellende linie treet/ tot op den binnenſten hoeck vander grootſter plinthen metten ſwerten linien/daeroppe ſuldy lichtelÿck die termÿnen van alle den leden vinden/midts treckende de hoecken vander eerſter baſen naden orizont: Eñ als ghy de binnenſte hoecken vanđ baſen alle geformeert hebt/zoe moechdy lichtelÿck duer die orizontalen den anderen/eñ duer die paralellen den alderbuytenſten oock formeren/hoe wel datmen duer de linie der diſtantien die geſeyde hoecken noch naerder ſoude mogen bringen/ghelÿckmen duer die diagonen mercken mach / Maer voor dees tÿt en willen wÿ van dier ſwaricheyt niet tracteren/ want die wat verſtants heeft can hem hier mede lichtelÿck behelpen.

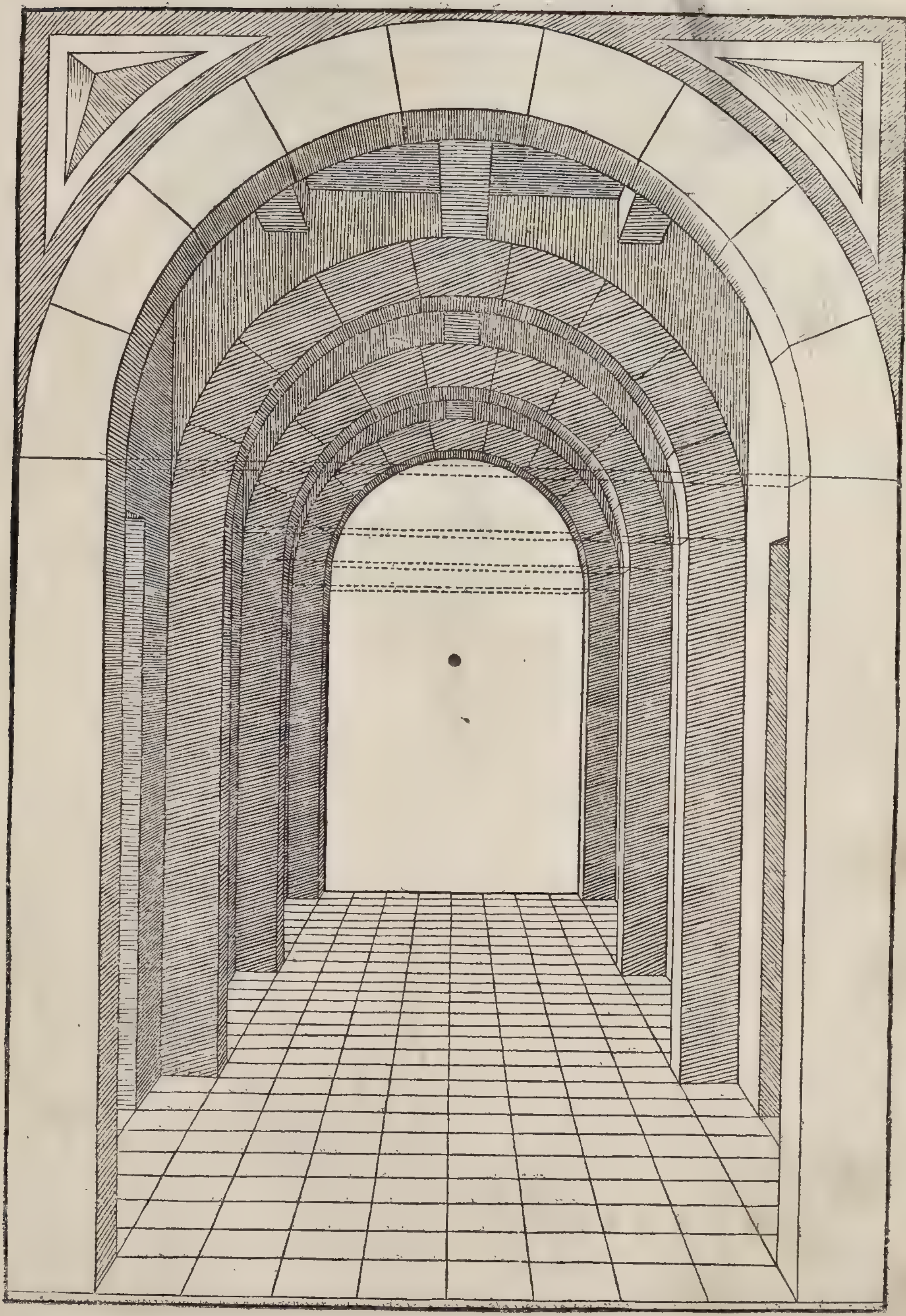
Nu tghene dat hier vander baſen geſeyt es/ſalmen oock verſtaen vande cornice/ anders dan dat alle dingen contrarie coemt/eñ daer men beneden perpendiclen ſettet die de orizontalen oft radialen duerſnÿden/ alſoe moeten bouen die lootlinien oft catheten oock op die orizontalen vallen/gelÿckmen tſelue badt inde figuren aenmercken can eñ leeren/dan datment met woerden ſoude connen te verſtaen gheuen: ooch en ſal die ſtudent hem niet veruaren ende den moet verlieſen/ al en can hy ten eerſten dees leſſe niet begrÿpen/want midts dickwils daeroppe te practiſeerene/zoe ſal hÿt metter tÿt vinden: want ten is niet gheſeyt datmen op eenen dach alle dingen leeren mach: wt dees cornice ende baſe ſuldy alle cornicementen/ het ſy hoogere oft neerdere/ ſwardere oft lichtere/mogen maken/ doch treckende altÿts elck ledt naden orizont gelÿck dat behoort.

NV zÿnder diuerſche manieren ende weghen om colomnen deene achter dandere op eenen grondt ſtaende in perſpectiuen te ſettene/om daer mede poortalen/ galerien/ ende ander dinghen te makene: zoe ſal nochtans dees nauolgende maniere die alder lichtſte zÿn. Ten eerſten ſalmen een pauement met een quantiteyt van viercanten oft quadren maken/ gelÿck oock in dbeghintſele van deſen boecke geleert es/ende die ſelue van alſulcker breedden als v belieuen ſal; ick neme dat deſe quadertſteenen twee voet breet zÿn/ dwelcke ſal die dickte van eenen pilaer zÿn/ tuſſchen die twee eerſte pilaren beneden inde breedde ſullen acht quadren ſtaen/ende die hoochde vanden pilaren nae wille ghemaeckt zÿnde/ende die nae den Orizont ghetogen/zoe ſalmen ouer beyde die pilaren twee dwerſe linien leyden/ ende daer nae ſalmen wten middelt van deerſte linie twee halue cirkels maken/ bouen die platte ſÿde van voren/ ende deelen die in zoe veel portien als v belieft / die welcke deelen ſullen naden centre vanden haluen cirkel ghetrocken worden/ſtaende inde bouenſte linie: daernae ſalmen wten middelt vande tweedde dwerſe linie/den minderen haluen cirkel trecken/ ende alle die termÿnen vanden platten boge oock naden orizont getrocken zÿnde/ zoe ſal den eerſten boghe oft poorte volmaect zÿn: die andere twee pilaren opwaerts ſullen oock acht quadren van dees eerſte verſcheyden ſtaen/ dat welcke ſal een viercant ouer alle ſyden maken / inhoudende vierentſeſtich quadertſteenen/ende met deſer poorten ſalmen handelen ghelÿck metter eerſtere/ anders dan datmen (als ſÿ van gelÿcker wÿdden zÿn ghelÿck deſe) niet en behoeft die boghen van nieus te deelene / want die Orizontale linien vanden eerſten boechſteenen/ ſullen v die termÿnen van allen den anderen boghen wÿſen/ hoe lanck dat die galerie oock zÿn mochte / ende zoe veel boghen alſſer inne commen mochten.

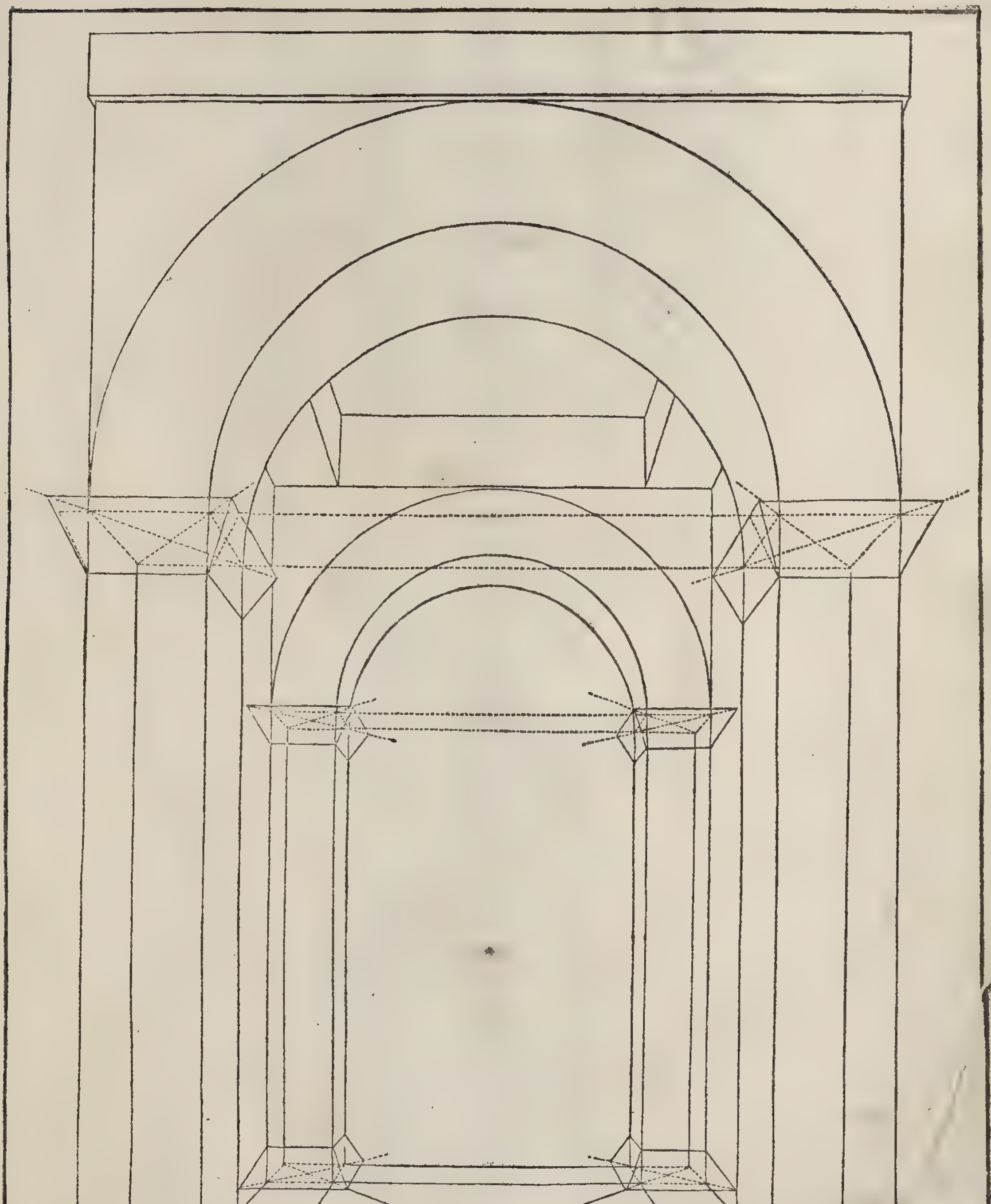
Ick en hebbe hier inde ſÿden noch gheen boghen willen maken/ om dat ick v in dees leſſe niet te ſeere quellen en ſoude / maer hier nae ſallick daer ſonderlinge af tracteren.

Die twee dueren op elcke ſÿde zÿn eensdeels bedect metten pilaren/maer huer wÿdde es van vier quadren / midts dat van aenden hoeck der dueren tot aenden pilaer/op elcke ſÿde twee quadren zÿn/gelÿckmen deen helft ſien ende dander helft achter den pilaer bedencken mach. Die balcxkens bouen die bogen dragende den ſoldere/canmen wel begrÿpen/al en ſeruict daer niet ſonderlinge af.

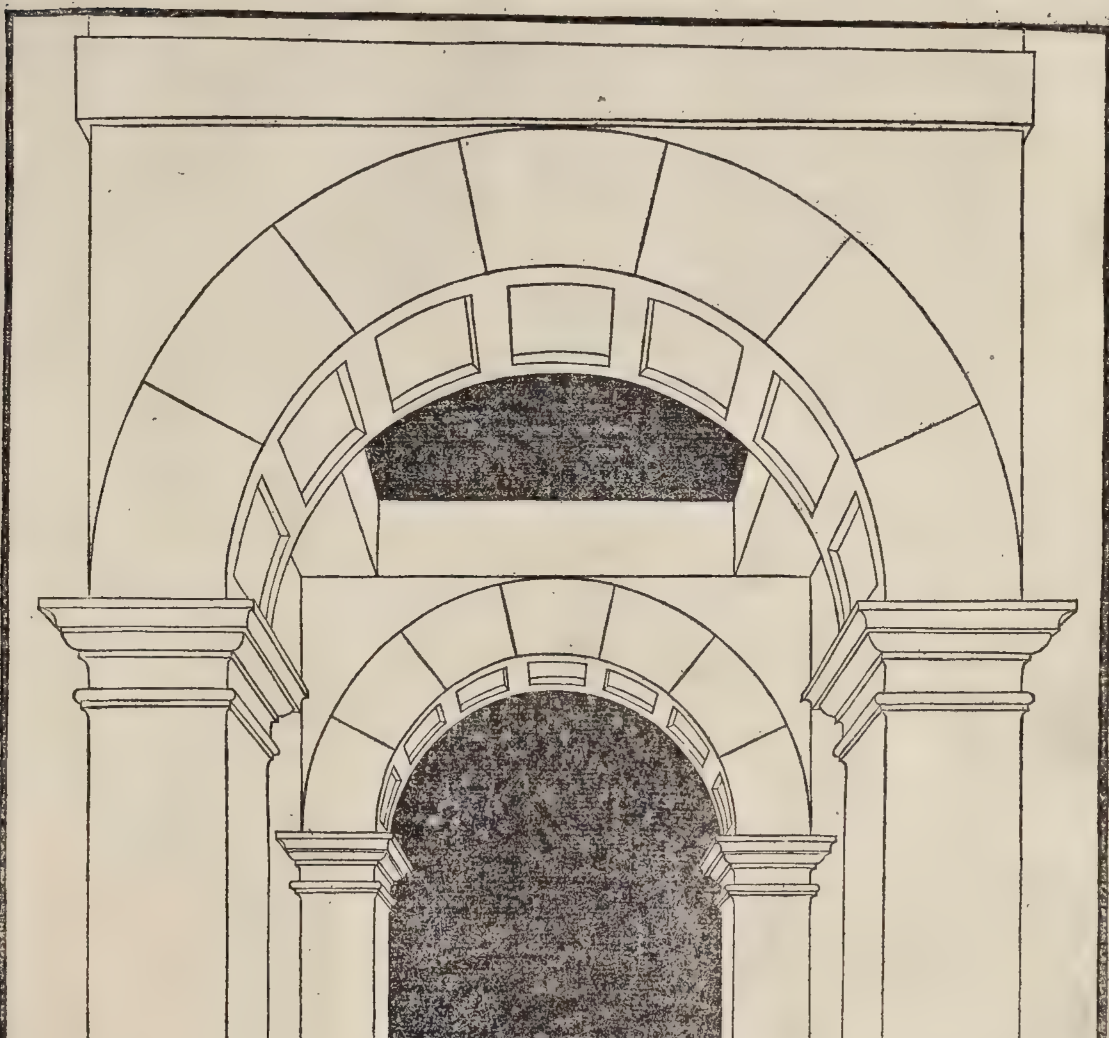
Aen dees pilaren en hebbick oock niet willen die baſen oft oock die capiteelen ſetten/ op dat ick v tverſtandt van deſen niet te zeere verduyſteren en ſoude / maer hier nae ſal ick daer oock byſondere af tracteren.

Dees twee boghen zijn alleenlijcken gemaect om haer basen en capiteelen daer by te voegene/ vanden welcken hier voren in twee lessen bisonder geleert es/te wetene/ hoe datse aen deen sijde wassen ende aen dander syde afnemen/ op datmen te bat bereedt sy om hier in dwerck te stellene. Want ind waerheyt/ mochtment iemanden onderlinge metter handt wijsen/zo soude hy dat lichtelijcker wijs worden/ maer om alsoe in scrifte en figuren te stellene/dat het die nacomelingen souden moghen verstaen/ zoe eest wel redene datmen daer breet genoech af tractere: ende op datmen die hoeken vandē flauwen linien/ vanden anderen hoeken der swetter linien te badt soude connen onderscheyden/ zoe hebbick den punt vander distantien bygenoech willen setten/ ende den orisont te neerdere: oock hebbick de pilaren in ander maniere dan met quadren op desen grondt willen setten: aldus/ Sedt die breedde vande twee eerste pilaren opde base/van sulcker dicten als v belieft/ ende trectse binnewaerts naden orisont/dan salmen die distantie ymagineren gelijck in deerste geleert es/ende dees distantie worde op beyde sijden gesedt/alsdan worde wt elcken punct der distantien een linie tegen den rechten en den slincken hoeck beneden van elcken pilaer getrocken/ Dese diagonale linien en sullen v niet alleene die dickte vandē eersten oft vorsten pilaren int vercorten wijsen/maer oock die dicten vanden tween anderen pilaren die binnen staen/ghelijckmen ditte altesamen met puntkens geteekent siet: Ende (gelijck oock voren geleert es) tghene dat hier vanden basen der pilaren geseyt is/dat selue salmen oock opwaerts inde capiteelen verstaen: Aengaende die dickten vanden bogen onder tegen/ daer es inde voorgaende figure af ghelecrt/ te wetene/ hoe datmen den centre int midden vande viere dweerse puntlinien setten sal/om de halue circumferentie te treckene: Dat viercant bouen/ es van der grootten dathet beneden es inden gront/ Oock en derf ick niet setten hoement maken sal/ want men siet het genoech inde figuere.

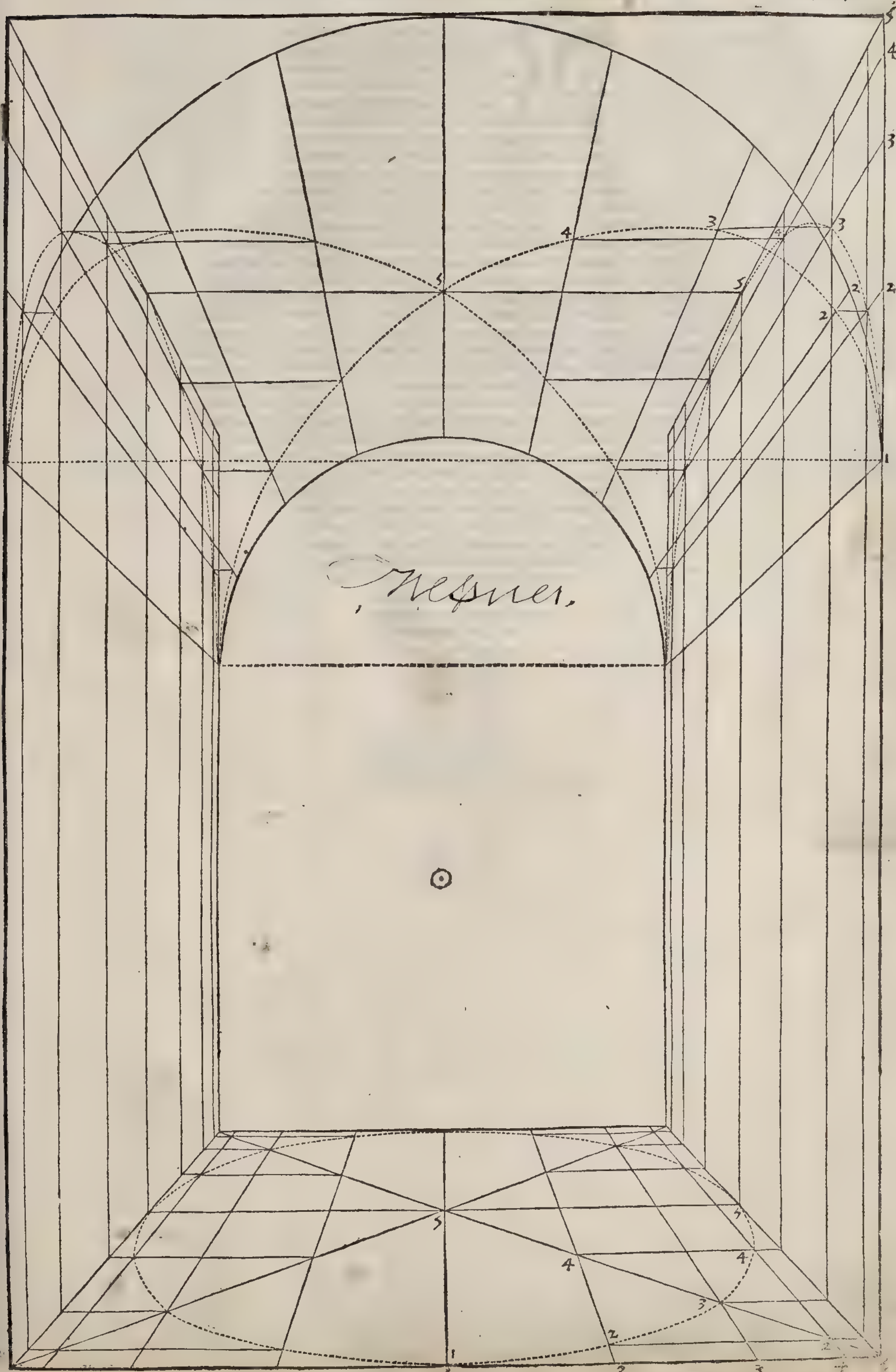

DEes nauolgende figure es gelÿck die gepaſſeerde/anders dan datter die leden van baſen ende capiteelen by gheuoecht zÿn/ om v noch meer inne te printen ende doen verſtaen / hoe dat een dinck cōmen ſal te ſtane alſt voldaen es : hoe wel dat ickt nochtans hier voren getoont hebbe . niettemin als iemant deſe dingen wel vaſt heeft/ zoe ſal hy hemſeluen duer die practike wel connen behelpē ſonder altÿts deſen arbeyt te doene/gebruykende nochtans een diſcretie ende een gedencken van tghene dat hy in zÿn memorie geprent heeft: Want vorwaer duer deſen wech/te weten den gront/ zoe machmen vele dingen maken metter practiken/dat/indien ſÿ met goeder diſcretien ende van een gheoeffende handt gemaect zÿn/ ſullen altÿts haer officie wel doen/gelÿck deſe bogen/die welcke onder tegen met quadren wtgedeelt zÿn in deſer manieren.Daer zÿn ten eerſten/ghelÿck ghy weet/ twee centers om den boge onder te formerene : nu en moet die diſcrete werckman om den boort van dees quadren niet altÿts die perfectie ſoeken/Maer neemt by exemplen dat den boge onder tegen gedeelt ſy in achten/ende die ſes deelen ſullen voer dat quadraet zÿn/ende de twee deelen voer den boort die daeromme loopt/ nu moetmen die ſpatie tuſſchen den eenen ende den anderen centre/oock in achten deelen/ maer datſe een weynich vercorten/ommers dat onderſte deel tegen dat opperſte/ eñ alſoe dan den paſſere een deel nederwaerts geſedt zÿnde ende wat nauwer ghemaect/zoe ſalmen die bouenſte lÿſt trecken : eude daernae den paſſer een deel bouen den benedenſten centre geſedt/zo ſalmen by gelÿcker manierē den anderen bandt trecken/ daerna ſalmen die quadren wt deelen/latende den boort tuſſchen beyden noch eens alſoe breet/ende die ſelue ſullen alle op den orizont ghetogen worden : zoe vele dan als ghy die quadren ſincken wilt / ſuldy wten leſten centre oock metten paſſer trecken . Ende met deſer manieren ſoudemen mogen diuerſche formen ende compartimenten maken/ maer altÿts/ gelÿck geſeyt es/zo ſal alſulx met diſcretien moeten gemaect worden/Daerōme helpet vele dat iemāt wel geinſtrueert ſy/ want/gebruyckende alleenlyck die principale termÿnen/zo ſal hy de reſte mogen met practiken maken : Nochtans dunct my dat ſommige rigoreuſe perſpectē deſen mynē oerlof begrÿpen ſullen/ den welcken ick voer een antwoorde geue/ dat ſÿ willen voldoen daer ick faelgere/eñ proeuen wat differentien dat tuſſchen dat ſeggen ende tuſſchen het doen is.

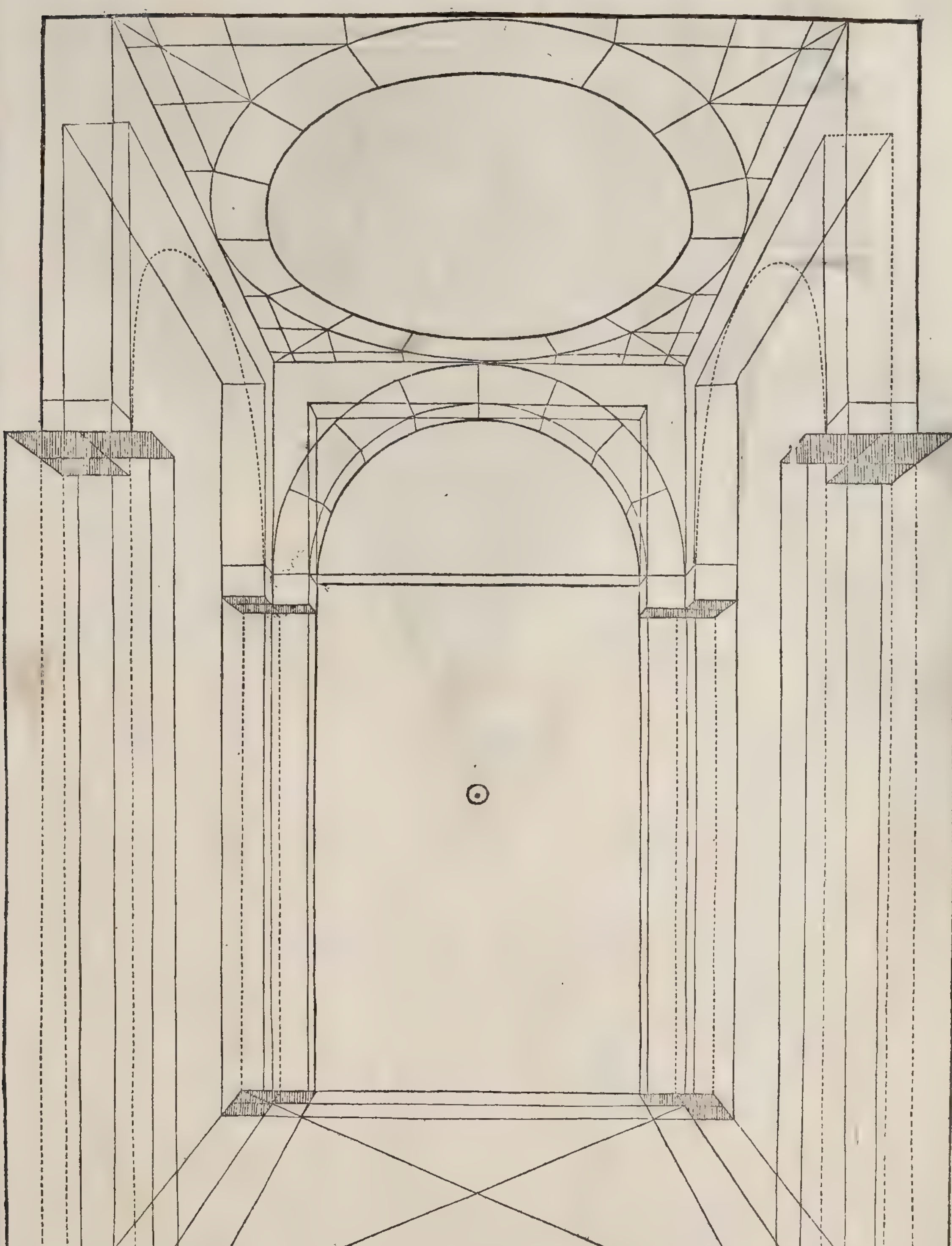

Van der Perspectiuen

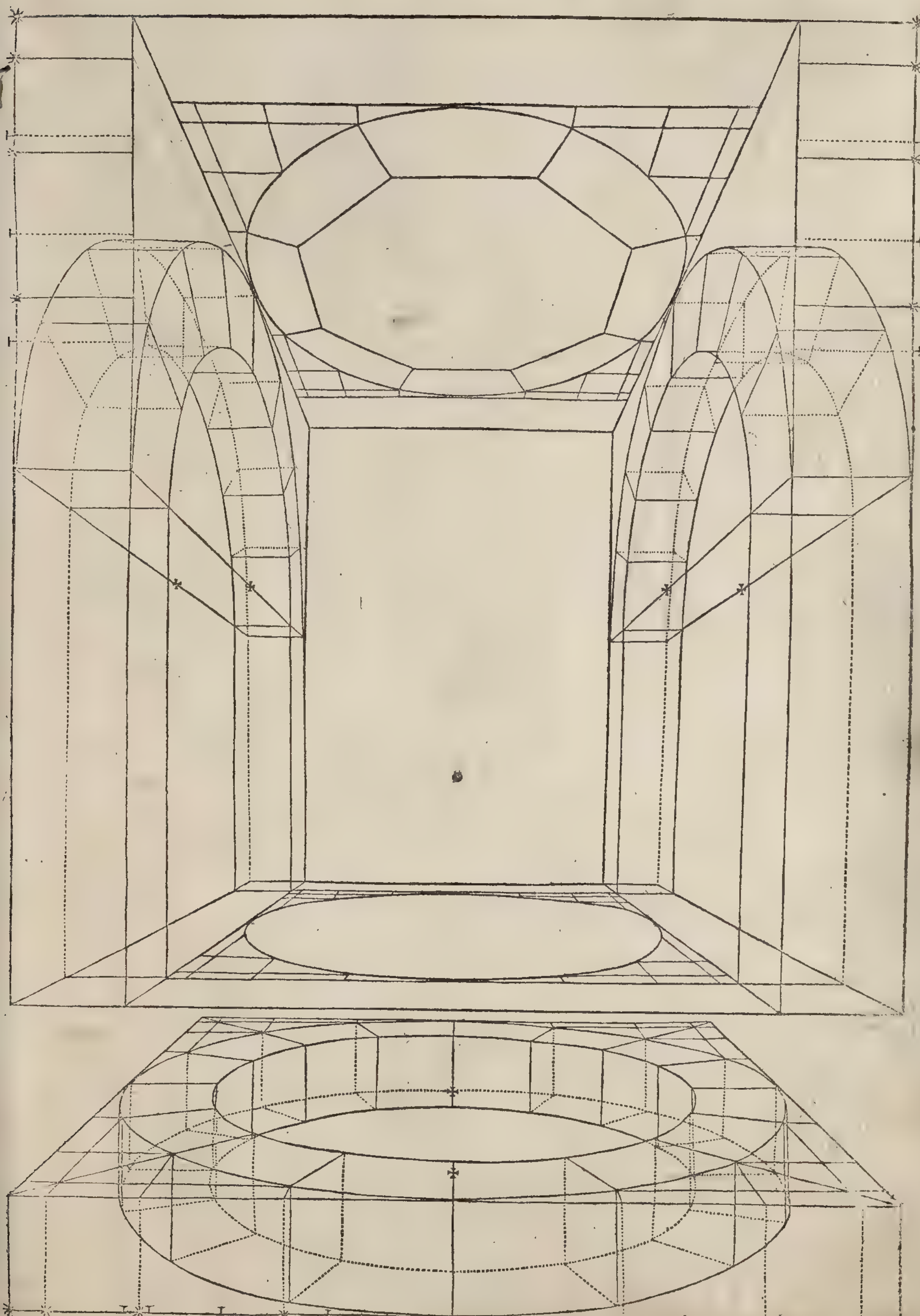
DE maniere om een getruyst welfsel in perspectiuen te makene/es altijts seer moeyelijck ghe-
weest om iemanden te wijsene/ daeromme eest oock noch moeyelijcker om also in scrifte te
settene/dathet die nacōmelingen souden connen verstaen. Niettemin mids dathet seer noot-
telijck is om te wetene/so sallick mijn beste doen om dat te betoonen so veel als ick vermach.
Ten eersten dan salmen die wijdde ende hoochde vanden grootsten boge verkiesen diemen
begheert/ende daer nae salmen duer die distantien beneden inden grondt een perfect vercortende vierkant ma-
ken/met noch eenen minderen boge: Den grootsten boge voren sal in achte gelijcke deelen ghesedt worden/
ende die selue deelen salmen naden orisont trecken tot tegen den cleynen boge: dat gedaen zijnde soe salmen
die deelen van desen grootsten boge beneden opde base setten/ende maken daer mids behulp vanden orisonta-
len ende diagonen/eenen vercortenden circle binnen tvierkant/gelijck oock voren tot meer plaetsen ghelcert
es/Die termijnen hier af sullen .1.2.3.4.5.zijn/ ende die selue salmen oock opwaerts besijden den grooten
boghen setten/ghelijck men daer oock met .1.2.3.4.5. gheteekent siet: Buyten dit rondt beneden metten
puntkens hebbick die paralellen getrocken tot teghen den muer/ ende daer die selue termijneren/daer suldy al
perpendiclen oprechten/die welcke wten paralellen van dien circule gewassen zijn. Daerna salmen de voerseyde
termijnen/welcke bouen lanx den perpendicle ghesedt zijn/met linien naden orisont leyden / ende daer die selue
orisontalen de perpendiclen die van beneden opgetrocken zijn duersnijden/daer salmē eenen haluen vercortendē
cirkel maken/ ende tghene dat maer op dees een sijde met cijfren gheteeckent en es/ dat verstaet hem
oock op dander sijde/gelijckmen dat inde figure siet. Dees twee halue vercortende circulen ge-
formeert zijnde/soe salmen bouen wt elcken middelt geteekent met .5. een rechte swerte
linie trecken/ende daer die selue die middelste linie die vanden grootsten boge naden
orisont gaet duersnijdt/daer sal den termijn eñ oock den middelt van teruysweerck
zijn. Ende alsoe dan wt alle die termijnen vande twee halue cirkels ter sij-
den/ salmen dweerse linien trecken / ende daer elcke veruolgende een
orisontale linie des boechs geraect/geteekent met .2.3.4/daer
sullen die termijnen staen om die halue cirkels in teruys te
formerene/duer die welcke datmen met een cloecke
handt van termijn tot termijne/met die punt-
kens/een vercortende half rondt cruys
maken sal/gelijckmē ditte ter rech-
ter ende ter slincker handt inde
figuere opentlijcken sien
mach ende begrijpen.
Op die selue ma-
niere soude-
men te
wercke
gaen
al stondet
wat wter sijden/
maer tes betere dit van
voren wel in memorien te
settene/eermen een ander ma
niere versoect / daer den orisont
op deen sijde staet/op datmen
alsdan / tghene dat van
op dsijde gesien wort
te gemackelijc-
ker maken
mach.

5
4
3
2
1
2
3
4
5

NA dat ick in dat cruyſwerck op
beyde ſijden ghetoont hebbe/
hoe datmen die bogen vander
ſijden int vercoꝛten ſetten ſou
de/ende wten gronde ophalen
hoe wel datſe inckel zijn / zoe willick hier nu
eenen ghelijuigen boge gaen toonen ende zijn
maniere vā vercoꝛtene/Maer eer ick aen ſulc-
ken betooninge cōme/ die welcke ſeer cōmerlyck
ende ſwaer es/zoe willick v eerſt die pilaſtren toonen
welcke die geſeyde bogen dꝛagen ſouden/ de welcke pila-
ſtren ſtaen zoe claer in figuren dat ick gheen moeyte doen en
derf om de verclaringe daeraf te beſcrijuene . In deſe figure en
hebbick den voꝛſten boge niet willen maken/om tgheſichte vanden
bogen ter ſijden niet te becōmeren/ de welcke bogen ter ſijden en heb
ick oock maer geteekent hoe datſe ſtaen ſullen/ ende woꝛden altoos wten
viercante getrocken/ghelijckmen ſiet byde oꝛdinantie die viercant es. Maer
den achterſten boge den welcken inden wech niet en ſtaet/ hebbick voltrocken/
ende oock in zijn viercant geſtelt . Bouen in dat welfſele hebbick die ronde foꝛme
ghemaect/ waeraf dat men eenen ketele oft tribune maken mochte/ ende oock
mochtmenſe dus maken als ſij wat gheſoncken ware . Aengaende den vier
pilaſtren/ die woꝛden ghelijck voꝛen gheleert es/duer die diagonale linien
(commende vanden punt der diſtantien) gheuonden/ alſoe dat elcken
pilaſtre van dꝛie viercanten coemt te ſyne/ ſtaende ghelijck eenen
winckelhaeck/ende op elck eynde ruſt ſynen boge/ der welc-
ker bogen viere zijn ſullen/ twee boghen van voꝛen ende
twee vander ſijden/ alſoe dathet welfſele recht vier-
cant coemt te ſijne/waerinne datmē cruyſwerck
oft ander maniere van gewelf makē mochte.
Ende wiltmen noch vooꝛder duere derge-
lijcken oꝛdinantie maken/ zoe ſalmen
altijts dees regel volghen. Item
daer ghy myn ſcrijuen niet ge
noech verſtaen en condt/
daer ſuldy v metter fi-
guren behelpen/de
welcke figuere
alſo open ſtaet/
dat wilmen
een weynich ar-
beyts doen/men ſalt
met cleynder moeyten al
tſamen connen begrijpen/ al
en waerder oock niet af gheſcreuen .

Hier ziedy nu beminde Lesere/wat wech datmen soude moeten volghen/om dees bogen van be-
syden int vercorten te stellene: Ende ten eersten moetty v laten ghedencken vande voorghe-
leerde drij ronde superficien/ hoe dat ick v daer ghenoech gewesen hebbe/ de maniere om een
rondt corpus te makene/maer in dees figure toonickt v noch veel claerdere/Waeromme dat
men ymagineren moet/dat het ronde corpus beneden liggende in zijn vierant/es gemaect ende sal dienen voer
die twee bogen van der syden. Dit corpus dan gemaect zynde/gelijck vooren meer getoont es/ ende gelijckmen
dat nu beter siet/ zoe behoefment eerst te settene daer die bogen beghinnen bouen den orisont. Ende die selue
perpendiclen/ welcke vanden middelt des vierecanten corpus ten hoecken waerts staen/ die salmen ghelijck pa-
ralellen ter rechtere ende ter slincker syden opwaerts vande twee bogen setten/ om daer (ghelijck vooren ghe-
leert es) die orisontalen opte leydene/ gelijckmen dat inde figure claerlijck mercken can/ Y aduerterende/dat
die twee cruycen binnen dat corpus beneden/ de twee centers zijn om die boechsteenen onder ende bouen op
te treckene/desgelijcx beteekenen sy oock die centers vanden bogen opde orisontale linien binnen den boghen.
Noch suldy weten/hoe dat die swerte linien die circumferentien van buyten formeren/ende die puntkens
oft flauwe linien betoonen die forme van binnen die bedect wordt inde bogen/alsoo dat die boghen
duerluchtich schijnen van stucken ghemaect/van welcken stucken datmen onder inde boghen
mach leeren diuersche compartimentē makē. Als dan iemant dees bogen wel vast heeft/
zoe en sal hy altijts niet behoeuen desen arbeyt te doene/ maer sal duer twee princi-
pale linien/hem behelpende metter practijcke dees bogen wel formeren/ende
aldermeest om dat den boge die voer behoort te commene/ een groot deel
vanden bogen ter syden bedect/Den welcken boge/dat ick hier oock
niet en heb willen maken/om tverstant vanden anderen vercor-
tenden bogen daer mede niet te verduysteren. Van de cir-
cumferentie bouē in dwelfsele/met den achthoeck bin-
nen en derf ick niet sonderlinge scrijuen/want wt
die naest getoonde figure canmen dat begrij-
pen: Desgelijcx en willick niet seggē van
de circumferentie inden gront/want
die wordt ghemaect gelijck van
alle die andere gheleert es.
Item van dit ronde cor-
pus beneden mach-
men oock/gelijck
meer gesept is/
veel diuersche
dingen ma
ken die
hier
voer dees
tijt niet te ver
halen en
zijn.

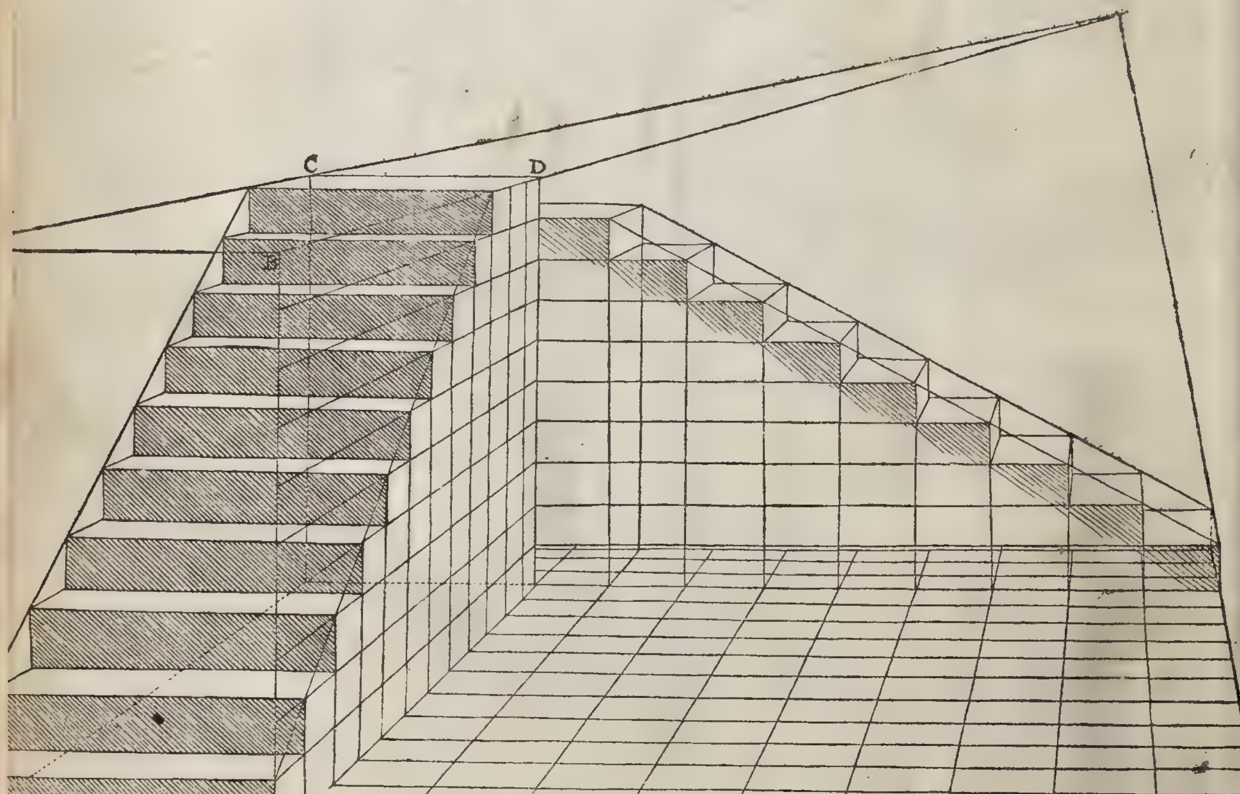
DM pilaren met haren bogen op gronden te ſettene/dunct my datter voren genoech af gheſeyt es/ ende alle tghene dat ick vanden viercanten pilaren gheſeyt hebbe / dat willick oock vande ronde colonnen verſtaen hebben/midts datmen alle ronde dinghen wten viercanten nemen moet/ alſoe wel die ſpira vande baſe/als dat ronde vanden capiteelen. Die dan alle deſe voergetoonde figuren wel vaſt heeft/ende biſondere dit leſtgeleden corpus/ſal hem wel connen behelpen/eñ niet alleene tot diergelijcke dinghen/ maer tot veel meer andere./de welcke/in dyen dat ickſe in dit cleyne tractaet dat ick inden ſin hadde/al betoonen woude/zoe ſoudet een dalder grootſte volumen worden/ ende by auontueren dat my tijt gebreken ſoude om die ander reſtende van eñ my beloefde boecken wt te bringene : want zoe veel dingen en zijnder niet die inde edificien tocuallen mogen/men behoefdet zo vele in perſpectiuen te betoonene . Laet ons nu beghinnen dees edificie die hier voerhanden es wten grondt te heffene/ die welcke van voren ende van op deen ſyde geſien wordt/ gelijck voren beloeft es dat ick namaels toonen ſoude . Den cortſten eñ ſekerſten wech es/ te makene eenen grondt met veel quadren/ ende ymagineren dat het voeten/ ellen/ oft eenige ander maten zijn. Maer laet ons nu elck quadraet voer twee voeten nemen/ende alſo gelijck hier van voren vier quadren vanden eenen pilaer tot den anderen zijn/ende den pilaer oock een quadraet beuanct/ alſo ſullen opwaerts inder lingden oock altijts vier quadren vanden eenen pilaer totten anderen zijn/gelijckmen ditte al te ſamen inde figure mercken mach. Die pilaren dan geſedt zijnde van alſulcker hoochden alſmen begeert/zoe worden die bogen daer bouen op gemaect/ende die maniere van makene ſietmen expreſſelijck inde figure. Ende hoe wel datmen de bogen die achter commen niet ſien en mach/ nochtans hebbickſe willen maken/ op datmen haer termijnen ſien ſoude/ eenſdeels zijnſe met ſwetten linien getrocken/ende oock eenſdeels met puncten. Bouen die boghen ſalmen de architrabe/friſe/ende cornice maken/welcker proiecture datmen maken ſal gelijck voren byſondere daeraf gheleert es/te wetene/hoe datſe tegen die twee diagonale linien hare hocken maken/ ende met dergelijcker reglen ſalmen die opperſte cornice oock maken/ghelijckmen datte int bouenſte oock ſien mach daer dat cleyn viercant metten diagonen ſtaet . Die dueren die onder inde loge oft galerie ſtaen/ zijn elck breet twee quadren/ ende hooge vier quadren . Beneden inden grondt zijn ſeker teekenen dat nagelen ſchijnen/ die ſelue betoonen de wijdde vande venſtre bouen de cornice/ die welcke venſtre waert datſe daer ghebeel ſtonde/zoe ſoudſe tweemael zoe hooghe als breedt zijn . De ander naghelen opwaerts tuſſchen die vercortende pilaren/ zijn oock de breedden vanden vercortenden venſters/ de welcke (gelijck geſeyt is) oock vier quadrẽ hoogh zijn/maer ſy zijn eenſdeels bedect metter cornicen. Dat ſtuck vanden boge welck teynden ſtaet/ es verſcheyden van deſer logen/ghelijck den grondt dat oock wtwijſt. Ick en hebbe hier oock gheen baſen noch capiteelen willen maken/om dander dinghen niet te confonderene/ maer men ſal verſtaen datſe in dwerck moeten gheſtelt worden/ ghelijck voren genoech betoont es. Ende met deſer reglen machmen diuerſche edificien wten grondt trecken/ ghelijck ick inde nauolgende figueren diuerſche formen toonen ſal. Die centers vanden bogen die ſietmen alle op een orizontale geteekent ſtaende.

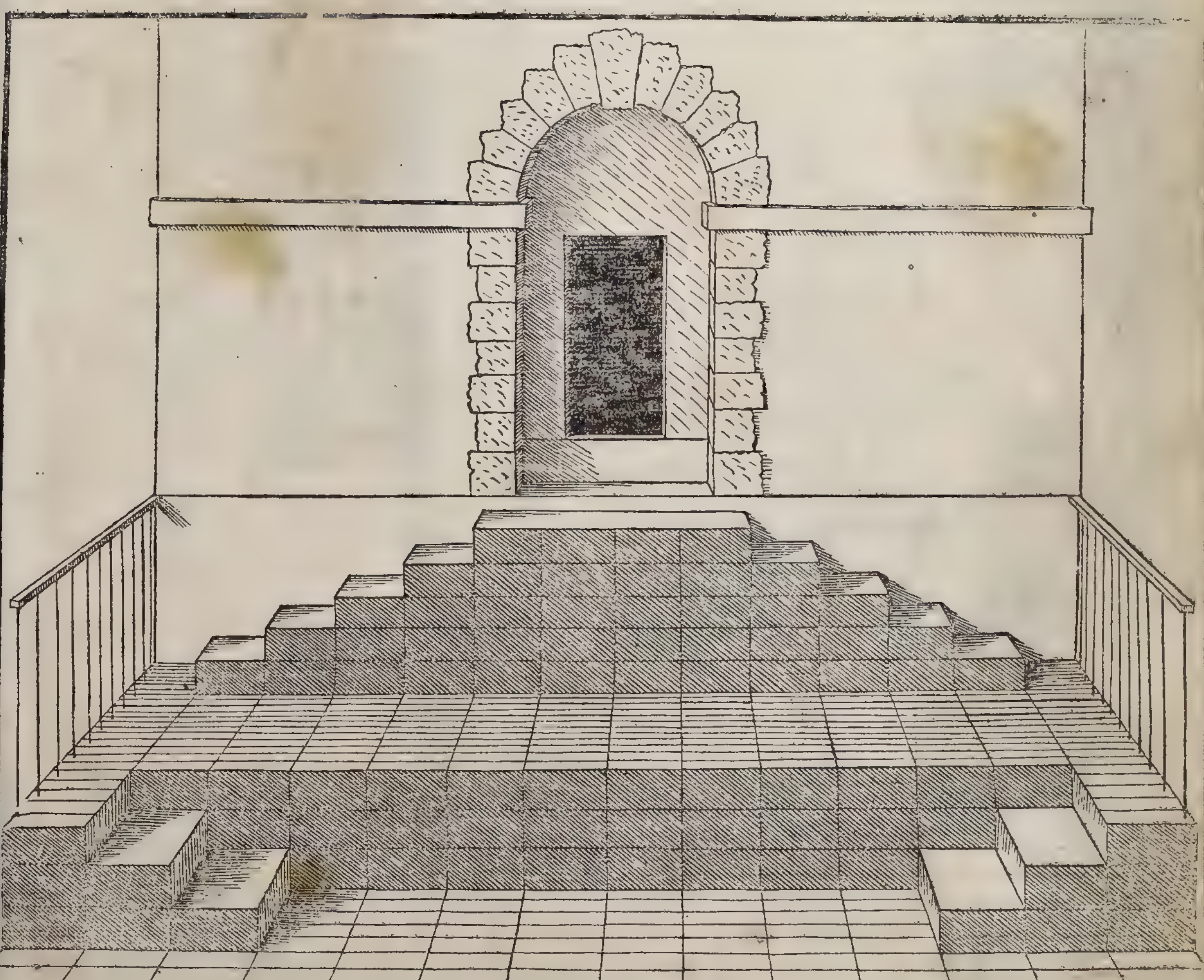
NV ick die maniere getoont hebbe
om een galerie met bogen ende
pilaren te makene/met oock an
der dinghen daer toe dienende/
zo willick nu met lichter manierē toonen/eenige
formen van huyſingen wtten grondt te treckene.
Men make dan eenen grondt met quadren lanck
genoech opwaerts gecontinueert/de welcke qua-
dren machmen elck ſchatten op twee voeten/ Eñ
ten eerſten/ zoe ſal inden beghinne van dees huy-
ſinge een duere zijn/daeraf ſal de breedde houden
vijf voeten/ midts datſe twee viercanten en
half beſlaet int vercortten/ende haer
hoochde ſal van tien voeten zijn
midts datſe vijf quadren hoogh es.
Haer pilaſters oft antipagmentū ſullen
eenen voet breet zijn/om datſe een half ver-
cortende quadraet beſlaen: de friſe ſal oock alſo
veel houden/ende de cornice ſal zo veel min houdē
als dat van onder tegenſien bedraecht/eñ ſal metten
voorgetoonden reglen gemaect worden. Vanden ouer-
ſteken bouen die duere/ſullen de modiglioenen oft mutilen
rechts bouen de pilaſters oft antipagmenten van der dueren
ſtaen. Eñ dat duerken bouen opde puye cōmende/ſal rechts inden
midden bouen de benedenſte duere ſtaen/ eñ ſal van twee voeten breet
zijn. Inden anderē hoeck van deſen eerſten huyſe/ſal een ander duere zijn/
haer wijdde ſal ſes voeten houden/men machſe bouen rondt oft viercant ma-
ken gelijckmen wilt. Maer waertoe willick mynen tijt verquiſten om alle dees
maten te beſcrijuene/diemen zo expreſſelijck inde figure ſiet. alleenlijck is van noode
den ſtudioſen van deſen dinghen te vermanene/dat alle tghene dwelckmen wten grondt
treet/in drij principale dingen hanct/te wetene/inde lingdē/inde breedden/eñ inde hoochden:
De lingden/zijn van eenige huyſingen/inhoudende een ſeker getal van voeten. De breedden
zijn van venſters/dueren/poorten/winckels eñ diergelijcke dinghen. De hoochden zijn van
poorten/dueren/venſters/puyen/ cornicen/ colomnen/ daken/eñ dergelijcke dinghen. Maer
daer es noch een andere/dats vande dicte der mueren/pilaren/colomnen/ende pilaſters. De
lingden neemtmen vandē vercortenden quadren/ desghelijcx neemtmē daer wte oock die
breedden: maer die hoochden neemtmen wt die breedden der quadren/de welcke breedde
moetmen nemen vandē quadren oft halue quadren die aende herwaertſte ſijde daerane
ſtooten: gelijck vande benedenſte duere/welcke tien voet hoogh es/daer moetmen de
mate vanden quadren nemen / die opde paralelle aenden benedenſten hoeck van
der dueren coemt/want neemdy daer vijf quadren inder breedden/die ſullen
de hoochde binnen dantipagment zijn. Ende tghene dat ick van deſer
dueren geſeyt hebbe/ſalmen van alle den anderen dinghen verſtaen.
De dicte vanden muer es twee voeten/wantmen ſiet dat hy een
quadraet beuanct. Dat ouerſteken bouen vanden tweedden
huyſe/es van ſes voeten op den gront gemeten/deſge-
lijcx houdt oock dat ouerſteken ofte puye vanden
eerſten huyſe. In ſomma/alle dees dingen/ge-
lijck ick geſeyt hebbe/ſpruyten wten gront
ouer alle ſijden. In dees figure en heb
ick cornicementen noch colomnen
oft ander ornamentē willen ſet-
ten/op datment te lichteliker
verſtaen ſoude/ Maer een
oueruloeyende ghreſt/
wetende die termij-
nen/ſal duer zijn inuen-
tie hem wel connen behelpen/
om ander ſcoone edeficien te makene/
Ende indien dat my tijt ouerſchiet/
zoe willicker ſelue noch hier namaels maken.

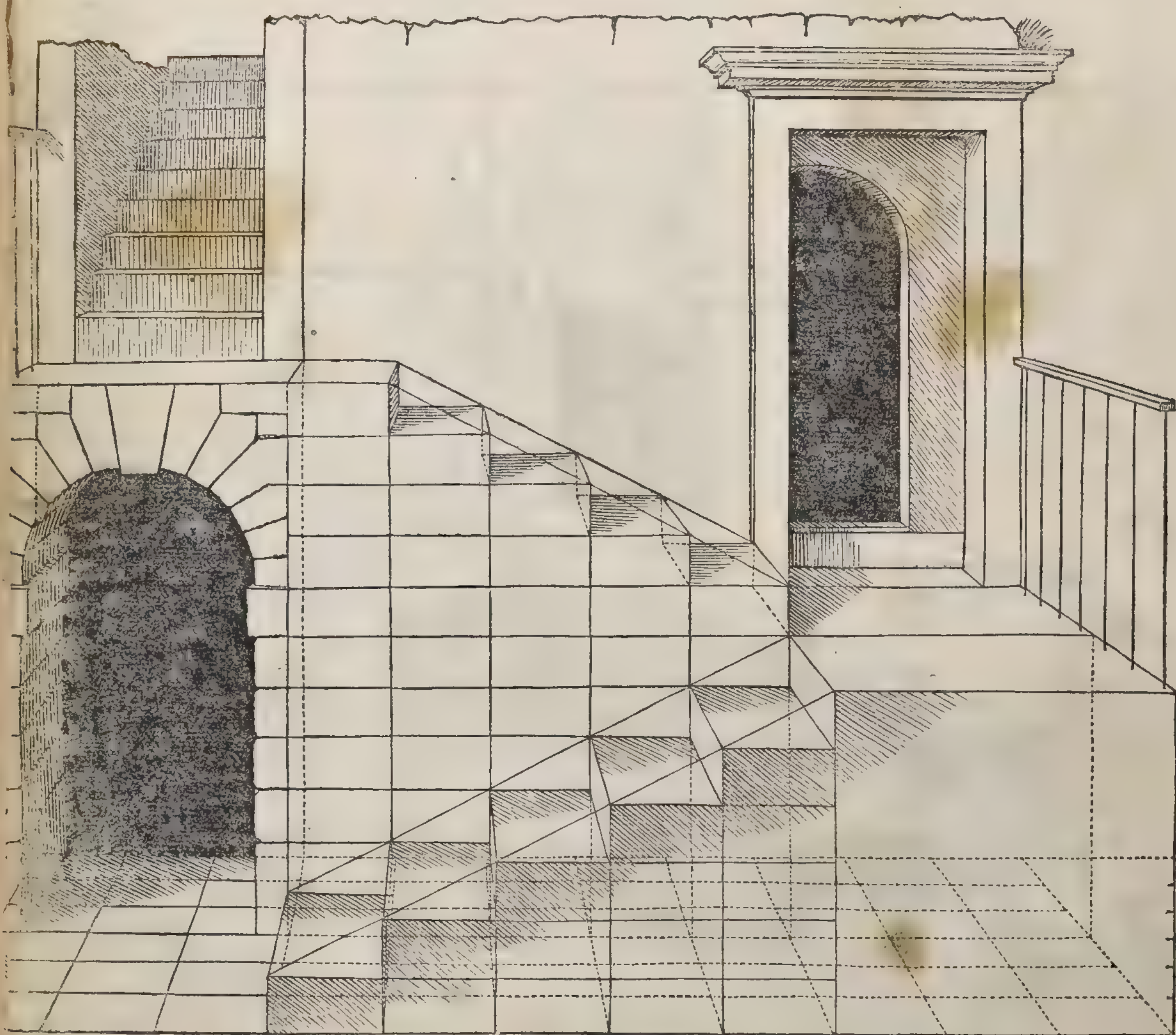
DE trappen/ graden/ oft opgangen/zijn ſeer noottelijck inde edificien/ ende daeromme willick diuerſche ſoorten daeraf toonen/ende beghinnen eerſt aende lichtſte. Nae ghemeenen ganck zoe es eenen trap ontrent eenen haluē voet hooge/eñ ontrent eenen voet breet op den terdt/ Laet dan tot deſen propooſte die quaderſteenen van deſen grondt eenen voet houden int viercante/daermede willen wij eenen opganck van vijf voeten hoogh maken/eñ drij voeten wijdt. Opde baſe vanden grondt/ſullen wij die mate vander breedden nemen/ die welcke ſal ter rechter eñ ter ſlincker handt aende hoeken vanden opganck in perpendicle geſedt worden/ghedeelt in tienen/ nae wtwijſen vander linien *A . B .* Daer na ſullen alle die deelen van *A, B .* naden orizont ghetogen worden/ende dan ſalmen negen quadren inder lingden opwaerts nemen/ende daer twee linien opghrecht zijnde duerſnijdende die orizontalen van *A.B.*/ aldaer ſullen die hoeken *D. C.* vanden opperſten graet zijn/inhoudende een vierkant van drij quadren op elcke ſijde . Vanden herwerſten hoeken der ſeluer pleynen/ ſalmen twee hellende linien trecken tot op den benedenſten trap/daer tegen ſullen die orizontalen ende die perpendiclen vanden quadren verſamen eñ die trappen ſluyten. Deſen opganck ſtaet int vercorten van deen ſijde/ ende den anderen coemt int profil/ende houdt eenen trap min inder hoochden/dat maect vier voeten en half/ ooch es hy van drij voeten breedt/ gelijck onder den ſeluen inden grondt ghetreekent wordt. Met deſer reglen machmen die trappen oft opgangen zoe hoogh maken alſmen wilt/ ende maken daer ſommige ruſtplaetſen tuſſchen weghen/ nemende altijts de mate vanden voete des gronts/zoe wel om dat vercorten als om dopſtaende.

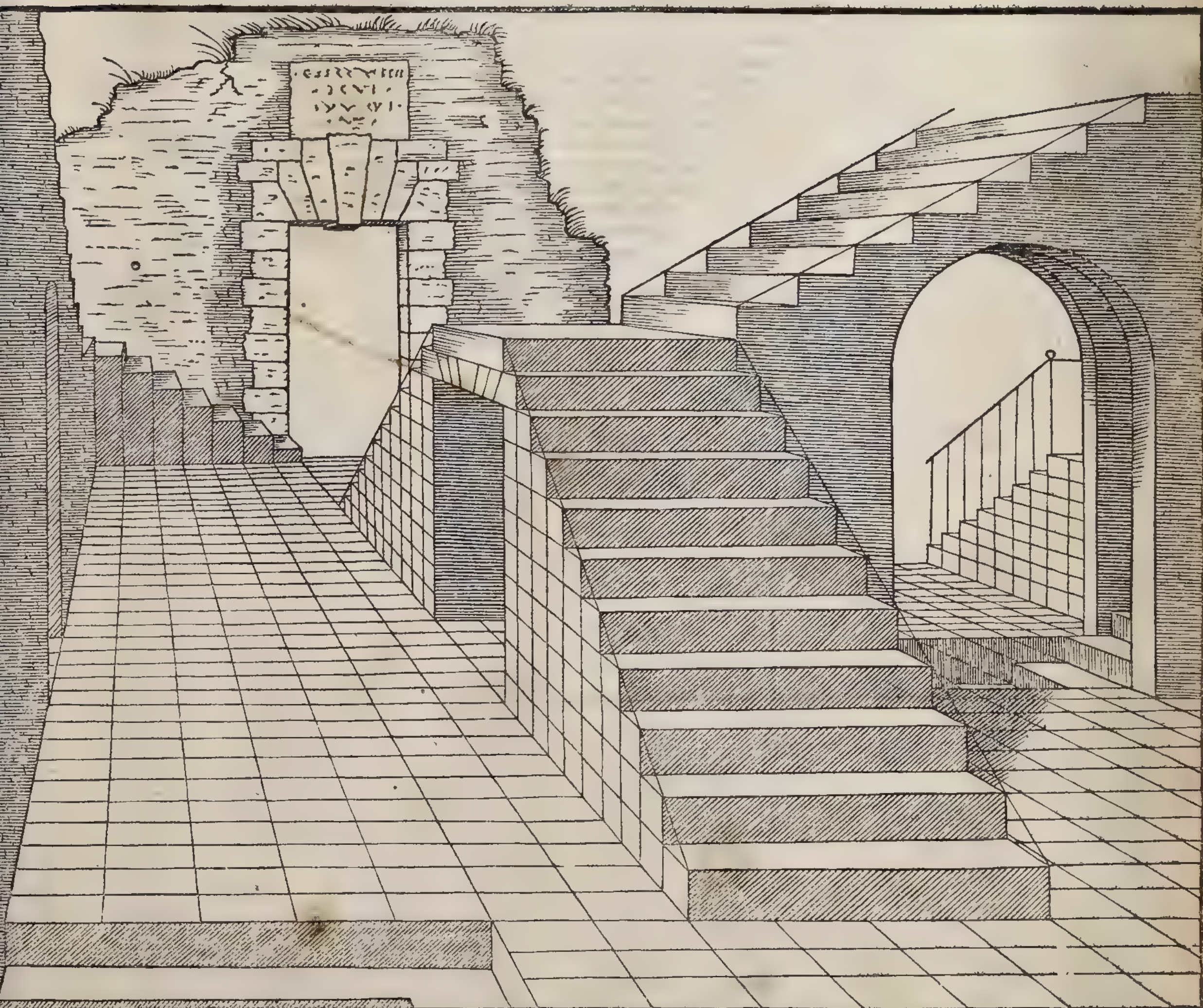
Die opgangen int profijl staende/maken grooten monstre/ende zijn nochtans seer licht om in allē plaetsen te settene/ ick meyne int bewerp/ ende moghen tot veel dinghen dienen/ sonderlinge in edificien daermen saechtelijck op moet climmen/zijnse geriefelijck ende gemackelijck/ eñ geuen den aensienders ick en weet wat beuallicheyt in dooge/ bysondere in ghemeene plaetsen/midts datter ouer elcke syde eenen es/ zoe machmen ter eender syden opgaen/eñ ter ander syden weder af. Eñ oock al en zijnt maer alleenlijck twee opgangen/zoe sal nochtans iemant by hemseluen/met deser inuentien wel andere connen maken ende veranderen. Hoe dat dees trappen gemaect zijn/ende met wat redenen/dat canmen al tsamen inde figure begrijpen al en scrijuick anders geen bescheet/want gelijck meer geseyt es/zo zijn die quadren van eenen voet breet/eñ de trappen zijn eenen haluen voet hooge/daeraf dat den terdt eenē voet breet es. De breedde vanden opganck houdt vijf voeten/also wel deerste als de tweedde. De rustike poorte houdt inder wijdden drij voeten/ende es hooge ses voeten/ de welcke al schijntse gesloten ende met eenen cleynen duerken open/ nochtans machmense gheheel open maken ende oock anders vercieren. Die twee syden bouen die drij trapkens/behooren vijf voet breet te syne/al en eest hier maer eenen voet om der enghicheyt wille vanden papiere. Die perpendiclen opde syden/beteekenen geleenten/ ende die selue souden aende trappen oock wel dienen/maer om dwerck niet te becommeren hebbicxe daer wtgelaten.

Onder dander dingen die in perspectiuen wel staen/ zoe vindick dat die opganghen seer beualliick commen ende hoe datse dickwilder keeren/ hoese beter huer effect doen/ daeromme hebbick dees twee opgangen maken keerende/ de welcke in profil staen/ nochtans sietmen den grondt eñ die trappen. Desen eersten opganck es hooge ses voeten/ ende breet drij voeten/ gelijckmẽ dat inden grondt met puntkens geteekent sien mach. Die rustplaetse tusschen den eersten opganck ende den tweedden/ es lanck twee viercanten/ ende dat es om des keerens wille wel van noode. Daer teynden vindy een poortael/ daeraf die duere wijdt es twee voeten/ haer antipagmenten zijn van eenen haluen voet op elcke sijde/ alsoe dat die plaetse van drij voeten gheuult es. Die perpendiclen van deser rechter syden aende pleyne/ betoonen een leninge diemen van ijsere/ hout/ oft steene maken mach. Desghelijcx machmen lanx den opganghen nederwaerts ende opwaerts oock doen/ settende op elcken trap eenen balustre. Die hoochde van dit geleente sal twee voet en haluẽ houden/ want alsoe eest gemackelijck om die handt aen te houdene. Hoe dan dees trappen wten grondt opgetrocken worden/ al eest datment wter figueren sonder ghescrifte wel verstaen soude/ zoe hebbick nochtans daeraf willen vermanen/ voer de ghene die cranck van onthouden zijn. Die rustike poorte oft ronde duere onder die pleyne/ tusschen den tweedden opganck eñ den derden/ en es niet diepere dan tot aenden muer/ Bouen die selue duere staet noch eenen opganck van voren / om welcken te makene zoe es die maniere voren genoech gheleert/ anders soudemen den grondt onder inde rustike duere moeten continueren/ om wten seluen op te treckene.

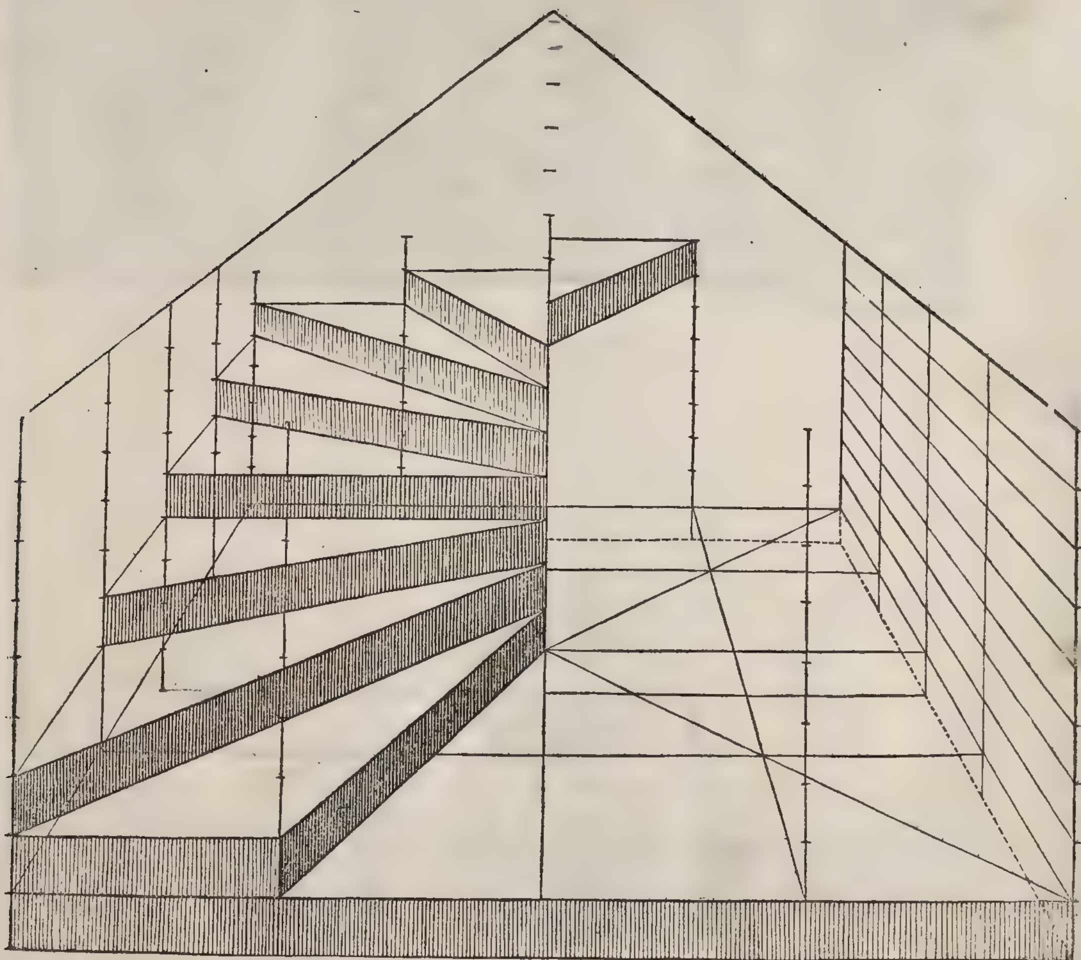

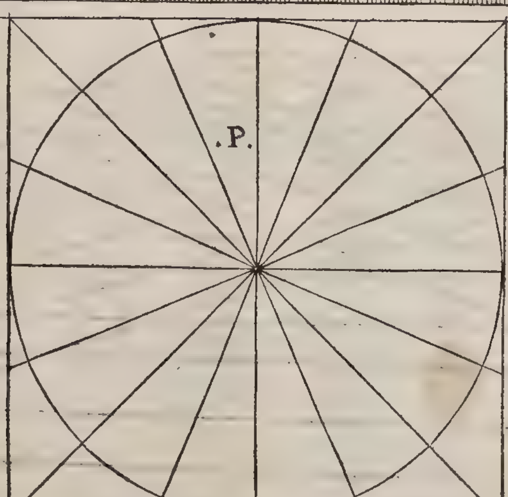
Van dees diuersche opgangen ben ick sekere/datse eensdeels verstaen worden sullen sonder tgescrifte/ eñ bisonder den middelsten/welcken van twee sijden opgaet/also sal den bouensten oock/midts dat hy so wel wten gronde opgetrocken es als alle dandere/eñ es breet ses voeten/gelijckmen dat indẽ gront rechts onder die pleyne sien eñ tellen mach. De twee bogen onder den tweedden opganck/ houden elck eenen voet inder dicten/ waer duere dat den afganck binnen vier voeten wijt es/ ende wordt oock wten gront getrockẽ gelijck alle die andere. Den anderen opganck diemen duer die bogen siet/ daeraf merctmen genoech hoe dat hy gemaect es. Alsoe eest oock met die twee opgangen ter slincker sijden/ want vandẽ voertste trappen aende rustike duere/daer sietmen genoech hoe datse wten gront opgetrocken zijn/eñ hebben bouen teynden een pleyne om herwaerts naden anderen opganck te cõmene/ den welcken oock wten pauimente opgetrocken es gelijck alle dandere/te wetene elcken trap eenen haluen voet hooge/eñ eenen voet breet inden terde. Maer in zoe cleynen dingen eest quaet te metene/maer es genoech datmen die maniere hier duere sien mach/ende alsment dan int groote maect/zoe salmen beuinden dat het wel cõmen sal : onder dees lestgenoemde trappen staet oock een ronde duere/die es wijt vijf voeten. Op desen grondt eñ op dees trappen soude een goet schildere mogen traueilleren om figuren in diuersche manieren te settene/het sy staende oft sittende op de trappen/eñ gestrect opdẽ grondt int vercorten eñ dat by deser manieren : Men sette de figuren daermen wilt metten voeten/ eñ men neme dan sesse alsulcken voeten oft quadren als daerse opstaen/ eñ dat sal haer hoochde zijn/ want dat es een ghemeene mans mate/ende dit salmen voren eñ achtere eñ tot allen plaetsen obserueren : Ende es die figure op eenige trappen/zoe neemt dan die mate van dien trap daerse opstaet/ende maectse twelf trappen hooge/ dat welcke oock ses voeten zijn sullen. Ende es die figure liggende doet oock desgelijcx /maer leyt sy vercortende op den grondt/zoe suldy de lingde aen de vercortende quadren nemen/ ꝛc.

VEelderley opgangen hebbick ghetoont/ maer daer esser noch andere/ die welcke/ een die niet wel inde gepasseerde gheinstrueert en es/ sal lutter oft niet verstaen van dese twee die ick hier voorts betoonen wille. Ende den eersten sal eenen windeltrap int viercante zijn/ maer die desen viercanten maken can/ die sal den ronden oock wel connē maken/ want tis al een dinck/ sonderlinge als hy de reglen vanden voorgetoondē ronden corporen gebruyct.

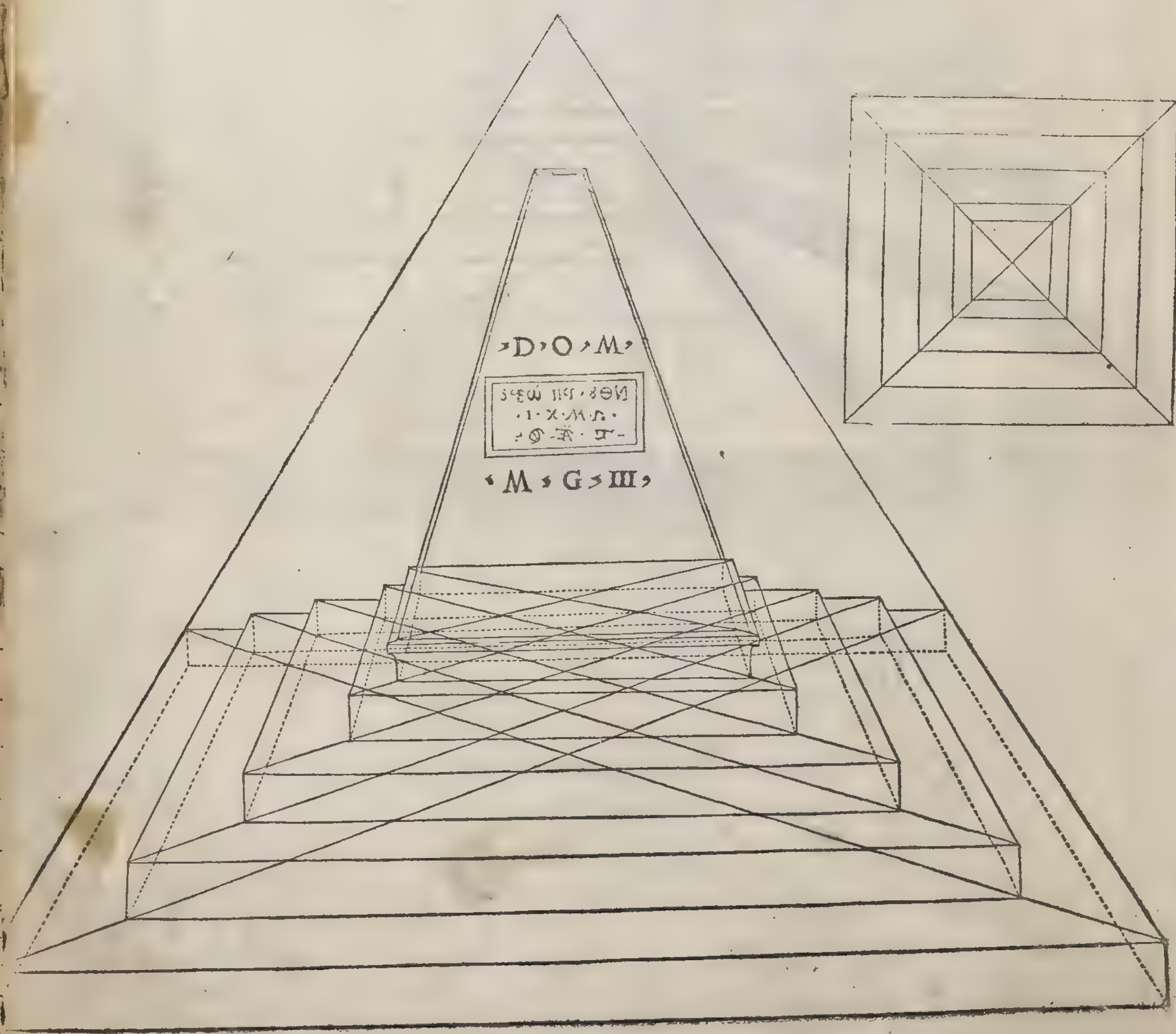
Die figure. *P*. es den gront van desen windeltrap/ maer es veel mindere dan den bouensten om de plaetse te winnene. Desen seluen viercanten gront salmen int vercorten setten eenen haluen voet hooge/ dat sal voer den eersten trap oft terdt sijn. Daerna salmē voren op elck eynde eenen perpendicle rechten/ ende setten daer halue voeten oppe zoe hooghe alsmen den opganck begeert. Desgelijcken perpendiculen salmen oock tusschen den middelt ende die hoecken setten/ daerna salmen die termijnen vander rechter eñ vander slincker sijden naden orisont trecken/ die selue sullen v die perpendiculen welcke wten termijnen der trappen ghestelt zijn duersnijden/ ende vander hoochden dat die twee hoeckperpendiclen zijn/ ende oock metter seluer maten/ zoe sal men die twee ander perpendiclen tusschen die hoecken ende den middelt stellen. Daernae salmen opden middelsten termijn vanden grondt oock eenen perpendicle setten/ ende deelen dien metten haluen voete die men inden middelsten perpendikel ter sijden vindt. Voorts salmen wt desen perpendicle des centers tegen den naesten perpendicle beneden ter slincker hant/ met twee linien den eersten trap formeren. Den tweedden trap salmen oock wten perpendicle des certers inden volgenden hoeck sluyten. Daer nae salmen wt dien hoeke een linie naden orisont trecken/ die welcke sal tegen den tweedden perpendicle den termijn maken vanden derdden trappe / den welcken datmen oock nae de voerseyde regle bouen sluyten sal. Wt dien hoeck van den trap salmen oock een orisontale trecken/ die sal den termijn raken vandē vierden graet/ den welckē oock gesloten zijnde/ zo salmen dien hoeck oock opden orisont leyden/ ende die sal den termijn vanden vijften trap vinden/ Nae dat dien trap oock met linien gesloten es/ zo salmen den hoeck naden orisont trecken/ de welcke linie sal den termijn vandē sesten hoeck vinden teghen den achtersten perpendicle: Ende dien met linien oock gesloten zijnde/ zoe salmen wt dien seluen hoecke een paralelle trecken tot den termijn vanden seuensten graet oft trap eñ niet nae den orisont/ midts dathet een ander syde vandē viercanten gront es. Aldus dan soudemē voorts rontsomme mogen wercken van trappe te trappe/ achtervolghende altijts dees regle/ die welcke v niet faelgeren en sal.

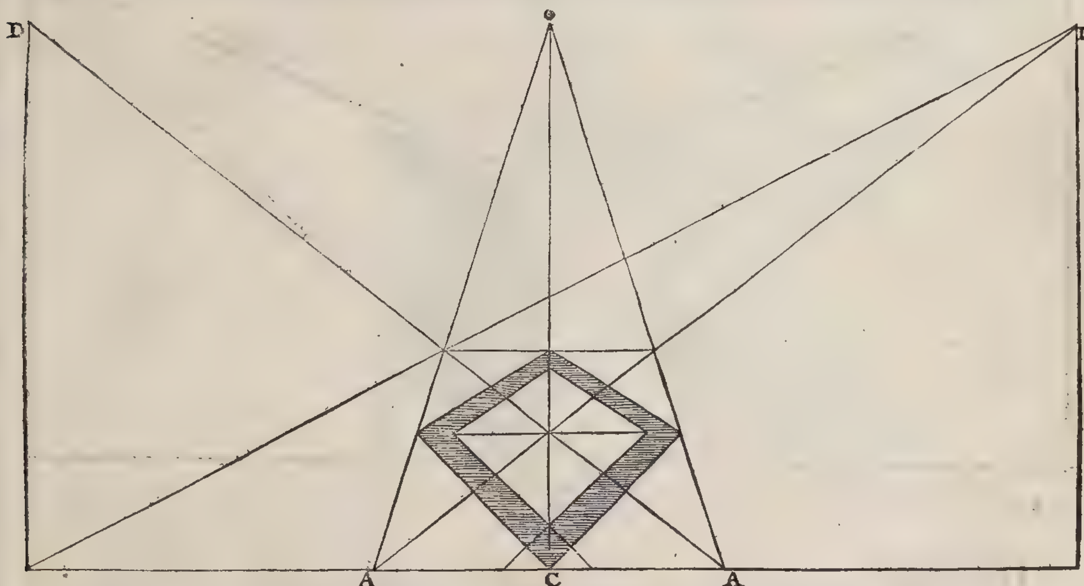

.P.

Van der Perſpectiuen

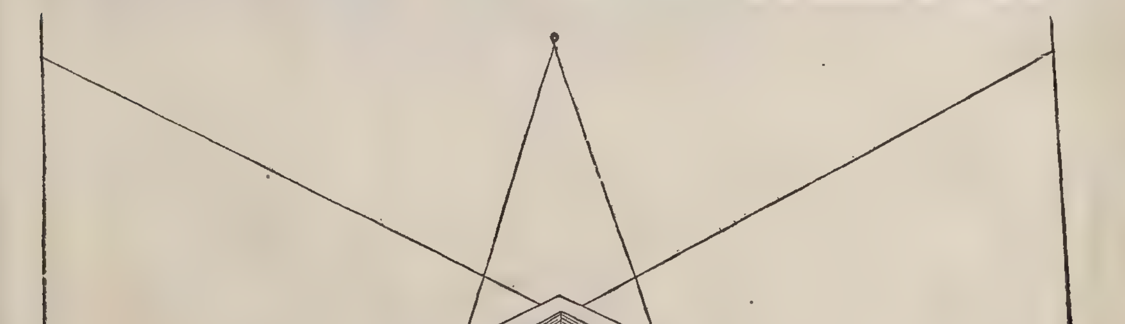
Op dat ick niet eenige manieren van opgangen achter en late/ende aldermeeſt die dickwils te paſſe commen/zo hebbick noch deſen willen maken daermen van alle ſijden opclimt/ waeraf dat den grondt bouen ter rechter handt ſtaet/hoe wel int cleyne. ende deſen opganck ſalmen aldus maken: Ten eerſten ſalmen een viercant vercortende corpus van eenen haluen voet hooge maken/Op dit platte ſullen twee diagonen getrocken wordden/ende vanden hoeck innewaerts ſal op elcke ſyde eenen voet breet gelaten worden/ẽn die termijnen daeraf naden orisont geleydt/zo ſullen v op die diagonalen de hoeken vandẽ tweeden den trap wijſen. Nu en behoef ick v niet te ſcrijuene hoe dat ghy die minderende hoochde vanden tweedden trap vinden ſult/den welcken dan met paralellen ende oriſontalen rontſomme gheſloten zynde/zoe ſalmen op die tweedde pleyne oock twee diagonen trecken/die welcke dat v (midts doende gelijck voerſ. es) den derden trap wijſen ſullen: den welckẽ oock met linien geſloten zijnde/zo ſuldy den vierden ende oock den vijften met dergelijcke reglen vinden ende formeren cõnen. Dees Piramide es daer wt fantaſien op geſedt om tvelt te vullene. Oock en derf ick niet ſeggen waer toe dat dees trappen dienen ſullen/want ten minſten deen helft vindtmen genoech in dwerck/ te weten/voer poorten van palaiſen/ van kercken/ende ander groote wooningen/daertoe opgangen van altaren/Men mach duer deſen wech die ronde opgangen oock maken/ia oock van ſes oft van acht hoeken/ ghelijck dat by haren formen getoont es.

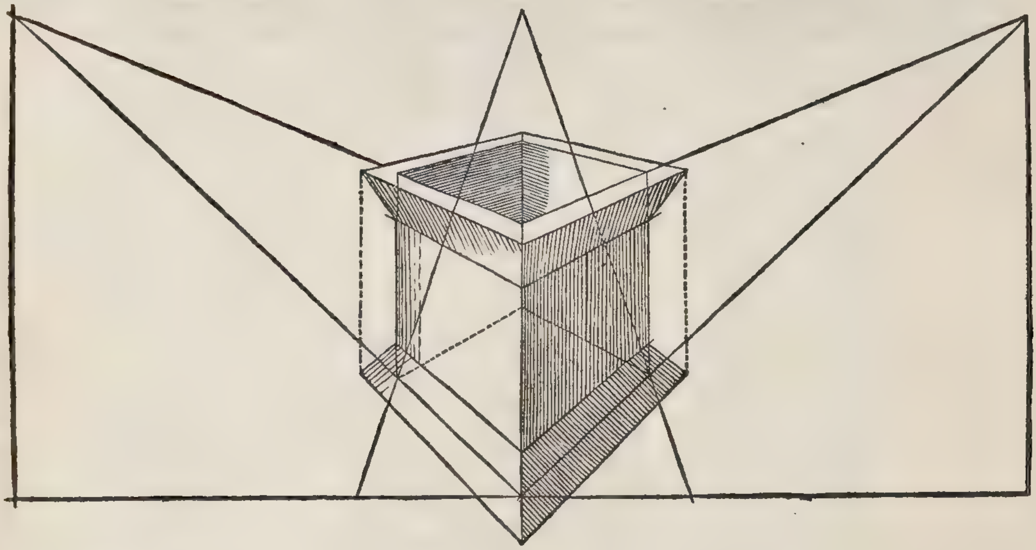
Ick hadde den ſtudioſen van deſen myne̅ arbeyt beloeft/zo veel in perſpectiue̅ tinſtruerene/dat hy zijn concepten van eenigen edificien ſoude mogen in perſpectiue̅ betoonen/meynende daeraf eenige ſimpel maniere̅ te ſettene/ gelijck zijn ſoude/eene̅ inkelen oft dobblen gront te formerene om daer eenich corpus op te rechtene/e̅n meynde daer mede voldaen hebbe̅. Maer vallende van deen werck in dandere/zo ben ick in een pelagus gecomen/dat by auontueren te diep es voer mijn crachte̅/e̅n dat hebben die begeerte̅ gedaen van eene̅ die my te gebieden heeft. E̅n daerome/ nu als ick meynde hier een eynde te makene van deſen boeke/zo beghinnick weder van een ſwaerder materie te tracterene/ de welcke regle datme̅ buyten tviercant noemt/al eeſt nochtans datſe alſo wel naden orizont getogen worde̅ als nade diſtantien/ghelijckmen in dees nauolgende figure ſien mach/die welcke een recht vercortende viercant betoont/ inhoudende een ander viercant/dat welckmen duer die diſtantien oock formere̅ can ſonder orizont/ doch ſoudemen moeten die ſyden vanden viercante opde baſe noch eens zo wijt ſetten. Ende gelijckmen twee gelijcke ſyden van deſen viercante ouerhoeck ſiect/alſoe zijn de twee diſtantien oock gelijck geteekent met. *D.* Item zoe vele alſmen wilt dat dit viercant meer vercorten ſal/alſoe veel ſalmen die diſtantien voorder vander orizont trecken : e̅n zo vele alſmen wilt dat de faſen oft boorden vanden viercante breet zijn/zo veel breedden moetme̅ op de baſe tuſchen. *C. A.* tweemael teckenen. Alle die termijnen van deſen viercante ouerhoecx ſtaende/gaen alle nade diſtantien/e̅n geene naden orizont dan alleenlijck dat viercant daert inne geſedt es.

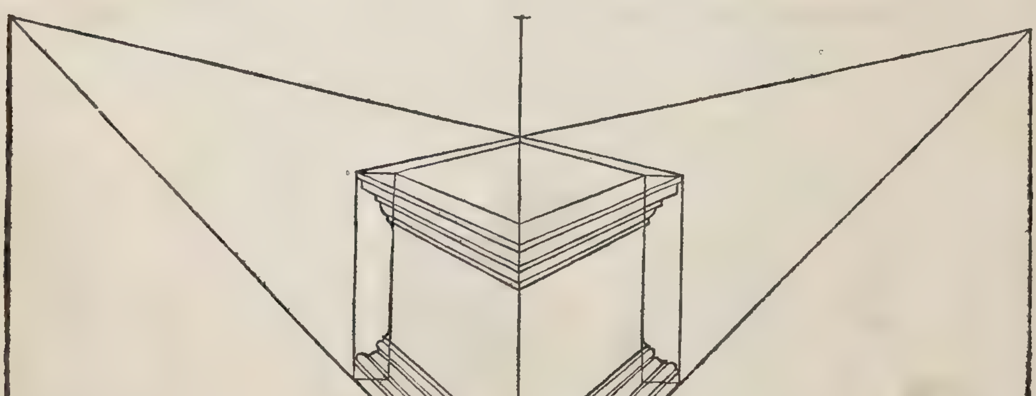
Nu ick getoont heb hoe datmen een ſuperficie ouerhoeck oft buyte̅ tviercant wen vercorte̅ ſoude/zo willick hier de maniere toonen om zijn corpus vand ſeluer grootte̅ wt te heffene/oock met den ſelue̅ orizont e̅n de ſelue diſtantie̅/het welcke corpus binne̅ hol es/e̅n men macht zo hooge heffen alſme̅ wilt/ maer ick hebt met wille wat neder gelaten om datme̅ den gront ſien ſoude. E̅n wt dees figure machmen begrijpen/tot hoe veel dingen datſe ſoude mogen dienen : oock ſalſe meer oft min dienen/na dat een menſche meer oft min iudicien heeft/ E̅n dit ſal genoech zijn voor dees viercante gelijcke dingen/anders dan dat ick hier voorts toonen wille hoe datmenſe met cornicen make̅ ſoude.

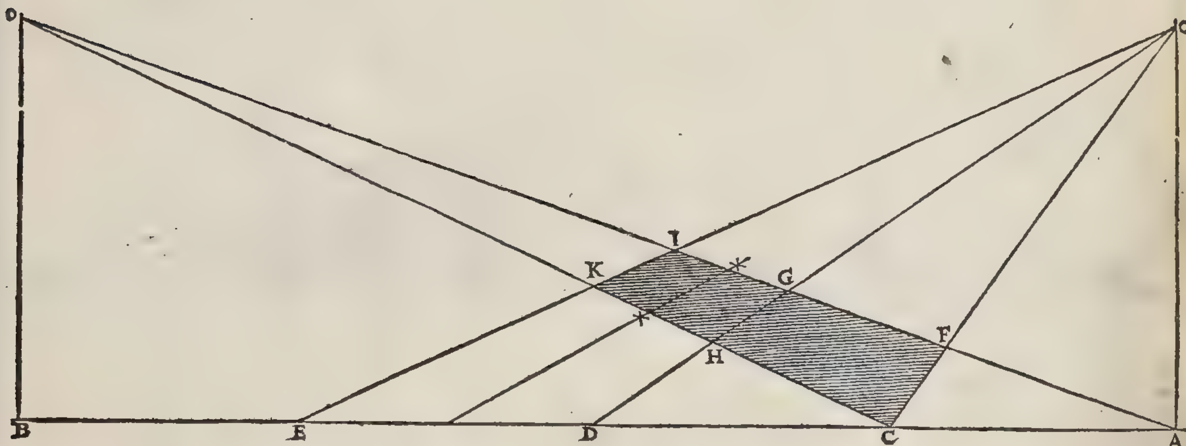
DEes tegenwoꝛdige figure es oock metten voꝛgetoonden oꝛiſont ende met de ſelue diſtantien ghe-foꝛmeert gelück die voergaende/anders dan datſe een weynich neerder ſtaen. Om dit coꝛpus van bouen ende beneden te lijſtene/ ꝫo ſalmen die grootte vander lyſt bedencken/ ende die ſelue grootte teghen dat coꝛpus bouen ende beneden trecken : daerna ſalmen der lijſten bouen/haer behooꝛlücke pꝛoiecture geuen:ende van dien hoeken ſalmen perpendiculen laten vallen tot opden hoeck beneden/ waer duere dat ghy de pꝛoiecturen van baſe ende cime hebben ſult/ de welcke nade diſtantien ende niet naden oꝛi-ſont getogen woꝛden. Nu ſiedy hoe dat haer die coꝛnicementen ſchicken buyten om dat viercant coꝛpus/ hoe wel dat dit alleene voer coꝛnicen ſonder leden es/om tverſtant van dien niet te verduyſterene/ want hier nae ſallick int biſondere vanden leden tracteren.

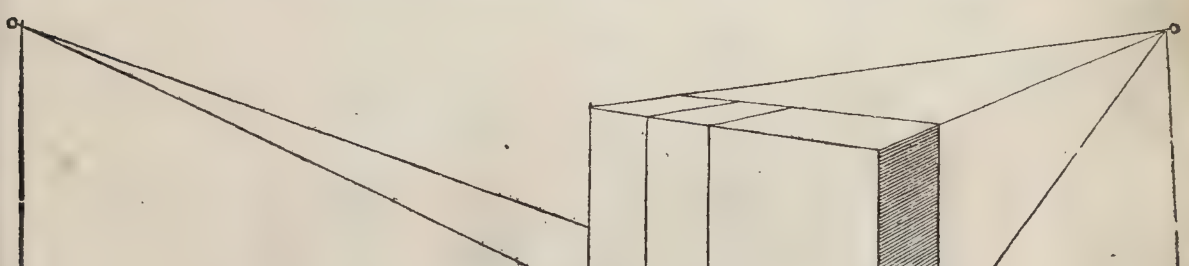
HIer voꝛen is geſept vanden coꝛnicen ſonder leden die deſen gelijuigen quadꝛen dienen ſouden/ ende was wel van noode daer eenige termijnen af te geuene. Nu woꝛden hier in figuren de voerſcyde coꝛnicen met haren leden getoont/die welcke datmen oock op ander manieren maken mach nadē wille vanden Architect/om die te minderen ende te meerderen gelijck by ander coꝛnicementen ge-ſept es/vſerende nochtans een ſeker diſcretie ende goede iudicie om alſulcken leden te verkieſene die der oogen mogen beuallijck zijn. Want daer zijn ſomtijts coꝛnicen die ꝫo verre ouerſteken/datmen daer ondere niet ſien en ſoude vander reſten/daerom zijn in ſulcken geualle die leden daer na te oꝛdineren/alſoe datſe der oogen mogen beuallen.

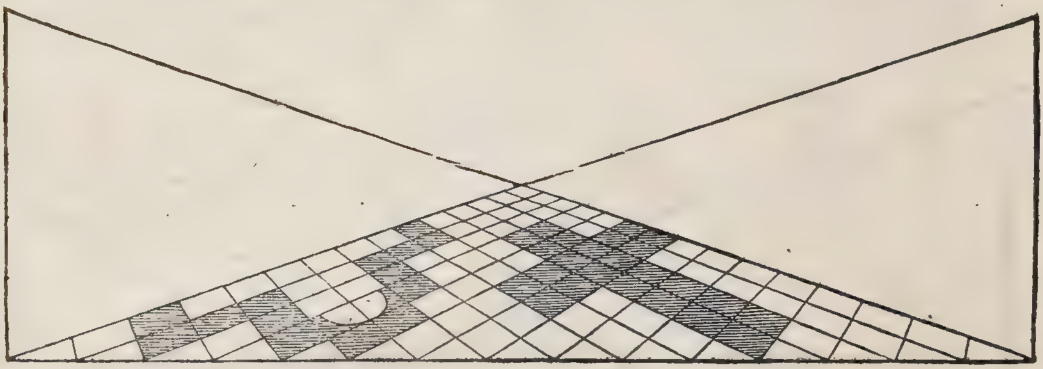
Die viere voergetoonde figuren hebben die diſtantien gelijckelijcken wijt vanden orisont/te weten ſo veel op deen ſijde als op dandere: maer de figure hier ondere is op een ander maniere gemaect/ alſo dat die orisonten dienen voer diſtanti eñ orisont. Om dit te verſtane begint aldus: Ten eerſten wordde die baſe *A. B.* gemaect/ eñ worde in vier gelijcke deelen geſedt als *.C. D. E.*/ Die linien *C. D.* worden ter rechter hant naden orisont getrocken: eñ die linien *A. C.* worden ter ſlincker hant naden orisont getrocken/de welcke ſullen een perfect vercortende viercant formeren/ het welcke viercant dat men meer van deen ſijde dan van dander ſiet. De vier hoeken van deſen viercante ouerhoecx zijn *.F. G. H. C.*/ ende wildy dit viercant verlinghen van noch een helft/soe suldy de baſe *.D. E.* in tweeen deelen/ ende dien termijn naden orisont getrocken ter rechter ſyden/daer suldy v half viercant vinden geteekent met twee ſterrekens. Maer wildijt noch een half viercant lingen/so treet eenen termijn *E* oock totten rechten orisont/ die linie ſal v aen *.I. K.* dat ander halue viercant wijſen/alſoe dat dees ſuperficie van twee perfecte viercanten zijn ſal. Eñ dit ſal den ingenieuſen Architect tot veel dingen dienen die ick niet en verhale om cort te makene.

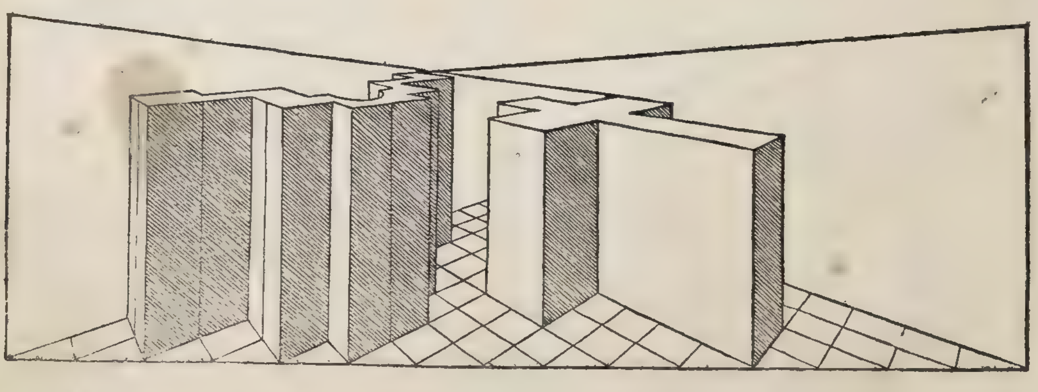
Dit corpus hier onder geteekent/es wt die gepaſſeerde ſuperficie gehenen/ende es metten ſeluen orisonten gemaect: dat welcke corpus houdt oock twee quadren inder lingden ende een quadraet inder hoochden/want die linie *.C. D.* es in perpendicle opden benedenſten hoeck geſedt/ daer dat die ander ſuperficie bouen op geſedt wordt. Aldus dan es dit corpus van twee viercantē/ick meyne twee viercanten lanck/ende een viercant breet ende hooge. Ende dit corpus gelijck ick voren geſeyt hebbe ſal tot veel dingen dienen. Maer wildy noch meer cuben inder lingden hebben/so verlingt de baſe in so veel deelen meer/ende ghy ſult altijts de waerheyt hieraf vinden. Wildy deſgelijcs oock dit corpus lijſten/so suldy die voergetoonde reglen volgen.

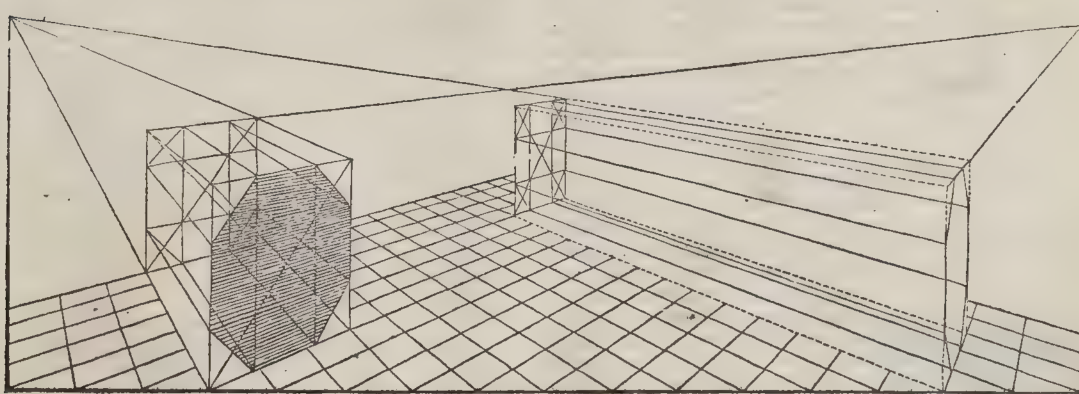
MAer wiltmen diuerſche dingen op eenen grondt formeren/ ſo ſalt goet zijn datmen eerſt een pauiment make/ghelijckmen hier onder betoont ſiet/ ende daeroppe duer de quadren gaen formeren enich dinck datmen wilt. Ende hoe dat die quadren minder zijn ende in meerderen ghetale/hoe datmen daer alle dingen gemackelicker op maken ſal. Dat cruyce op deſen gront gemaect/es alleenlijck om v den wech ende den toeganck te openen : maer van ſulcker formen mochtmen een Criſten moderne kercke maken. Dander forme daer beſijden/ betoont een ſtuck fondaments van een edificie: maer alle dees dingen machmen daerna in grooter formen maken eñ oock vercieren/ſomtijts die orizonten verſettende op datment meer wter ſijden ſien mach/nochtans dat de orizonten altijts van eender hoochden ſtaende blijuē.

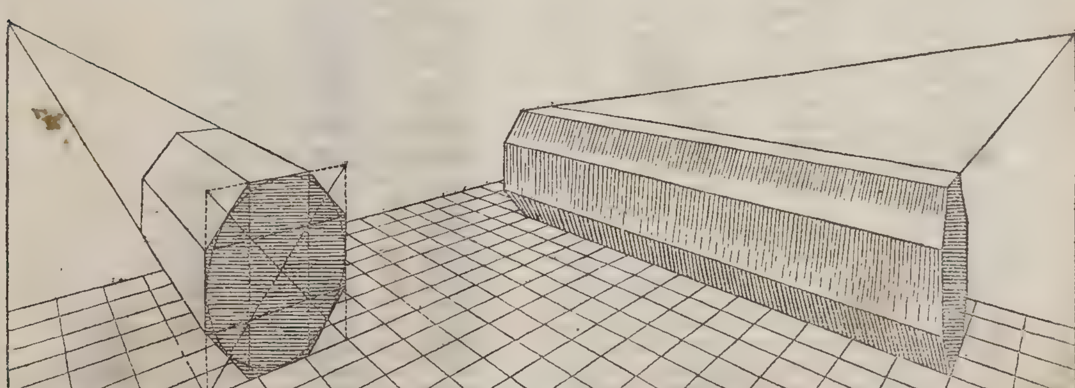
WT deſer voorgetoonder ſuperficien hebbick noch dees corporen willen heffen/ om te betoonen hoe dat die ſelue orizonten daer inne wercken/ſo wel bouen als beneden/alſo ghy beuindē ſult metter experientien. Ende inder waerheyt deſe wercken diemen ouerhoex ſiet/ ſouden wel eenen boeck alleene behoeuen/ maer alſo ick geſeyt hebbe/ſo was mijn meyninge drij oft vier figurē daeraf te makene/ doch ſallicker tot tienen toe maken/ latende den ſtudent oock wat arbeyden/ vanden welcken dat ick ſeker ben. Indien dat hy meer oogen ende meer patiencien heeft dan icke/dat hy veel dingen vinden ſal daer ick niet af en ſcrijue oft in figuren en ſette.

Op dees pavimenten overhoex/gelijck ghesept es/machmen formeren datmen wilt/ maer in dit paveitsel hier ondere/sietmen een colomne liggen van acht canten / de welcke dat drij quadren inder dicten beslaet/ ende inder lingden veertiene. Desen achthoeck es van noode wten vier-cante te treckene/ghelijck op zijn plaetse getoont es/ ende dit viercant sietmen met puntkens gemaect/ende daer nae die termijnen vanden achthoeck met swerten linien getrocken. Maer midts datmen desen achthoeck alte seer van op dsijde siet/om gemackelijck wten viercante te makene/soe hebbick daer besij-den noch een ander stuck gemaect/dat welcke midts dathet naerder sijnen orisont coemt/zoe veel meer van vo-ren gesien wordt dan dandere/ hoe wel dathet niet zoe lanck en es/maer vander helft van dandere/ gelijcmen dat inden grondt sien ende tellen mach. Ende waert dat dees achthoeckige figure noch naerder onder den orisont stonde/zoe soudese noch veel bat van voren ghesien worden/ nochtans en soudese nemmermeer geheel van voren cōmen/midts datse buyten tviercant ende overhoex staet.

Dees colomnen zijn de selve die voergetoont zijn/maer die andere waren duerschijnich ende dese zijn massijf/ waer wte dat die cloecke Architect diversche dingen vinden sal exercerende hem in desen wech/hoe wel datter noch ander wegen zijn/ gelijck Albert Durer ghetoont heeft duer traem te siene metten draet. Noch esser een ander maniere diemen wten platten formen treet/ ende es den alder sekersten wech/maer seer moyelijck om bescrijven/waeromme dat ick dees maniere voer my ghenomen hebbe als de lichtste om betoonen. Ende en haddicr niet gelaten om ander dingen van meerder inportantien te vorderene/ ick soude diversche corperen ende huysingen op dees maniere getrocken hebben/Maer om dat ick oock wat tracteren wille vanden Scenen ende dbereytsel van Cōmedien ende Tragedien/diemen in onsen tijden costumeert ende aldermeest in Italien / zoe sallick een eynde van desen viercanten overhoecx maken/ latende gelijck gesept es/ eenen anderen oock wat soeken ende voortsbringen.

Van der Perspectiuen

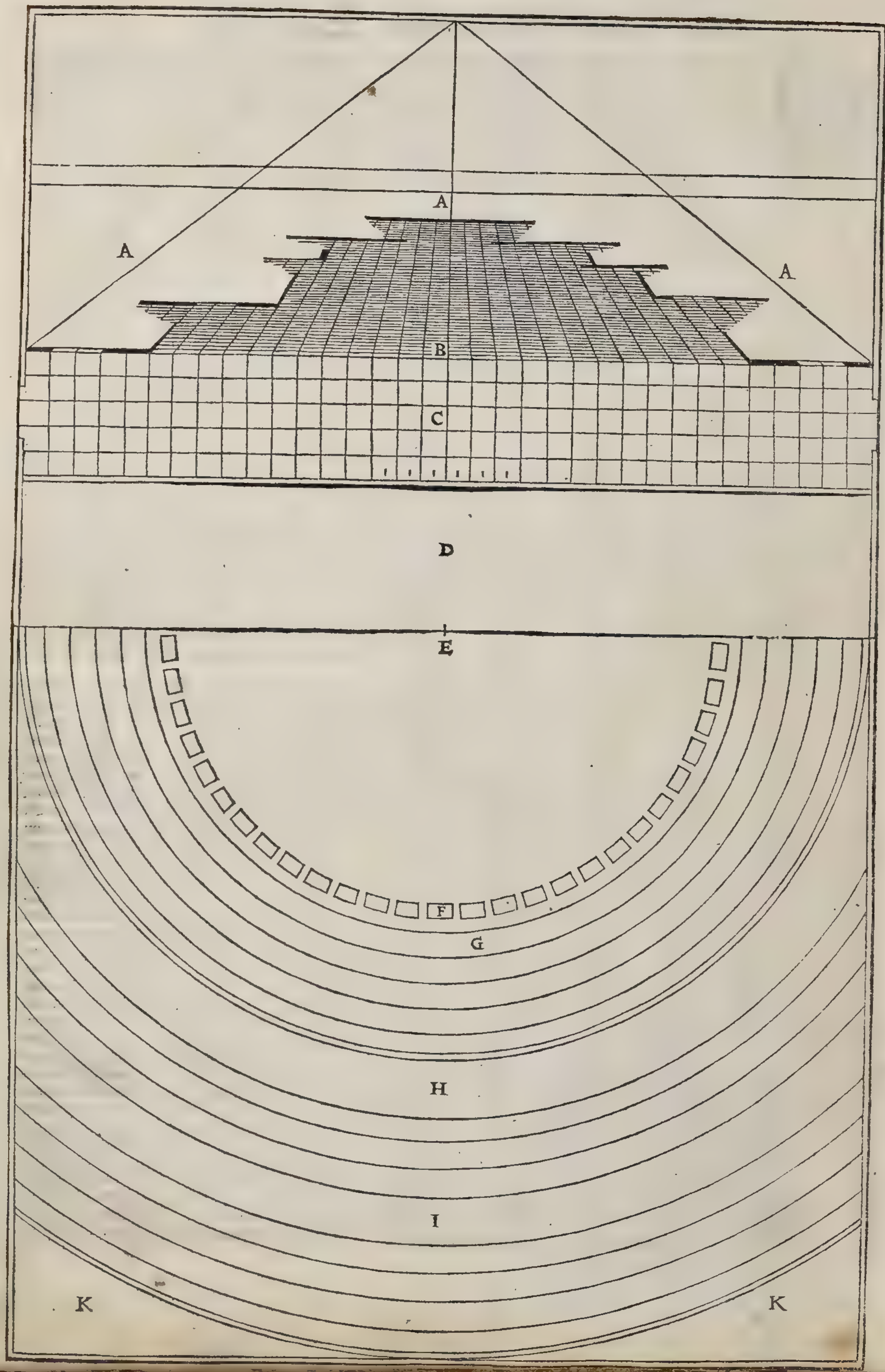
OM dat ick hier voorts tracteren wille vanden Theatren ende vanden Scenen daertoe dienende/ gelyckmen die nu in onsen tyden gebruyct. In welcke Scenē dathet seer swaer zijn sal / te begrijpen waer eñ hoe datmen den orisont daerin behoort te settene/ midts dathet een ander maniere es dan vanden ghe passeerden reglen/Daerom hebbick voor deerste dit profil willen makē/op dat den gront duer dit profil/ deen metten anderen te bat verstaen souden mogen worden : nochtans waert wel behoorlijck eerst op den grondt te studerene . eñ indien datment inden gront niet al begrijpen en coste/ zo soudemen tottē profile cōmen om beter besceet te siene. Ten eerstē dan sallick aenden solder voren beghinnen/den welc ken sal gelijcs der ooghen/vander eerden verheuen staen/eñ hy sal plat/dats te seggen opden waterpas gemaect zijn geteekent met *C.*/ Eñ den soldere van *B.*tot der *.A*/sal onder de selue *.A.* ŭheuen staen een negenste deel zijnder lingden.Eñ dat opstaende ach ter die stellagie met een.*M.* bouen geteekent/dat is den muer vanđ salen oft iet anders/daer dese Scene tegen gemaect worden sal.Tgene dat daer een wey nich vanden muere in perpendicle staet gheteekent met.*P.*dat sal den wandt oft dat scutsel achter vander Scenen zijn/om tusscen datte eñ den muer duer te gane. Den termijn.*O*.dat es den orisont. Die linie metten puntkens cōmende dweers opden waterpas van.*L.*tot. *O.* daer die selue tegen dat scutsel *P.*stoodt/daer salmen den orisont setten om alleene voor dat scutsel te dienene. Eñ voerwarts cōmende nade.*L.* zo sal dees linie altijts den orisont zijn/voer alle die ortografien vandē huysingen die voerwarts wt staen sullen . Maer die Scenographien oft verortende sijden vanden huysingen / die sullen haren orisont voorder achterwaerts hebbē staende tot aen de .*O.* Eñ tes wel redene dat die huysingen welcke in effecte twee sijden hebben (ghelijck dese moeten ghetimmert wordden datse ten twee sijden wtsien) dat die oock twee orisontalen hebben. dit es nu aengaende den profile vander Scenē. Maer die plaetse diemen Proscenie noemt/ es die/ welcke metter *.D.* geteekent es . Eñ dat deel *.E.* heetmen Orchestra/ eñ es eenen haluen voet verheuen vander aerden. Daermē de.*F.*geteekent siet/dat sijn de sidtplaetsen vanden edelsten mannen . Eñ die eerste graden geteekent. *G.* sullen voer die edelste vrouwen zijn/ende climmende voorts opwaerts/daer sullen altijts minder van afcoemst sitten. Die breeder plaetse geteekent met.*H.* es eenen ganck . Desgelijcs es oock die plaetse.*I.*Tusschen die.*H.* ende die *.I.* sullen die sonderlinge edelmannē sitten. Eñ vander *.I.* opwaerts sullen die minder eelmannen sitten. Maer die groo te spatie geteekent met *.K.*/ sal voer de gemeen officiers eñ anđ gemeente sijn/welcke plaetse datmen meerder eñ minder maken sal na dat de sale oft anđ plaetse lanck es. Eñ dat theatre met die Scene die ick in Vicenten ghemaect hebbe/waren bicans op dees maniere/Eñ vanden eenen hoeck oft horen des theaters tot den anderen/waren tachentich voetē/ want dit was gemaect op een plaetse daer ick ruym ten genoech hadde/maer die Scene en was zo breet niet/midts datse aen een loge gheuoecht was . Dat geraemte vander stellaigen was in een geuoechc/ gelijckmen in dees figure sien mach.Ende met dat dit theatre in een open plaetse stondt daert geenen muer en hadde/daerment aen hadde moghen vast maken/zo woudict achter inde circumferentie wat stekende maken/tot meerder vasticheyt eñ stercten.

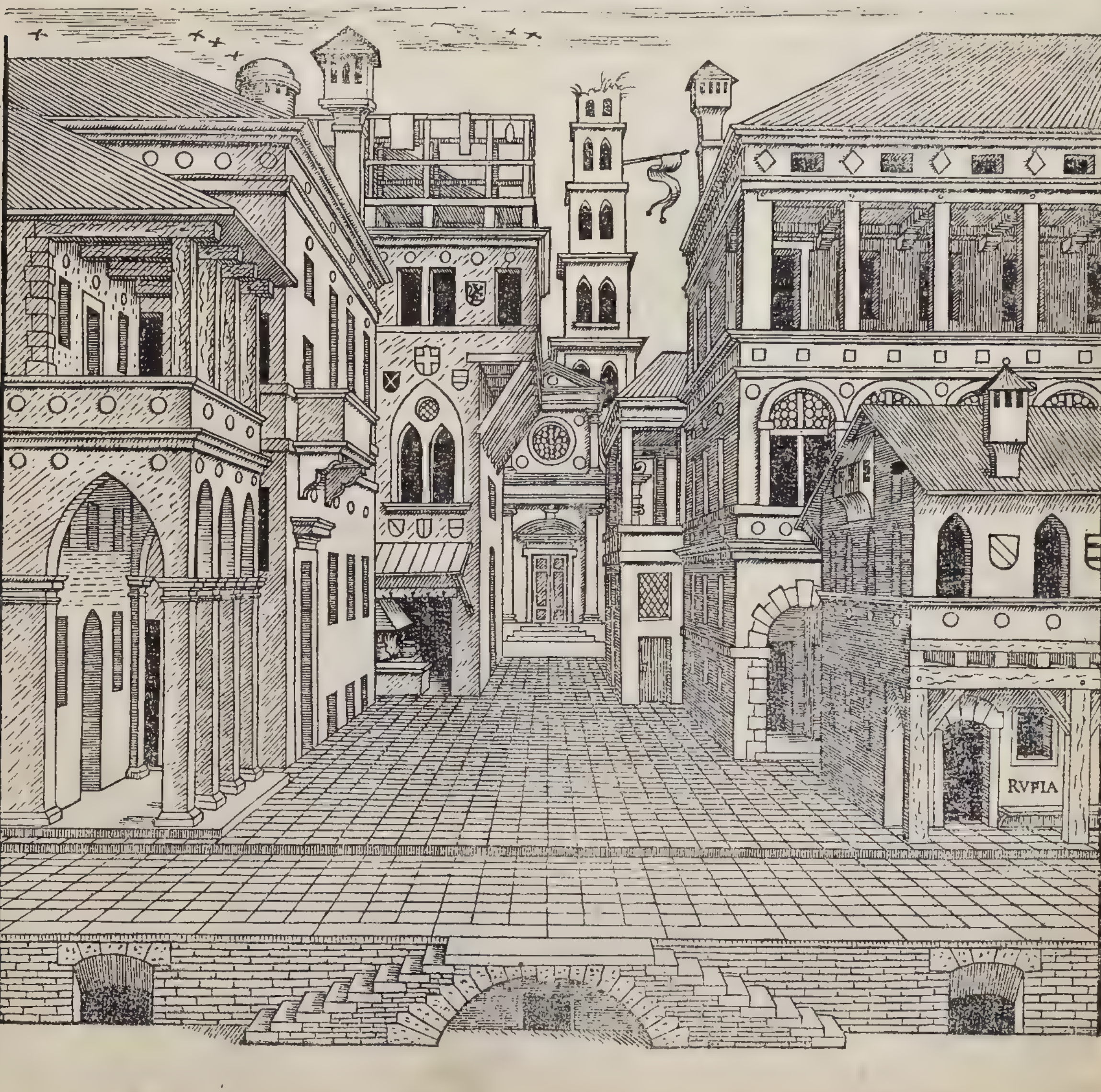
Tractaet vander Scenen.

ONder alle ander dingen die van menschen handẽ gemaect mogen wordẽ/om met verwonderinge taenscouwene eñ der oogen eñ den geeste te cõtenterene/dat es na mijn duncken die toerustinge van eender Scenen alsmense gaet ontdecken/daermen op een cleyne plaetse sien mach/gemaect duer timmeringe ende const van perspectivẽ/groote palaysen/groote templen/eñ diuersce huysingẽ/so van by als van verre/ruyme plaetsen met huysingen besedt/lange straten gecruyst met anď wegen/Archen triumphal/alder hoochste colomnẽ/piramiden/obelisken/eñ duysentderleye scoone dingen/verciert met ontelliken lichten/ groote/middelbare eñ cleyne/na dathet gelegen es/de welcke so constelijck geordineert zijn/datse veelderleye alderclеerste gesteenten representeren/gelijck Diamantẽ/Robinẽ/Zaphiren/Smaragdẽ/Jacinten/eñ dergelijcke dingen. Daer sietmen die claerlichtende mane met haren hoornen allenxkens opgaen/ eñ alreede geclõmen eer dathet die sienders gewaer wordẽ oft sien climmen hebbẽ. In sommige ander Scenen sietmen den opganck vanď sonnen met harẽ omganck/eñ int voleyndẽ vanď cõmedien so sietmense ondergaen met sulcker conste/dat veel aensienders van sulckẽ dingen verbaest zijn. Alsment oock behoeft/so sietmen duer const eenigen god vandẽ hemel dalen: men siet oock sommige Cometen eñ sommige sterren schieten duer die lucht : men siet oock daerna opde Scene cõmen/diuersche personagen seer rijckelijck geciert met diuersce leureyen eñ vremde soorten van cleedingen/so voor Morischen als musike. Somtijts sietmen vremde gediertẽ/daer kinderen eñ mans binnen zijn/huppelende springende eñ loopende so wel naden aert vandẽ beesten/ dathet niet en es sonder verwonderen vandẽ aensienders : welcke dingen altsamen so beuallick zijn in dooge/datmen niet scoonders en soude connen bedenckẽ van materiale dingen met handẽ gemaect. maer midts dat wij nu in een anď maniere van perspectiuen gecõmen zijn/so willen wij daer wat breeder af tracteren. Dees tegenwoordige perspectiue daer wij af sprekẽ sullen/al eest datse diuersch es vanden reglen die voer getoont zijn/mids dat die voorseyde geymagineert zijn op eenẽ platten muer/ eñ dees anď regle/om datse materiael es eñ verheuen/so eest wel redene datmen daer eenẽ anderẽ wech inne houde: Duer gemeen vsantie so maectmẽ ten eersten eenẽ soldere/die ten minsten also hooge vanď eerden es als dooge vandẽ mensche/te wetene/in tvoerste deel geteekẽt met.*C.* Maer dander deel achterwarts daer die huisingẽ op staen/maectmẽ achter tegen dẽ muer een negenste deel verheuen/te wetẽ/datmẽ de pleyne in negenen deele/eñ achter tegen den muer dẽ soldere een van dien deelen hooger legge dan voren aende.B. eñ moet wel effen eñ sterck zijn ter causen vande moris dansers. Dit hangẽ van desen soldere heb ick seer geriefliјck beuondẽ met ď experientiẽ/want in Vicencẽ (dwelck een pompeuse eñ rijcke stadt es onder die ander van Italien) daer maectick een Theatre eñ Scene vã houte/ also ick meyne datter binnen onsen tijden geen grooter gemaect en es/om die wonďlike vertooningẽ die daer gebuerdẽ/gelijck vã wagenẽ/elefanten/eñ anď moriskẽ: daer ordineerdick dat voerde hangende Scene eenen soldere op dwaterpas liggẽ soude/dẽ welckẽ soldre dat twelf voet breet eñ tsestich voet lanck was na vermogen vanď plaetsen/daer vandick sulckẽ dingẽ seer geriefliјck eñ toonbaer. Desen vorsten soldre mids dat hy recht was/so en moeste zijn pauemẽt den orisont niet obedierẽ/maer zijn quadren warẽ tallen sijden recht wincklich : maer van aen dbeginsel des climmendẽ solders.B.so gingen alle die quadrẽ naden wtersten orisont O/de welcke mids haer behoorlike distantie vercortedẽ seer wel. Eñ om dat sommige dẽ orisont vã deser Sciographien geset hebbẽ tegen den want rechts bouẽ opden soldere/waer duere dathet schijnt dat de huysingen al in een loopen/so heb ick my bedacht mettẽ orisont voorder duere te gane/ dat welcke my alsdoen so wel beuallen heeft/dat ick in sulcken werckẽ altijts desen wech gehoudẽ hebbe/Eñ also radick oock den genen die behagen in sulcken const hebben/datse desen wech houden voerden besten/ gelijck ick in dees nauolgende figure betoonen sal/eñ oock geseyt hebbe by dat profil vanden Theatre eñ vander Scenen.

Eñ om dat die toereydingen ď Comedien vã drij manierẽ zijn/te wetene/die Comica/die Tragica/eñ die Satirica/so sallick nu tracterẽ vande Comica/vande welcke dat die huysingẽ naden gemeenẽ man moetẽ gemaect wordẽ/welcke dingen datmẽ meestendeel onď dack maect/in eenige sale die teynden een camer heeft tot gerief vandẽ personagien/eñ derwaerts eest datmẽ den soldre vanď Scenen maect gelijck geseyt es eñ betoont int profil. Ten eersten so is dat deel.*C.* den platten solder. eñ laet ons nemẽ dat elck quadraet twee voetẽ houde op elcke sijde/desgelijcx sullen die vandẽ hangendẽ solder voer aende base oock twee voet breet sijn eñ is geteekẽt met.*B.* Eñ gelijck ick voer geseyt heb/so en is mijn meyninge niet/dat ick dẽ orisont hieraf tegen tscutsel achter inde Scene setten wille/maer so vele als vandẽ begintsele des pauiments.B.tottẽ muer is/so verre wil ick datmen achter duer den muer oock passere/eñ also sullen alle de huisingẽ eñ anď dingen lieflijcker cõmen int vercorten. Eñ alsmen duer die bequame distantie alle die quadrẽ naden orisont getrockẽ zijnde vercort heeft/so salmen die huisingẽ daerop rechten vercortende metten quadersteenẽ/die welcke huysingẽ zijn die groue linien op den gront geteekent/so wel voer dopstaende als voer tvercorten. Eñ alsulcken huisingẽ heb ick altijts gemaect vã sperren eñ latten/daer heb ick voorts lijnwaet ouer getrockẽ/makende daerinne dueren eñ vensters/vã voren eñ int vercorten nade occasien. Oock heb ick sommige dingẽ voren van haluer taillen gemaect van houte/dwelcke ď schilderien seer geholpen heeft om dleuen te gelijckene. Alle die spatien van aende wanden totten muer geteekent.A. sullen voer de personagien zijn/daertoe moet den achtersten wandt inden middelt ten minsten twee voet vanden muer staen/ op dat de personagen ongesien van deen sijde in dander gaen. Daerna so salmen eenen termijn oprechten aen dbeginsel vandẽ pauimente.*B.* dat sal den punct.*L.* zijn. Eñ van daer tot aenden orisont worde een linie getrocken die int profil met punten geteekent es/die sal van gelijcker hoochden zijn / eñ daer die selue den achtersten wandt raect vanď Scenen/daer sal den orisont van dien wandt staen/eñ dien orisont en sal maer voer dien wandt alleene dienen. Maer spandtmen een coorde oft iet anders van daer tot aenden termijn.L. so machmen eenen draet daer aen vestigen om dien vorwaerts eñ achterwarts te schuyuen/ om dien seluen wten onberoerlijckẽ orisont/in alle die ortografien oft de huysingen van voren te besigen. Maer den orisont die duer den muer gaet/sal tot alle die vercortende sijden vande huysingen dienen. Eñ om datmen den muer soude moeten breken alsmen desen orisont int groote soude willen gebruycken/dat welcke niet geschien en mach/so hebbick altijts een cleyn modelle van houte eñ papier gemaect juist op zijn mate/eñ daerna wt die selue modelle van stucke te stucke int groote ouergesedt. Maer dees lesse sal den sommigen swaer vallen om te verstane/dismettemin/so sal van noode zijn te arbeyden in modellen eñ experientien te makene/eñ studerende salmen den wech vindẽ. Eñ om datmẽ lutter salen vindt hoe groot datse oock zijn/daermẽ Theatren inne makẽ can dan seer gedwongen/so hebbick nochtans om de Antiken te volgen na mijn vermogen/alsulcken deelen van desen Theatre willen maken/als in een sale souden mogen staen. Daeromme sal dat deel.*D*/ voer de Proscenie dienen/eñ die circulare plaetse geteeckent met.*E.* sal de Orchestra zijn : rontsomme dees Orchestre zijn die plaetsen om dalder edelste te sittene geteeckent met.*F.* Die eerste graden geteeckent met.*G.* zijn voer de edelste vrouwen op te sittene. De plaetse.*H.* es een strate/also es oock dat deel.*I.* Te midden tusschẽ dees graden zijn trapkẽs om gemackeliker op te climmene. Die plaetsen geteekent met *K*/salmẽ achterwarts so groot maken als de zale verdragen mach: eñ es wat hangende gemaect/op dat de menichte deen ouer danď soude mogen sien.

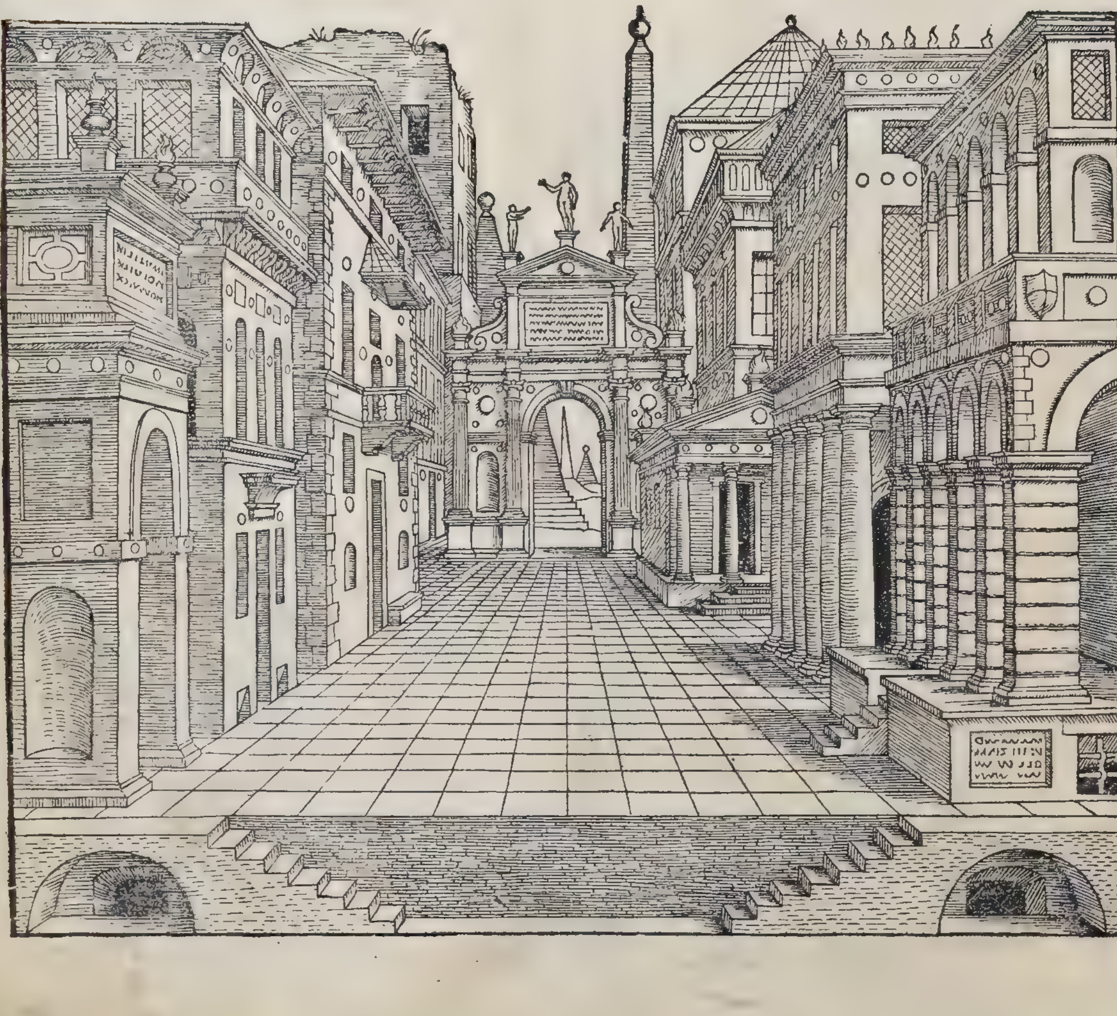

A
A
A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
K

AEngaende die dispoſitie vanden Theatren eñ vanð Scenen/te wetene vanden gront/es genoech getracteert/nu willick vande Scene in perſpectiuē biſonder ſpꝛekē/Eñ om dat/gelijck geſeyt es/die Scenē van dꝛij ſoertē gemaect woꝛden/dats Comica/om Comedien te ſpelen: de Tragica/om die Tragedien: eñ de Satirica/om de ſatyꝛē/So ſal dees eerſte Comica zijn/vande welcke dat de huyſingē ſlecht zijn willē gelijck voer boꝛgers/maer voer al datter geen boꝛdeelken en gebꝛeke/eñ een hoſſeleyc/eñ een kercke: ſulcken dingen zijn daerin van noode. Om dees huyſingen opden gront te rechtene/daer es voꝛen genoech af geſeyt/eñ oock hoe datmē mettē oꝛiſont leuen ſal/niettemin/op datmen te bat geinſtrueert ſy aengaende de foꝛmen van ſulcken huyſingē/ʒo hebbick hier willen een figure daeraf toonen/tot vlichtinge vandē genen die in ſulckē dingen genuechte nemē/Maer midꝯ dat dees figure ʒo cleyn es/ʒo en hebbick alle die maten niet cōnen obſeruerē/dan dat ick meer op de inuentie geacht hebbe/op datmen daer wt leere huyſingen verkieſen die int werck wel ſtaen/gelijck ſoude zijn een duerluchtige galerie/oft loge/daermē noch een ander huyſinge duerſage. Die ouerſtekingē cōmen ſeer wel inde vercoꝛtende ſijden/deſgelijcx eenige coꝛnicen wtgeſnedē op deyndē/eñ verſelſcapt metten anderē geſchilderdē coꝛnicen ſtaen oock ſeer wel in dwerck. Alſo doen oock die huyſingē die op dſijde groot ouerſteken hebben gelijck de herberge vanð manen: Eñ bouen alle dinck/ſo moetmen vkieſen de cleynſte huyſen voꝛen te ſettene/op datmē bouen die cleyne/noch meer anð edificien ſien mach/gelijckmē bouen thuyſken vande roffiane oft coppelerſſe ſiet; want ſettemen die grootſte voꝛen eñ datſe dan altijts minderdē/ʒo en ſoude die plaetſe vanð Scenē niet ʒo gelückelijck geuult zijn. Eñ hoe wel dat dees dingen alle op eenē dach gemaect zijn vā eender ſijden/dieſniettemin/midts dat men die menichte vandē lichte inden midden ſedt/hangende bouen de Scene/ʒo ſoudet beter ſtaen datmē den dach vandē midelt name. Eñ alle die ronden eñ quadꝛen diemen inde edificien ſiet/ dat zijn alle artificielle lichten van diuerſchen coloꝛen duerſchijnende/vandē welckē dat ick de maniere om die te makene in dleſte vā deſen boeke ſetten ſal. De venſtrē die vā voꝛen ſtaen/ſal goet zijn datmenſe van gelaſe oft papiere make/met licht daer achtere: maer ſoudick hier al ſcrijuen tgene dat ick weet daer toe te dienene/tſoude veel te lanck vallen/daerom laticK dat int verſtant vande gene die hem daer in oefenē willen.

Van der Perspectiuen

DE hupsingen vande Tragica/moeten gemaect zijn voer groote personagien/om dat die accidenten van amoreusheyt ende vremde auontueren/ wreede doodingen (na datmen inde antike eñ moderne tragedien leest) zijn altoos gebuert in hupsen van grooten heeren hertogen oft princen/ ommers van coningen. Daeromme en salmen in sulcken toerustinge gheen hupsen maken dan voer heerscappen/ gelijck hier ghetoont wordt in dees figure/inde welcke midts datse zoe cleyne es/ en hebbick gheen coninckliicke palaisen connen maken: maer tsal den Architect ghenoech zijn dat hy de maniere siet/ waer wt dat hy hem nae de plaetse sal connen behelpen/ende gelijck ick byde Comica ghesept hebbe/ dat hy altijts socke dooge vanden aensienders te behagene/eñ hem niet en ontsie/een cleyne edificie voer een groote te settene om der voersepder redenen wille. Ende om dat ick alle mijn Scenen op latten eñ lijnwaet gemaect hebbe/ zoe zijnder nochtans somtijts van noode eenighe verheuene dingen van houte te makene gelijck die edificie ter slincker syden/vande welcke dat die pilaren op een (doch vercortende) basement staen/met sommige trappen al met lijnwaet becleedt eñ de cornicen wtspringende/aldus salmē dees ordine volgen totter borstweringe toe: maer om d galerien plaetse te geuene/so salmen dien anderen vercortendē doeck wat achterwarts setten/eñ makē hem bouen een cornice alsomen siet: tgene dan dat ick van deser edificien gesept hebbe/ salmē van alle den anderē verstaen: maer inde edificien die verre achterwarts staen/sal die goede schilderye alleene voldoen sond iet te verheffene:aengaende den artificialen lichten/es byde Comica gesept. Alle tgene datmē bouē de daken maect wtstekende/gelijck scouwen/torrens/obiliscen/eñ and beelden/salmen al op een dunne bert makē tontsomme wtgesneden eñ wel gecoloreert: maer maectmen eenige platte beelden die moetē verre vand hant staen/op datmense van op dsijde niet en sie. In dese Scenen/hoe wel dat sommige daer personagien in geschildert hebben gelijckende dleuen/ te weten op een galerie/oft binnen een duere/oock een hont/oft catte/oft ander dier zo en ben ick van dien auise niet/want het blijft te lange staende sond rueren/maer maectemen daer iet dat lage en sliepe/dat soudick passeren. Oock machmen beelden/historien/oft fabulen dichten van merber oft ander materie op eenen wandt/ maer om dleuen te representerene dat hem behoort te ruerene/ daer sallick in dleste noch wat af seggen hoemense maken soude.

DE Satyrica/es om Satiren te represen[illegible]rene/inde welcke datmē begrijpt/oft meer beschimpt/alle die gene die een wilt oft onmanierlijck leuen leyden/ende inde antike Satiren warē zij bicans metten vinger gewesen sonder respect/daer wt datmen verstaen mach dat sulcken dingen den boeren toegelaten was/die alle dingen bot wte seggen/Waerōme dat Vitruuius tracterende vande Scenen/wilt dat de selue met boomen/rootsen/bergen/cruyden/ende blommen geciert zijn sullen/oock met cleynen dorphuttekens/gelijckmen siet. Ende midts datmen in onsen tyden dese dingen meest inden winter maect alsmen lutter groen boomen ende cruyden met blommen vindt/zo salmen mogen met consten dees dingen van syden maken/dewelcke meer geprefen sullen worden dan de naturale/eñ gelijckmen inde Scenen vande comica oft tragica de huysingen ende ander edificien van schilderien maect/alsoe salmen oock in dese mogen boomen/cruyden/ende ander dinghen maken. Eñ hoe dat sulcken dingen meer costen/hoese meer geacht sullen worden/want het zijn dingen die grootmoedige eñ rijcke heeren behooren te wene die welcke viand vander brechept zijn. Dit hebbick met mijn oogen gesien in sommige Scenen die van Jeronimo Genga geordineert waren duer beliefte van synen patroon Francisco Maria Hertoge van Urbin/daer ick sulcken liberaelheyt merckte inden Prince/ende zo goeden iudicie inden Architect/daertoe zoe goede schickinge in tghene dat daer gespeelt werdt/als ick opt van mynen leuen gesien hadde. Och god wat magnificentie was daer te siene van zo veel boomen ende vruchten/zo veel cruyden eñ diuersche blommen/alle van fyn syde gemaect van diuersche coloren. Die watercanten ende rootsen gechiert met kijchoornen/slecken/schiltpadden/vorschen/hagedissen/slangen/ende ander ghedierte: troncken van corale/perlen moyer/eñ ander schelpen geuoecht tusscen de steenen met zo veel diuersche scoone dingen/dat soudicse alle bescrijuē/my soude tijt gebreken. Ick en wil niet seggen vanden Satyren/nimphen/meerminnen/diuersche monstren/eñ ander vremde dieren/gemaect met sulcker const/daer menschen in waren diese deden gaen ende rueren/nade natuere eñ dwesen van dien gedierten. En dedict niet om die materie te cortene/ick soude vanden costelijcken cleederen van sommigen herders seggen/gemaect van gouden laken ende van syden/costelijck geuoedert met perswerck. Noch soudick seggen van sommigen visschers/die welcke niet min rijckelijck dan dander en waren/de netten/eñ visschroeden waren vergult/ꝛc. Noch soudick van sommige dorpmeyskens ende nimphen seggen/welcker cleederen die auaritie verachteden/maer ick wille al dees dinghen inden verstande van den inditieusen Architecten laten/die welcke sullen alsulcken dinghen maken/als zij patroonen vinden die hem laten nae haren sin wercken/ende niet daermen socht wathet costen sal.

Van Artificialen lichten vanden Scenen.

Ick heb inde tractaten vande Scenen beloeft de maniere te gheuene/hoemen dees lichten maken soude duerschijnende van diuersche coloren/daerōme sallick eerst vande hemelblauwe verwe seggen/dewelcke eenē Zaphir gelijct eñ noch veel scoondere. Neemt een stuck Salamoniac eñ neemt een barbiers beckē oft dergelijkē/eñ doet daer wat waters inne/alsdan so wrijft dit stuck souts daerinne al ontstuckē also dathet al gesmolten sy/doende daer altijts water toe na dat ghy wilt dat het licht oft doncker van verwen sy: dat gedaē zijnde wildijt dan scoon eñ claer hebbē/so distelleret duer eenē vilt in een ander vat/ so hebdy een clare hemelverwe/vanď welcker alleene dat ghy veelderleye blauwē makē moecht met watere. Wildy nu coluer vā Amiraldē makē/so doet in dat blau watere wat saffraen/nae dat ghijt hooge oft licht hebbē wilt/want ten is geen noot hier matē oft gewichtē af te settene/mids dat v die experientie sulx wel leerē sal. Wildy coluer van Robijnē makē/indien dat ghy zijt daermē rooden wijn vindt/so en behoefdy anders niet dan dien met watere bleeck te makene so verre alst noot is/maer hebdy den wijn niet/so neemt bresil gebrokē/eñ doet dat in eenē ketel waters met wat allupns/doethet sieden/eñ schuymet wel/daerna doeget duer dē vilt passerē/eñ gebruyct dat met water eñ asijn. Wildy eenē Baleis conterfeytē/dien suldy van rooden eñ witten wijn ond een gemengt makē/maer den witten wijn alleene sal den Topas eñ Crisolijt gelijckē. Die fonteyne/oft gemeen watere duer den vilt gepasseert/sal den Diamant gelijcken/ maer om dit wel te doene/salmē op eenē glaesbouē moetē formē van puncten eñ taflen doen maken/eñ die met water vullen. Maer die maniere om dees duerschijnende coloren op haer plaetse te settene sal dese sijn: men sal achter die geschilderde huysingen daer dees coloren instaen sullen/een dunne berdt setten/wtgesneden inder manierē dat dees lichten wtgedeelt sullen worden/het sy rondt oft viercant/ruytwijs/oft eywijs/ꝛc. eñ achter dat selue sal een ander stercker berdt plat geleyt wordē/ om de fleschen eñ ander faetsoenē van glasen met desen water op te stane/de welcke datmē voegē sal tegen die gaten gelijck dat behoort/ommers datse wel vaste geset wordē datse niet en vallen duer dat getummel van dansen oft springē vandē moriskē. Daerna salmē achter de glasen groote lampē settē/op dathet licht altijt op eenē pas blijue: eñ warē de fleschen oft anď formē van glasen/op de sijde daer dlicht stonde/plat oft lieuer hol/so soudet te claerder schijnen/eñ die coloren soudē te duerluchtiger toonen/desgelijcs salmē oock metten gaten opde voorstende sijde doen. Maer behoeftmen somtijts een groot licht dat meer toone dan dandere/so salmē daer een toortse achter setten/eñ achter die toortse een geschuert beckē/welcx reflexie oft weerschijn/sal de radien vanď sonnē conterfeyten. Noch machmen oock gelas van alle coloren/voer sommige viercante/ geruyte/eñ ander formen setten/met harē lichten daer achtere. Maer alle dees lichten dienende totten coloren/en sullen de gene niet zijn welcke de Scene verlichten sullen/want men moet daer groote menichte van toortsen voer de Scene hangen: men mach oock bouē die Scene eenige candelaers met groote keersen setten/eñ op die candelaers machmē eenige vasen met water setten/inde welcke datmē een stuck camphers doen sal/dat welcke brandende sal een scoon licht maken eñ wel rieken. Somtijts soudet geuallen iet te moeten maken/dat soude schijnen te verbrandene het sy wat het wille/ dat selue salmen wel netten metten besten gebrandē wijn/eñ dat met een keerse ontstekende/so salt geheel ouer branden eñ nochtans ongequetst blijuen. Eñ hoe wel datmen van desen vieren veel meer soude mogen seggen/ so willick nochtans voer dees tijt hier met ophouden/maer willen spreken van sommigē dingen die den aensienders genoechlijck zijn. Ter wijlen dan dat die Scene ledich es vandē personagien/so sal de Architect bereedt hebbē eenige ordinantien van figuren/van sulcker grootten als daerse te passeren hebbē/eñ die sullen van stijf papier gemaect zijn rontsomme wtgesneden eñ geschildert/betoonende alsulckē bootsen alsmen begeert/de welcke figurē rusten sullen tegen een regle oft latte van houte dweers ouer die Scene daer eenige poorte oft duere oft strate gemaect staet/eñ daer lancx sal iemant van achterduere oft huysinge/de figuren doen passerē/somtijts in formen van musicienē met instrumentē eñ oock gelijck sangers/waertoe datmē achter die Scene met instrumentē spelen eñ singen sal: somtats salmē eenen hoop knechtē te voete/eñ ander te peerde met trōmelen pijpen eñ trompettē doen passeren/ de welcke met saechten geluyde van trommelen/pijpen/trompetten/eñ ander geroep van achter gemaect/ houden dat volck wackere eñ wel te vreden. Eest datmē een planete oft ander dinck behoeft duer de lucht te doen passeren/so moet dat oock op dick papier gemaect eñ wtgesnedē worden/daerna achter de Scene/te wetene/aende wterste huysingē vanď Scenen/daer sal eenen yseren draet dweers ouer getrocken zijn/ ende met eenighe rincskens daer duere/achter dat papier vast gemaect/ de welcke planete oft ander dinck/sal vanď ander sijden duer iemandē met eenen swerten draet suetkens getrocken worden/ maer het moet verre van tgesichte zijn/also datmen den eenen noch den anderē draet gesien en can. Somtijdē salmen donder eñ blixem behoeuen/dienende totten spele/so machmen den donder aldus maken: gemeenlijck maectmē de Scenen (gelijck geseyt es) aen deynde van een groote sale daer gemeenlijck eenē solder bouen oft ontrent es/ waerop datmen eenen grootē buscloot sal doen rollen/om den donder te conterfeytene. Den blixem salmen aldus maken/ daer sal iemant achter die Scene zijn in een hooge plaetse/hebbende inde hant een dooskẽ/daeraf dathet decksele vol gaetkens zijn sal/eñ inden middelt van dien schele sal een bernende keerse staen/nu sal die met poeyer van vernis gheuult zijn/eñ werpende die hant metter doosen opwaerts/soe sal dat poeyer inde keerse vlieghende den blixem ghenoech conterfeyten. Maer aengaende den strael oft dat schieten vanden blixem/so salmen eenen yseren draet trecken ouer die Scene die neder dale/ daer salmen een fuseye aendoen/ gechiert met clatergout oft clinckende foeilge zomen dat verstaet/ ende ter wijlen datmen rommelt metten cloote/ soe salmen een slange af schieten / ende metten seluen vier inde fuseye stekende salt goet effect doen.

Maer soudick van alle dingen op dnauste willen tracteren die ick weet dat tot sulcken dinghen diende/ het soude te lanck vallen / daeromme willick van deser perspectiuen een eynde maken.

FINIS.

Hier eyndet dat tweede boeck der Architecturen tracterende van Perspectiuen/wten Italiaensche in duytschen ouergesedt duer Peeter Coeck van Aelst schildere/ Eñ is geuisiteert eñ geapprobeert by myn Heere Joannes Goesswint van Oorschot/Prochiaen van sint Jacops Thantwerpen. Met Preuilegie der K. Maiesteyt/ ondteekent P. de Lens.

1720